

ANSER

Skånes Ornitologiska Förening
nr 4 2019

- Isfågeln
- Kikare, käpp, klapp • Pachystruthio
- Bokollonroll • Kullaberg • Kalla fötter

Kullaberg i fokus

Just nu pågår en kamp mellan olika intressenter om hur naturen på Kullaberg ska skötas och få nyttjas. Det hela bottnar i ett förslag från länsstyrelsen om ett nytt och samlat naturreservat. Synpunkterna på detta förslag har varit många! Jag vill gärna klargöra SkOFs syn på det hela och den texten finner du i detta nummer av *Anser*.

Ingen kan väl ha missat den bedrövliga nyheten att 25 procent av fågelfaunan i Nordamerika (USA och Kanada) har försvunnit sedan 1970, d.v.s. under blygsamma 50 år. Den omfattande studien har gjorts av Cornell Lab of Ornithology (birds.cornell.edu) tillsammans med ytterligare sex partners. De tre viktigaste orsakerna är habitatförändringar (på häckningsplatser, rast- och övervintringsplatser), kollisioner med människans infrastrukturer (kraftledningar, vindkraftverk, glas och andra speglade ytor på byggnader) samt våra husdjur, främst katter. Flera europeiska forskare misstänker att det kan vara liknande förhållanden i Europa. Här finns goda argument att stå upp för bl.a. naturvärdena på Kullaberg. Och även goda argument att övertyga sina vänner att hålla katten inne eller åtminstone förse den med en pingla runt halsen. De som har stora glasparterier bör förstås sätta upp de höksilhuetter som finns att köpa hos t.ex. Naturskyddsföreningen.

I detta nummer finner du också en lång uppsats skriven av professor emeritus Thomas Alerstam. Thomas är välkänd för sin flyttfågelforskning, men här beskriver han förändringarna i ett fågelsamhälle under en femtioårsperiod. Platsen det handlar om heter Borgen och ligger i Rååns dalgång. Vi är stolta över att Thomas vill publicera sina rön i *Anser* och bjuder därför på fler sidor än vad som är normalt för en uppsats. Läs och imponeras över den arbetsinsats som ligger bakom.

Vidare presenterar vi som vanligt i nr 4 resultatet för våra ovanligaste häckfåglar – de så kallade rara arterna. Arne Ohlsson berättar om kungsfiskaren och

Tallbit, hane.

Foto: David Erterius.

bland notiser berättas bl.a. om storlabbar, ringduvor, bokollon och Axel Munthe. Ulrik Alm kåserar som vanligt om ett intressant ämne.

I dessa de sista dagar i oktober har invasionen, av sällan skådad magnitud, av den rara tallbiten även nått den skånska provinsen. Det är inte förvånande att den förr kallades dumsnut, då den har ett oförskrämt uppträdande, där den låter sig studeras på närhåll för de lyckligt lottade som hittar den bland dinglande klasar av rönnbär. Detta verkar vara favoritfödan även om andra bär som t.ex. enbär, liksom färska granskott, också ingår i dieten. Och den tycks inte vara så svårsedd då den redan setts på ett flertal platser runt om i Skåne. Många får förhoppningsvis se denna annars på häckningsplatsen rätt svårupptäckta fågel där den häckar i Europas nordligaste taiga.

Per-Magnus Åhrén – Ordförande

Innehåll

Färgstark isfågel

Eftertraktad syn vid våra vattendrag

Arne Ohlsson

3

Fågelsamhälle i förändring

Fem decenniers häckfågelinventering

Thomas Alerstam

9

Kikare, käpp och klapp

Resurssnål sysselsättning

Ulrik Alm

30

Rart under året som gått

Ovanliga skånska häckfåglar 2019

Diverse författare

33

DESSUTOM

Läsvärt 38

Notiser 42

Mini-Anser 52

Fågelkonstnären 54

Program 60

Referat 64

SkOF-info 68

Upprop 70

Falsterbonytt 75

Omslagets framsida: Kungsfiskare.

Foto: Hans Cronert/Skånska Bilder.

Akvareller (Talgoxe och större strandpipare):

Måns Sjöberg.

Omslagets baksida: Tallbit, hona. Foto: Mikael Nord.

I *Anser* 2019:3 visade vi en handpenna från en större hackspett.

Från vilken fågelart kommer denna fjäder?

Den är 145 mm lång.

Svaret får du i nästa nummer av *Anser*.

Färgstark isfågel där vatten rinner

Med färgernas rikedom som signum är kungsfiskaren en eftertraktad syn vid våra vattendrag, och många är de som uppmärksammat den. Men is kan vara en svår motståndare för isfågeln.

Arne Ohlsson

När vintern kommer väljer en och annan individ av den kanske vackraste av fåglar vi har att ta riskerna att utmana de kärvaste månadernas brist på givmildhet. Den skånska vintern är nyckfull. Vi kan ha dagar lika bistra och livsfientliga som på kalfjället, men härskar plusgraderna kan även kungsfiskaren uppleva vårens ankomst. Öppet och helst rinnande vatten måste den ha, och någorlunda klart så att spiggar och andra småfiskar kan siktas för en blixtnabb attack. Bäst är om den lilla fisken befinner sig 10 – 15 cm under ytan, men kungsfiskaren lär kunna ta sig ner en meter. Även vattenlevande insekter kan duga. Men ibland fryser även vattnets rörelser. Det finns skildringar av hur kungsfiskare stört dykt mot tunn, blank is, med fatala följder som vore hjärtskärande att bevittna. Missbedömer den isens lömska yta? Driver hungern den att försöka slå genom isen? Hungern under den korta vinterdagen är demonen mot vilken alla krafter måste uppåtdas.

Egentligen ska kungsfiskaren inte i första hand associeras med vintern. Ändå heter den *isfugl* på både danska och norska medan finska *kuningaskalastaja* motsvarar vårt namn. Möter man "isfågeln" den vinterdag som vanligtvis är försjunken i sin högst enkla och mörktonade färgskala, är fjäderdräkten den fulländade färgkontrasten. Den är en uppenbarelse i blågrönt skimmer, varmt rostrött och lite snö vitt, som ofta är flyktig men imponerande att beskåda, trots den modesta kroppslängden på 16–17 cm. Det blåa i fjäderskruden lär vara förebild för den färgnyans som kallas *Royal Blue*. Fågeln upplevs som lika glimrande vacker varje gång, "an experience that never ceases to excite" som naturfotografen Stephen Dalton uttrycker det i *At the Water's Edge. The Secret Life of a Lake and Stream* (Century, 1989). Om vinterdagen är gnistrande vit och solen lyser är den om möjligt ännu mer praktfull. Vilket

Kungsfiskare. Foto: Tomas Lundquist/N.

motiv för julkort den kan vara! Då känns faktiskt isfågel (eller tidigare isfogel) som ett fint namn, och det har använts en hel del också i Sverige, i skrift sen åtminstone 1600-talet. Att sedan namnet *kingfisher* också är ett öl i Indien, tandkräm, restauranger, butiker, en stad i USA och mycket mer därtill är andra historier.

Kanske övervintrar ett halvt hundratal kungsfiskare i vår provins. De fem januari-månader som redovisas 2004 t.o.m. 2008 i *Skånsk Vinterfågelatlas* (SkOF 2009) ger att genomsnitt på 40 rapporterade fåglar. Möjligen kan i bästa fall lika många finnas som inte rapporterats.

En legend från antikens Grekland förknippar också kungsfiskaren med vintern.

På spaning från favoritgrenen. Foto: Hans Falklind/N.

Det är en lång historia, men helt kort var Halcyon en kvinna som förtvivlad kastade sig i havet när hennes man, kung Ceyx, omkom i en skeppsförlisning på väg till det berömda oraklet i Delfi. Men i sista ögonblicket i det kalla vattnet förvandlades hon till en kungsfiskare. Än idag "är" kungsfiskaren Halcyon, eftersom Linné gav den latinets form av hennes namn, *Alcedo*. Kvar finns också Halcyons dagar. De har beskrivits av William Shakespeare och många andra under tidens gång och är en period med kavlugnt högtrycksväder som brukar inträffa i december vid Medelhavet, ofta runt vintersolståndet. Det är en gynnsam tid för fiskebåtarna att lämna sina hamnar. Dessa vindstilla dagar är mycket behagliga.

Ser man då en kungsfiskare snabbt pila fram över den stilla, pastellfärgade vattenspegeln kan man nästan förstå att Aristoteles (384–322 f. Kr.) verkligen trodde att kungsfiskaren just då bygger ett flytande bo av fiskben och där lägger sina ägg. En senhöstdag ser jag från färjan till Egypten en kungsfiskare blixtra förbi över lugnt hav just så. En annan dag flyger den snabbt från sten till sten i vattenkanten på Cyperns södra kust. Mätte den inte stöta på någon beväpnad person därstädes. Aristoteles anteckningar om naturen skulle komma att citeras under århundraden och det gällde olyckligtvis även hans felaktiga påståenden och missuppfattningar. Naturalist ute i fält var han knappast, något som senare skribenter inte tycks ha tänkt så mycket på. Från Egyptens storhetstid finns också många fina avbildningar av kungsfiskare bevarade.

Isfågeln med fångst. Bytet sväljes med huvudet först. Foto: Hans Cronert/Skånska Bilder.

Ung kungsfiskare med liten abborre. Foto: Mikael Arinder/Skånska Bilder.

Kungsfiskaren kan ha funnits hos oss i flera tusen år. Kanske har den varit borta under perioder när klimatet varit som minst gynnsamt. Det är svårt att tro att den klarade sig hos oss under Lilla istiden, den ruggigt kylslagna perioden från 1400 – 1500-talen ända fram till mitten på 1800-talet. Sedan finns många anteckningar om fynd. En fågel med detta anslående yttre har givetvis intresserat åtskilliga, och naturligtvis alltför många samlare med sin fåfänga och destruktiva inställning till levande varelser. Ett vackert yttre blir lätt en förbannelse. Men den har, otroligt kan vi tycka idag, också retat upp fiskodlare ända in på 1900-talet. Infernaliska saxar och nät användes mot den inte minst i Tyskland där den idag är kommunvapen för flera städer. Kungsfiskaren fredades i Sverige 1928 och tillhör statens vilt. I Kina dekorerade

kejsarna sina pråliga huvudbonader med fjädrar från kungsfiskare tills deras styre tog slut 1912. Fåfänga i alla kulturer har många gånger fått dödliga konsekvenser. I Asien fick handeln med fjädrarna riktiga businessproportioner. Kinesiska konstnärer målade sina detaljrika motiv med fjädrarna, som kunde värderas lika högt som guld. (Utbredningsområdet för "vår" art sträcker sig från Japan i öster till Irland i väster och är störst bland alla kungsfiskararter). Fritidsfiskare har också haft ett ont öga till kungsfiskarens beklädnad.

Ett antal hårda slag har de kalla vintrarna utsatt populationen för. Exempelvis kan man undra hur många som överlevde krigsvintrarna på 1940-talet, sexmånadersvintern november 1969–april 1970 och snöstormsvintern 1978/1979. I mitten på 1980-talet hade vi tre riktigt otrevliga

Isfågeln spanar med sin skarpa blick. Foto: Hans Falklind/N.

vintrar efter varandra. I stort finns knappast förutsättningar för arten att vara vanlig hos oss. Atlas II-inventeringen gav 96 skånska rutor, varav 43 säkra, 22 troliga och 31 möjliga häckningar. Sommaren 2018, så lång, varm och torr och minnesvärd, rapporteras den från 65 lokaler enligt *Fåglar i Skåne 2018*.

Att se mer av kungsfiskaren eller att fotografera den kräver ofta tålamod. Lika snabbt som minnesvärt passerar den förbi när Måns Sjöberg och jag en sommardag i år spanar över vassen från Krankesjöns gömsle, eller när den fiskar en annan sommardag i Höje ås lite vildare del där den rinner från Häckebergasjön. Att kunna följa den en stund i dess värld av rinnande vatten, spelande solfläckar och förtrollande ljus genom grönskan är väl värt att vänta på. En julidag stannar författaren J. A. Ba-

ker upp vid floden där "The prismatic gleam of a kingfisher rises from the surface of the water to perch on an overhanging willow branch". Fjäderdräktens nyanser är som ett med solljuset och överträffar himlavalvets regnbåge och prismans speglingar i den bästa kvalitetskikare men "The cobalt and emerald sheen of its plumage seems to fade when it withdraws from the brilliant river light. Slowly it becomes more difficult to see, merging with the green of the leaves and the mossy bark" som han med briljans beskriver mötet i *The Hill of Summer* (1969, Collins 2010). Kungsfiskaren är alltid redo att fiska, att snappa upp en liten fisk "from the sudden blue cloud of the broken water" efter sitt intensiva spanande. Detta kan pågå en lång stund från en gren om det behövs. Rytla några ögonblick kan den också.

När vattenytan passeras måste ögonen på bråkdelar av en sekund ställa om sig till att se i vatten som ju är så mycket tätare än luft. Den kraftiga näbben är effektiv för attacken mot ytspänningens motstånd. Det kan förefalla långsökt men det är faktiskt så att detta studerats ingående i Japan inför konstruktionen av deras berömda snabbtåg Shinkansen. Hur minimerar man motståndet, om än bara i luft? Här har konstruktörerna tagit biomimicry till en ny nivå. När fisken är bärgad avslutas dess tillvaro med några hårda slag mot sittgreten innan den slinker ner. För många naturfilmare är det en eftertraktad scen, alltmedan vattendragets flöde fortsätter sin ogripbart långtids färd i en skönt rogivande ljudkuliss. En större släkting långt bort, den berömda kookaburran i Australien, gör likadant med en fångad orm som kan vara riskabel att ge sig på. En god chans att se kungsfiskare på Britiska öarna har den som färdas med båt på någon av de många kanalerna.

Den skotske författaren Jim Crumley ifrågasätter att någon annan fågel kan ge en så intensiv upplevelse under ett möte som varar två eller tre sekunder. Han har nog rätt.

Rent, friskt vatten porlande mellan stenar och mossiga trädstammar är vad kungsfiskaren behöver och har rätt till. Där håller den revir med pondus. Gott betyg till en sådan å eller bäck är om den även kan hysa strömstare och forsärla. Olycka drabbade den kungsfiskare som Kenneth Bengtsson berättar om i *Storlom i kök och fasan i grill* (SkOF 2019). I november 2017 försökte den fiska (?) "i en lergrop i Västra hamnen i Malmö". Efter hämtning blev det dusch varvid den befriades från en kladig börda på 6 gram lera, vilket är värre än det låter då kungsfiskaren har en normal vikt på bara 30 gram. Nästa dag blev det dessbättre friheten i Sege å.

När vintern tappar greppet och det är häckningsdags behöver kungsfiskaren en "vägg" vid sitt vattendrag. En strandbrink av lera där den kan bygga sin gång på 60–90 cm med bohål. Det är en rejäl arbetsuppgift för en så liten varelse och risken finns alltid för ras och grävande predatorer. Mänskliga insatser kan hjälpa till att göra brinken användbar och ideella krafter har gjort fina insatser inte minst i Klippantrakten där den helt logiskt är kommunfågel. Fiskare som tanklöst uppehåller sig nära boet kan i värsta fall spolierna häckningen.

Med ett halvdussin ägg, eller kanske sju, som är vita och nästan runda, som båda ruvar och ofta mer än en kull är det som om den vill kompensera bortfallet under stränga vintrar. Ungdödligheten är förstås hög och de små får ingen undervisning av föräldrarna i fiskafänge, vilket egentligen skulle behövas. Att få tag i en spigg som kanske står mot strömmen bara någon centimeter under ytan kräver färdighet. Och det är viktigt att hinna torka mellan dykningarna. Aningen förvånande är att maximal ålder belagts till inte mindre än 19 år i Sverige, och en fågel i Belgien blev 21 år.

Hur vintern 2019/2020 blir återstår i skrivande stund att se. Den pågående temperaturhöjningen till trots kan kolden slå till med uråldrig kraft och dygn efter dygn kan vara nära nog som en liten istid i markerna.

Arne Ohlsson
arne.e.ohlsson@telia.com

Förändringar i fågelsamhället i Borgens lövskogsområde under fem decennier

Vad händer med häckfågelsamhället i våra rika lövskogar?
I Borgens naturreservat har dramatiska förändringar skett
i artsammansättning under den senaste femtioårsperioden,
med flera arter som försvunnit eller minskat
men också med lika många arter som invandrat eller ökat.

Thomas Alerstam

Föränderligt landskap

Denna studie behandlar fåglarna som häckar vid en liten skogsbacke i västra Skåne. Backen ligger i Rååns dalgång vid Vallåkra, där bäckar rinner i raviner mot ån från både norr och söder (Figur 1). Området, som kallas Borgen efter den fornborg som troligen en gång funnits på backens krön, är naturreservat och huvudsakligen täckt av en yppig blandlövskog med ek, björk,

ask, al och hassel. Man tänker kanske gärna att Borgen är ursprunglig natur, att tiden stått stilla på en sådan idyllisk plats där fågelsången ljuder intensivt längs åns och bäckars lopp under höga lövträd. Men så är det inte alls – tvärtom! Landskapet och naturen har varit och är fortfarande i kraftig förändring genom människans påverkan. Rååns dalgång mellan Sireköpinge och Råå har genomgått en dramatisk omvandling

Vy från Borgen 24 mars 2014. Foto: Thomas Alerstam.

Figur 1. Satellitfoto av inventeringsytan (ca 12 ha), inramad av den vita linjen. Lövskogsytan ligger omgiven av åker i sin norra del och av Råådalens betes- och buskmark i sin södra del. Inventeringsytan avgränsas längst i söder av järnvägen i Råådalens dalen. Underlag: Google Earth.

Satellite photo of census plot covering about 12 hectares, delimited by white line (from Google Earth). See also Alerstam (1985a).

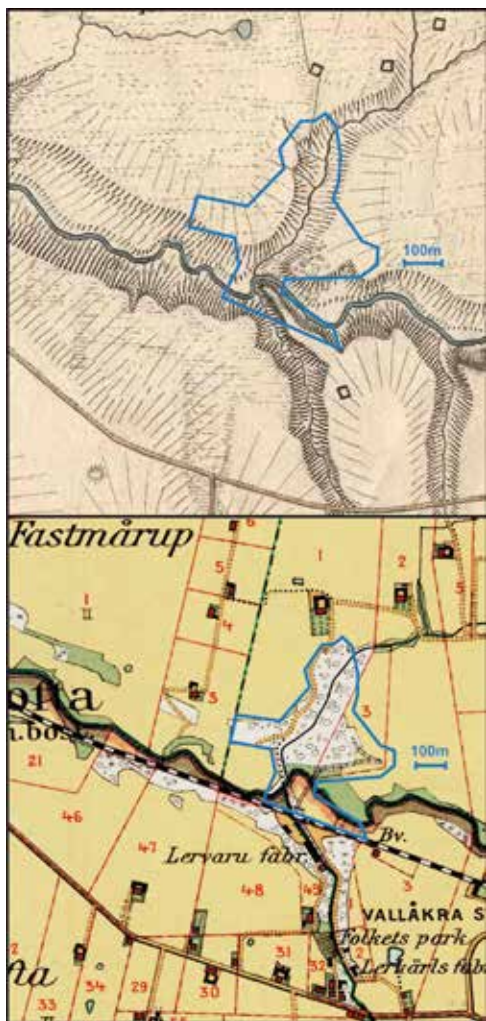
under de senaste tvåhundra åren från ett nästan helt öppet och kalt beteslandskap till en dalgång med ökande utbredning av skogsdungar, träddråder och buskmarker. Norr och söder om dalen är det öppna landskapet kvar, men nu i form av åkermark i stället för de vidsträckta fäladsmarkerna som dominerade för hundra år sedan (Sjöbeck 1920, 1947, Nilsson 1958, Larsson 1985, Emanuelsson m.fl. 2000).

När Linné besökte Borgen 1749 var backen troligen trädlös. Linné beskrev Borgen som "en på sidorna mycket brant backa, som låg väster ifrån Vallåkra by norr om strömmen. På denna backa vid roten av dess sydvästra sida var en skärping, där stenkol blivit brutne, varefter låg stora varp av svart skiffersten... Ängen mellan Borgen och Vallåkra bro hade de härligaste växter... Vildkaprifol växte vid stenkolsbrotten ömnikt och bar nu de härligaste blomster." Skogs- och buskmark fanns dock inte så långt bort – några kilo-

meter norr om Rååns dalgång "fick landet ett annat utseende och blev buskigt, då Skåne slätt försvann." Vid Bälteberga några kilometer åt sydost hade man börjat med skogsplantering: "Ek-plantager stora och vidlöftiga voro anlagda på höjderna utomkring, som här väl trivdes" (Linné 1751).

Den skånska rekognosceringskartan från 1812–1820 visar Råådalens som ett skoglöst beteslandskap, med undantag av ekskogsmarkerna (ca 30 ha) kring Bälteberga. Granskar man kartan mycket noggrant finner man dock utbredning av buskar/träd på Borgbackens krön och sydsluttning över en liten yta på omkring ett hektar (Figur 2)! Liksom vid Bälteberga har man således troligen planterat ek, om än i mycket mindre omfattning, och därmed skapat ursprunget till den skog vi ser i Borgen idag. Vi kan alltså anta att Borgen började sin förvandling till en skogsbacke för tvåhundra år sedan, och det är en förvandling som pågått sedan dess och fortsätter än idag. För hundra år sedan hade skogen spridit sig över hela Borgbacken och bäckravinen i väster (minst 6 ha) enligt häradskartan 1911 samt en hemmanskarta från 1918 (Nilsson 1958). Ännu fanns dock betydande öppna betesmarker vid Borgen som numera är överväxta av skogen (Figur 2).

Jag har själv sett hur skogen brett ut sig och förtätats under de fem decennier som jag inventerat området. Nordost om ytan fanns tidigare ett öppet lertag som nu alltmera invaderas av skogen (Figur 1). De första åren var skogen på många håll öppen och ljus och bar tecken från tidigare betesmark i form av ljung och enbuskar i en del av gläntorna. Markerna vid ån och längs järnvägen (järnvägen i Råådalens mellan Tågarp och Helsingborg är sedan 1865) var öppna med högört och nässlor (även bladvassrugge vid ån). Stigarna var många och lättgånga i en delvis öppen ungskog

Figur 2. Borgens utveckling från öppen mark till skogsbacke. Gränserna för inventeringsytan (i blått; jämför med Figur 1) är inlagda på skånska rekognosceringskartan 1812-1820 (ovan) och på häradskartan 1911 (nedan). Rekognosceringskartan är mera ungefärligt ritad, och sluttningarna i ådal och bäckraviner i relation till studieytans avgränsning stämmer inte i detalj. Rekognosceringskartan visar Råådalens med bäckraviner och omgivande slätt som trädlös betes- och åkermark, med undantag för ett mindre område av skog på Borgenbacken. På häradskartan är skog- och buskmark markerad i vitt med utbredning vid Borgen samt i bäckravinen mot söder och längs dalens sluttning söder om järnvägen. Här ser man också en rälsbana som användes för att föra lera från Borgenområdet till lervarufabriken. Ångmark visas i grönt och åkermark i gult.

The study area (Figure 1) has changed from mostly open grazing areas devoid of trees 200 years ago (upper map from 1812-1820) to increasing cover of deciduous woodland (lower map from 1911; white = woodland, green = pasture, yellow = arable fields). The limits of the study area (in blue; cf. Figure 1) have been superimposed on the two maps. The expansion of woodland along the small valley is still going on.

med mycket björk i kanterna. Sedan dess har de flesta gläntor och många stigar växt igen. Almarna i norra delen av ytan stod under 1990-talet döda efter almsjukan. De föll omkring millennieskiftet och skapade stora hål i skogen som sedan växt igen med mest ask. Även många björkar har fallit. En uppfattning om den pågående förändringen av skogen med många nedfallna träd och svår genomtränglig undervegetation kan man få om man mäter stignätet på de besökskartor som jag ritade i skala 1:1000

när jag startade inventeringarna 1969 och som jag sedan använt i alla år. På dessa kartor har jag ritat in totalt 3 570 meter av stigar inom inventeringsytan. Många av dessa stigar är numera borta – överväxta och oframkomliga. Närmare bestämt har 1 610 meter av stigar försvunnit på grund av skogens förtätning och igenväxning under den senaste femtioårs-perioden. Stignätet har alltså minskat med 45 %! Endast en ny stig har tillkommit (en anslutningsstig från Vallåkra på 150 m).

Förändringar i fågelsamhället – frågeställningar

Orsakerna till förändringar i fågelsamhället kan vara både lokala – att livsmiljöerna inom och vid Borgen ändras till det bättre eller sämre för olika arter (t.ex. på grund av landskaps- och vegetationsomvandlingen som beskrevs ovan) – och storskaliga – att bestånden av olika arter är på frammarsch eller tillbakagång inom vida

regioner. Sådana storskaliga beståndsförändringar måste bero på mera genomgripande förändringar i häckningsframgång och/eller överlevnad inom populationens utbredningsområde. För flyttfåglar bestäms den storskaliga populationsdynamiken av beståndsförändringarna längs flyttningssvägarna och inom olika regioner för häckning och överlevnad under populationens årscykel. Målsättningen med denna studie är att beskriva förändringarna i Borgens fågelsamhälle och sedan utvärdera och diskutera i vilken grad förändringarna för olika arter kan tänkas ha lokala eller storskaliga orsaker. Detta kan göras genom jämförelser med förändringar inom andra inventeringsytor och med den storskaliga övervakningen av de svenska fåglarnas beståndsutveckling (Green, Haas & Lindström 2019). Naturligtvis blir frågan om förändringar extra laddad i ljuset av de ökande hot som naturen och fåglarna står inför – försvinnande och försämrade livsmiljöer, gifter, förföljelse och effekterna av en accelererande klimatförändring (Bairlein 2016). En uppmärksam rapport visade nyligen en dramatisk nedgång av flygande insekter (mer än 75 % reduktion av insekter fångade i Malaise-fällor) i naturreservat i Tyskland under en 27-års period 1989–2016 (Hallman m.fl. 2017). Forskarna bakom studien spekulerade i att det intensifierade jordbruket i det omgivande landskapet (Newton 2017) kanske var främsta orsaken till den hastigt minskande insektstillgången. En tidigare övervakningsstudie rapporterade om alarmerande nedgång i antal nattflyn fångade i ljusfällor i södra (men inte norra) Storbritannien (Conrad m.fl. 2006). Hur går det för de många insektsätande fåglarna med en sådan utveckling? Finns några tecken från utvecklingen i Borgen på en begynnande kris i fågelsamhället?

Inventeringar och utvärdering

Jag har inventerat häckfågelsamhället i Borgens lövskogsområde, en yta på 12 ha med den avgränsning som visas i Figur 1, under en femtioårsperiod 1969–2018. Inventeringarna har skett enligt revirkarteringsmetoden (Enemar 1959, Svensson 1975) med omkring tio inventeringsbesök årligen i ytan under främst maj och juni. Inventeringarna har skett under fyra perioder; period 1: 1969–79 (elva år), period 2: 1995–2000 (sex år), period 3: 2003–2007 (fem år) samt period 4: 2015–2018 (fyra år), det vill säga under totalt 26 av de 50 åren. En redovisning av den första inventeringsperioden 1969–79, då också ett experiment med uppsättning av ett stort antal holkar genomfördes under två år, har tidigare publicerats (Alerstam 1985a).

Inventeringarna och utvärderingsarbetet har skett på ett så jämförbart sätt som möjligt genom alla år. Fågelobservationerna har prickats in på besökskartor vid de enskilda inventeringarna, och dessa positioner har efter säsongens slut förts över på artkartor för att bestämma antalet revir enligt normerna för revirkarteringsmetoden. Kartunderlag och kriterier har varit de samma för alla åren. Samtliga inventeringar har gjorts av mig själv, ibland med Inga Rudebeck som följeslagare. Överföring till artkartor gjordes för åren 1969–79, 2006–07 samt 2015–18 av mig själv (TA) och för åren 1995–2000 samt 2003–05 av Inga Rudebeck (IR). Utvärderingen av artkartorna gjordes gemensamt av TA och IR för åren 1995–2000 och 2003–05, av TA för alla övriga år. Antalet årliga inventeringar var under första perioden i genomsnitt 12,8 (mellan 8 och 18 varav 2–4 skymningsinventeringar, se Alerstam 1985a), under andra perioden 10,3 (10–11), tredje perioden 9,4 (8–10) och fjärde perioden 9,0 (8–10). Det årliga inventeringsunderlaget har alltså varit

något större för den första perioden jämfört med de senare perioderna, men revirkarteringsmetoden bygger på att erhålla jämförbara resultat trots vissa skillnader i antalet inventeringsbesök.

RESULTAT

Häckfåglarna i Borgen

Inventeringsresultaten för de 26 åren redovisas i Tabell 1 (årliga siffror för varje art samt för totalantalet arter och revir). Arterna är ordnade efter antalet år de häckat (N) i första hand och medelantalet revir eller par i andra hand (enligt de två sista kolumnerna i Tabell 1).

Totalt har 52 arter noterats som häckande under de 26 inventeringsåren, varav 49 redovisas i Tabell 1. Två arter har utelämnats från tabellen (kattuggla och fasan) eftersom uppgifter saknas vilka år de bedömts häcka under första perioden 1969–79 (se Alerstam 1985a). Under övriga inventeringsår har kattugglan bedömts häcka 2007 och 2015, och fasanen 2006, 2015 och 2018. Därtill kommer göken som bokförts alla inventeringsåren inom och vid Borgen, men inte revirkarterats.

Som ses i kolumnen för antal år (N) i Tabell 1 finns 30 arter som häckat under minst elva av de 26 inventeringsåren (14 av dem plus göken har funnits samtliga år) och som därför kan analyseras som regelbundna Borgenhäckare (se nedan). Därtill finns en grupp på 21 arter (kattuggla och fasan inräknade) som häckat sporadiskt i Borgen under 1–8 av de 26 inventeringsåren. Många av dessa senare arter häckar regelbundet i omgivande buskmarker och skogsriddar, och vissa år finns det par som har sina revir i Borgen eller vid dess kant. En sådan art är törnsångaren som föredrar de mera öppna buskmarkerna runt Borgen, men där ett eller annat par ibland håller revir i kanten av den mera slutna Borgenskogen. Exem-

pel på regelbundna häckfåglar i Borgens närhet som ofta setts under inventeringarna men som inte konstaterats häcka inom inventeringsytan är sparvhök, glada, korp och brun kärrhök.

Andra sporadiska häckfåglar i Borgen förekommer glest och sparsamt eller bara tillfälligt i Råådalen, t.ex. mindre hackspett, stjärtmes, göktyta, sommargylling och forsärla. Mycket överraskande var häckningen 1996 av morkulla inom ytan. Den häckningsbedömningen utgår från en enda observation: om tidiga morgonen 15 juni stötte jag upp en morkulla som lyfte från stigen framför mig med en unge mellan benen! Till detta kommer naturligtvis sällsyntheter på tillfälliga besök i Borgen (utan att häcka) under enstaka inventeringar, t.ex. rosenfink (1995), flodsångare (1997), gräshoppsångare (2006), par av bivräk (2006), kungsfiskare (2017) och spillkråka (2017 och 2018). De två senare arterna tillhör Råådalens häckfåglar om än troligen ej i närområdet kring Borgen. Några ytterligare sällsyntheter från den första inventeringsperioden var mindre flugsnappare, lundsångare och blåkråka (Alerstam 1985b). Att påträffa sådana sällsynta Borgengäster ger naturligtvis alltid extra spänning och glädje åt inventeringsarbetet.

Totalantalet arter och revir

Antalet arter som häckat eller haft revir i Borgen har varierat mellan 21 och 34 under de 26 inventeringsåren, med 27 arter som medelvärde (Tabell 1). Artantalet visar inte någon signifikant genomgående ökning eller minskning, men däremot en signifikant skillnad mellan de fyra inventeringsperioderna (Tabell 2). Artantalet har legat högre och kulminerat under 1990- och 00-talen (period 2 och 3) jämfört med 1970-talet (period 1) och 2010-talet (period 4). Bidragande orsaker till detta är

Tabell 1. Häckfågelnarna (antalet stationära hanar/revir/häckande par) i Borgen under en femtioårsperiod 1969-2018. Baserat på inventeringar med revirkarteringsmetoden under 26 av de femtio åren. Inventeringarna har skett under fyra perioder: 1969-79 (elva år), 1995-2000 (sex år), 2003-2007 (fem år) samt 2015-2018 (fyra år). Tre arter har utelämnats från tabellen (se text om kattuggla och fasan som häckat sporadiskt samt gök som förekommit årligen). För ringduva är fem par en genomsnittsuppskattning för de första elva åren (Alerstam 1985), medan senare siffror bygger på revirkartering. Arterna är ordnade efter antalet år de häckat i första hand och medelantalet revir/par i andra hand (två sista kolumnerna).

	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Bofink <i>Fringilla coelebs</i>	21	21	20	18	19	22	24	25	24	17	21
Lövsångare <i>Phylloscopus trochilus</i>	23	20	22	18	13	20	28	33	39	29	32
Koltrast <i>Turdus merula</i>	15	10	15	13	15	18	15	17	17	14	15
Svarthätta <i>Sylvia atricapilla</i>	9	10	8	11	9	11	12	12	13	11	11
Talgöxe <i>Parus major</i>	7	7	8	10	54	41	14	15	13	11	10
Trädgårdssångare <i>Sylvia borin</i>	13	10	15	11	16	15	12	15	21	11	14
Blåmes <i>Cyanistes caeruleus</i>	6	6	7	4	14	9	11	7	4	8	5
Rödhake <i>Erithacus rubecula</i>	8	6	5	3	3	7	12	9	6	6	3
Ringduva <i>Columba palumbus</i>	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
Järnsparv <i>Prunella modularis</i>	9	8	9	6	7	11	10	13	10	8	8
Härmsångare <i>Hippolais icterina</i>	10	9	7	5	8	13	10	8	14	9	9
Taltrast <i>Turdus philomelos</i>	9	7	5	6	3	5	4	5	7	2	4
Trädpiplärka <i>Anthus trivialis</i>	6	5	5	6	5	6	5	5	5	5	7
Nöttväcka <i>Sitta europea</i>	3	3	3	3	2	3	1	3	2	1	3
Gårdsmyg <i>Troglodytes troglodytes</i>	4	2	2	6	3	7	7	6	6	6	0
Svartvit flugsnappare <i>Ficedula hypoleuca</i>	2	1	1	1	31	45	4	5	5	6	7
Grå flugsnappare <i>Muscicapa striata</i>	3	1	2	0	0	2	1	1	1	3	0
Trädskrypare <i>Certhia familiaris</i>	0	1	0	1	1	1	3	1	1	0	1
Stare <i>Sturnus vulgaris</i>	11	9	12	8	12	14	14	13	10	10	10
Större hackspett <i>Dendrocopus major</i>	1	0	1	0	0	0	1	0	1	1	1
Näktergal <i>Luscinia luscinia</i>	11	10	11	10	13	13	10	13	16	13	16
Grönsångare <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	0	2	3	2	0	3	4	2	2	4	0
Steglits <i>Carduelis carduelis</i>	3	1	0	0	0	2	4	0	1	0	0
Kärrsångare <i>Acrocephalus palustris</i>	4	4	3	3	2	4	2	2	2	2	5
Grönfink <i>Chloris chloris</i>	0	1	2	0	2	2	2	0	0	0	0
Gransångare <i>Phylloscopus collybita</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Entita <i>Poecile palustris</i>	1	2	1	1	3	3	3	1	0	1	1
Björktrast <i>Turdus pilaris</i>	0	0	0	1	0	0	0	0	2	0	0
Rödstjärt <i>Phoenicurus phoenicurus</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Stenknäck <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	1	0	0	2	0	0	0	1	0	1	0
Törnsångare <i>Sylvia communis</i>	0	2	0	0	0	1	1	1	1	0	1
Mindre hackspett <i>Dendrocopus minor</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
Pilfink <i>Passer montanus</i>	0	0	0	0	15	10	5	6	3	0	0
Kråka <i>Corvus cornix</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Sädesärla <i>Motacilla alba</i>	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gräsand <i>Anas platyrhynchos</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ärtsångare <i>Sylvia curruca</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Stjärtmes <i>Aegithalos caudatus</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Göktyta <i>Jynx torquilla</i>	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0
Rörsångare <i>Acrocephalus scirpaceus</i>	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Sommargylling <i>Oriolus oriolus</i>	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Forsärla <i>Motacilla cinerea</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gulspurv <i>Emberiza citrinella</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Törnskata <i>Lanius collurio</i>	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Skogsduva <i>Columba oenas</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skata <i>Pica pica</i>	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
Nötskrika <i>Garrulus glandarius</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Ormvråk <i>Buteo buteo</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Morkulla <i>Scolopax rusticola</i>	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Antal arter Number of species	26	28	27	24	23	28	28	26	28	25	24
Antal revir Number of territories/pairs	187	165	175	154	255	295	224	224	232	185	191

Table 1. Breeding bird community (stationary males/territories/breeding pairs) in the study area Borgen (12 ha), based on censuses according to the territory mapping method during 26 years in the fifty-year period 1969-2018. Censuses are from four periods: 1969-1979 (eleven years), 1995-2000 (six years, 2003-2007 (five years) and 2015-2018 (four years). Three species are excluded from the table (cuckoo with annual occurrence and tawny owl and pheasant with sporadic breeding). Five breeding pairs was the estimated mean for wood pigeon the first eleven years (Alerstam 1985), with later estimates based on annual territory mapping. Species are ordered according to, firstly, number of years and, secondly, overall mean number (two last columns).

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2015	2016	2017	2018	N	Mean
27	36	30	30	32	40	41	35	30	35	30	20	17	21	16	26	25.8
12	11	13	18	13	12	6	6	13	20	20	13	13	13	12	26	18.2
15	17	16	18	13	17	16	20	14	17	26	15	18	18	20	26	16.3
13	13	13	16	15	13	14	14	17	22	19	18	18	18	16	26	13.7
5	9	10	7	10	8	14	8	8	11	8	6	9	7	7	26	12.2
6	6	5	11	7	5	3	4	4	6	12	7	6	11	8	26	9.8
7	9	5	9	14	9	9	9	12	13	10	12	11	10	5	26	8.7
10	10	8	11	8	8	8	7	7	6	7	9	8	9	5	26	7.3
8	8	6	8	9	8	6	7	6	8	8	10	8	9	10	26	6.7
3	3	4	4	6	2	4	3	6	4	3	5	3	4	2	26	6.0
5	2	4	5	5	4	2	3	1	3	6	3	2	3	1	26	5.8
6	6	5	4	4	3	5	5	4	4	4	4	6	6	6	26	5.0
2	3	2	1	3	1	2	2	4	3	3	2	1	2	2	26	3.6
2	3	3	3	3	2	3	3	3	4	4	3	4	3	2	26	2.8
9	5	4	6	7	8	11	8	6	5	11	12	11	11	10	25	6.7
3	1	2	2	1	4	1	2	0	3	3	0	1	0	2	23	5.1
1	1	1	0	1	1	3	3	1	3	2	2	3	2	2	22	1.5
1	1	2	1	2	2	2	2	2	2	1	3	0	1	2	22	1.3
2	1	0	2	6	3	1	1	2	2	1	0	0	0	0	21	5.5
2	2	3	2	2	1	2	2	1	3	4	3	2	3	2	21	1.5
5	2	4	3	3	1	0	0	0	1	3	0	0	0	2	20	6.2
1	2	4	2	1	1	6	4	5	4	0	1	0	0	4	20	2.2
2	2	2	2	3	3	2	1	2	4	3	1	1	2	2	20	1.7
0	1	2	2	1	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	19	1.7
2	0	1	1	1	0	1	1	2	2	1	1	0	1	0	16	0.9
4	3	3	5	4	3	7	10	10	8	10	15	12	12	6	15	4.3
0	0	1	1	1	1	0	0	1	0	0	0	0	0	0	15	0.8
3	1	4	8	10	9	1	1	2	0	0	0	0	0	0	11	1.6
0	0	0	2	1	1	1	1	1	2	0	4	2	3	1	11	0.7
1	0	2	3	1	2	0	1	1	0	0	0	0	0	0	11	0.6
0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	8	0.4
0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	6	0.2
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	1.5
0	0	0	1	2	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0	5	0.2
0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	1	0	0	0	5	0.2
0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	1	0	0	1	1	5	0.2
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	1	3	0.1
0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	3	0.1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0.1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0.1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0.1
0	0	0	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0.1
0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0.0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.0
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.0
0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.0
0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0.0
27	28	28	31	34	31	29	30	28	31	27	27	21	26	26	26	27.3
157	161	159	189	192	175	174	166	166	200	202	173	156	173	147	26	187.6

Tabell 2. Statistisk analys av beståndsförändringarna i Borgens häckfågelfauna. Analyserna omfattar arter som noterats häckande under fler än tio av de 26 inventeringsåren (30 arter; se Tabell 1) samt det årliga totalantalet arter och revir. Tendens till ökning/minskning har uppskattats genom Spearman rank korrelation, och arterna är ordnade från högsta till lägsta korrelationskoefficient. Positiva värden indikerar ökande antal, med maximalvärde $r = 1$ vid genomgående ökat antal för varje inventeringsår, medan negativa värden visar minskande antal med minimalt värde $r = -1$ vid genomgående sjunkande antal för varje inventeringsår. Statistisk signifikans anges som *** ($p < 0.001$), ** ($p < 0.01$) och * ($p < 0.05$). Förändringar av annat slag än genomgående ökning/minskning har testats genom medelvärdesanalys av de fyra inventeringsperioderna (ANOVA med och utan antaganden om heterogen varians). Dessa tester bekräftar signifikansvärdena för ökning/minskning (enligt Spearman rank korrelation) men påvisar även signifikanta antalsförändringar av annat slag för grå flugsnappare och bofink (kulmination). För arterna med signifikant ökning eller minskning har förändringstakten i % per år beräknats (se text). Analyserna bygger på siffrorna från 26 inventeringsår utom för ringduva ($n = 16$ år; endast ett år från första inventeringsperioden medräknat), talgoxe och svartvit flugsnappare ($n = 19$; åren under och närmast efter holkexperimentet 1973-79 exkluderade) samt totalantal revir (holkåren 1973-74 exkluderade).

*Statistical analyses of changes in breeding populations in the study area Borgen based on 26 years of censuses during a fifty-year period 1969-2018. Spearman rank correlations (*** $p < 0.001$; ** $p < 0.01$; * $p < 0.05$) are given for the thirty species that occurred during > 10 of the 26 years (Table 1). Comparing means between the four different census periods (ANOVA with and without assumptions about unequal variance) confirms significant trends according to rank correlations but also indicates other significant changes (culmination) for chaffinch and spotted flycatcher. For species with significant trends of increasing/decreasing populations, rate of change in % per year has been calculated. For wood pigeon $n = 16$ (only one year during first period included), for great tit and pied flycatcher $n = 19$ (years during/after nestbox experiment 1973-79 excluded), and for total number of territories $n = 24$ (nestbox years 1973-74 excluded).*

	Trend variation		Annan variation		Trend	
	Spearman rank corr		Other variation			
	r	sign.	sign.	N	%/year	
Svarthätta <i>Sylvia atricapilla</i>	0.93	***		26	1.3	
Gransångare <i>Phylloscopus collybita</i>	0.92	***		26	5.5	
Rödstart <i>Phoenicurus phoenicurus</i>	0.79	***		26	3.4	
Större hackspett <i>Dendrocopos major</i>	0.78	***		26	2.2	
Gärdsmyg <i>Troglodytes troglodytes</i>	0.70	***		26	2.1	
Ringduva <i>Columba palumbus</i>	0.54	*		16	1.2	
Koltrast <i>Turdus merula</i>	0.54	**		26	0.5	
Trädskrypare <i>Certhia familiaris</i>	0.44	*		26	1.2	
Blåmes <i>Cyanistes caeruleus</i>	0.42	*		26	1.2	
Grå flugsnappare <i>Muscicapa striata</i>	0.35		*	26		
Steglits <i>Carduelis carduelis</i>	0.32			26		
Nötväcka <i>Sitta europea</i>	0.30			26		
Rödhake <i>Erithacus rubecula</i>	0.22			26		
Bofink <i>Fringilla coelebs</i>	0.21		***	26		
Taltrast <i>Turdus philomelos</i>	0.17			26		
Björktrast <i>Turdus pilaris</i>	0.11			26		
Grönsångare <i>Phylloscopus sibilatrix</i>	0.03			26		
Talgoxe <i>Parus major</i>	0.00			19		
Grönfink <i>Chloris chloris</i>	-0.04			26		
Svartvit flugsnappare <i>Ficedula hypoleuca</i>	-0.12			19		
Stenknäck <i>Coccothraustes coccothraustes</i>	-0.12			26		
Lövsångare <i>Phylloscopus trochilus</i>	-0.53	**		26	-1.7	
Trädgårdssångare <i>Sylvia borin</i>	-0.58	**		26	-1.9	
Entita <i>Poecile palustris</i>	-0.70	***		26	-1.5	
Järnsparv <i>Prunella modularis</i>	-0.73	***		26	-2.5	
Trädpilärka <i>Anthus trivialis</i>	-0.76	***		26	-2.7	
Härmsångare <i>Hippolais icterina</i>	-0.78	***		26	-3.4	
Näktergal <i>Luscinia luscinia</i>	-0.80	***		26	-5.2	
Kärmsångare <i>Acrocephalus palustris</i>	-0.83	***		26	-2.9	
Stare <i>Sturnus vulgaris</i>	-0.83	***		26	-6.2	
Antal arter <i>Number of species</i>	0.16		**	26		
Antal revir <i>Number of territories/pairs</i>	-0.24			24		

att några av de minskande arterna som försvunnit från Borgen ännu fanns kvar under kulminationsperioderna (stare, entita), samtidigt som invandrande arter hade dykt upp (gransångare, rödstjärt), och några arter förekom oftare som häckfåglar under de två mellanperioderna (björktrast, stjärtmes, försärla, mindre hackspett). Även om artantalet var lägst under sista inventeringsperioden, så kan man knappast beteckna detta som en dramatisk nedgång i artmångfald.

Om vi bortser från de två "holkåren" 1973 och 1974 (då antalet revir eller par var kraftigt förhöjt på grund av inflyttning av framför allt talgoxe, svartvit flugsnappare och pilfink; Alerstam 1985a) har totalantalet revir varierat mellan 147 och 232 med ett medelvärde på 180 revir (medelvärde för 24 år). Tendensen i totalantalet revir pekar svagt nedåt, med lägsta medelvärdet (162 revir) för sista inventeringsperioden. Denna tendens är dock inte tydlig nog för att vara signifikant på statistiska grunder, varken när det gäller genomgående trend eller skillnader mellan inventeringsperioderna (Tabell 2). Med en genomsnittlig täthet på omkring 1 500 revir/km² ligger Borgen på liknande nivå som andra rika lövskogar, såsom Ottenby lund, Sörön, Dalby söderskog och Fågelsångsdalen (Bengtsson & Lindström 2012).

Ökande och minskande arter

Om det nu inte varit stora förändringar i totalantalet arter och revir i Borgen så har det skett desto mera av tydliga ökningar eller minskningar hos olika arter (Tabell 2). Nio arter visar en signifikant uppåtgående trend under inventeringsperiodens fem decennier, och lika många arter visar en signifikant nedgång. Av de övriga tolv arterna, som inte visar entydiga ökningar eller minskningar, är dock antalsförändringarna mellan de fyra inventeringsperioderna sig-

nifikanta för bofink och grå flugsnappare. Bofinken kulminerade under 1990- och 00-talen (period 2 och 3) med tydligt lägre bestånd under 1970-talet (period 1) och 2010-talet (period 4). Grå flugsnapparen ökade från en lägre nivå under 1970- och 90-talen till en högre nivå under de senaste två decennierna (period 3 och 4).

Förändringen mellan första (1970-talet) och senaste (2010-talet) inventeringsperioderna i medelantalet revir visas för de trettio regelbundna Borgenarterna i Figur 3a (förändring i absolut antal revir) och 3b (förändring i procent). Diagrammen visar att balansen mellan ökande och minskande arter inte är helt jämn – den tippar över mot flera minskningar. Det är främst för de långflyttande arterna (röda staplar i Figur 3) som beståndsminskningar dominerar tydligt. Endast två tropikflyttande arter – rödstjärt och grå flugsnappare – visar en positiv utveckling medan minst sex av dem är på nedåtgående. Jag vill då reservera mig för att svarthättan kanske också skulle räknas till tropikflyttarna. Jag har i Figur 3 markerat den i första hand som en medeldistansflyttare, främst till Medelhavsområdet, men många svarthättor övervintar också söder om Sahara i tropiska östra Afrika. Det är alltså oklart hur långt de flesta svarthättorna från Skåne egentligen flyttar (Fransson & Hall-Karlsson 2008).

Om man ser till förändringen i absoluta antalet revir, det som kanske betyder mest för helhetsintrycket man får som observatör, så finns det tre "vinnararter" som ökat med mer än fem revir sedan 1970-talet och det är gransångare, svarthätta och gärdsmyg. Samtidigt har sex arter förlorat mer än fem revir i genomsnitt – lövsångare, näktergal, stare, härmsångare, trädgårdsångare och järnsparv. Om man ser till de proportionella förändringarna så har två arter invandrat till Borgen efter att helt ha saknats under 1970-talet, nämligen gran-

sångare och rödstjärt. Större hackspett och gärdsmyg har mer än fördubblat sina bestånd. Samtidigt har fyra arter försvunnit som häckfåglar i Borgen under inventeringsåren på 2010-talet – stare, entita, björktrast och stenknäck. För ytterligare fem arter har bestånden mer än halverats sedan 1970-talet (Figur 3b).

Bofinken och lövsångaren har varit de talrikaste arterna i Borgen, med lövsångaren som dominant under 1970-talet, men därefter med bofinken som nummer ett (Figur 4a). Under senaste inventeringsperioden har lövsångaren halkat ned till fjärde plats när det gäller antalet revir – efter bofink, koltrast och svarthätta som nu ligger i stort sett jämsides i toppen. Svärthättans, gärdsmygens och gransångarens ökning visas i Figur 4b. Mest dramatisk är utvecklingen för gransångaren som saknades helt under 1970-talet. Gransångaren visar en överraskande nedgång allra sista inventeringsåret – kanske bara en tillfällig svacka eller ett tecken på att den kulmine-

Figur 3a (t.v.) & 3b (t.h.). Förändringar i antalet revir hos arter som regelbundet häckat i Borgen (under minst elva av de 26 inventeringsåren). Diagrammen visar skillnaderna i medelantalet revir mellan inventeringsperiod 4 (2015-2018) och inventeringsperiod 1 (1969-1979) enligt Tabell 1. För talgöxe och svartvit flugsnappare har medelvärdet för inventeringsperiod 1 baserats på åren 1969-1972 (för att undvika den tydliga påverkan av holckexperimentet; se Alerstam 1985a). I diagram (a) visas skillnaden i absoluta antalet revir och i (b) visas skillnaden i procent. I det senare diagrammet har staplarna för nya arter (med noll revir under första inventeringsperioden) samt med mer än fördubblade bestånd dragits till +100%. För arter som försvunnit från ytan (med noll revir under sista inventeringsperioden) visas procentförändringen korrekt med staplar till – 100%.

Staplar mot höger visar ökning och staplar mot vänster visar minskning.

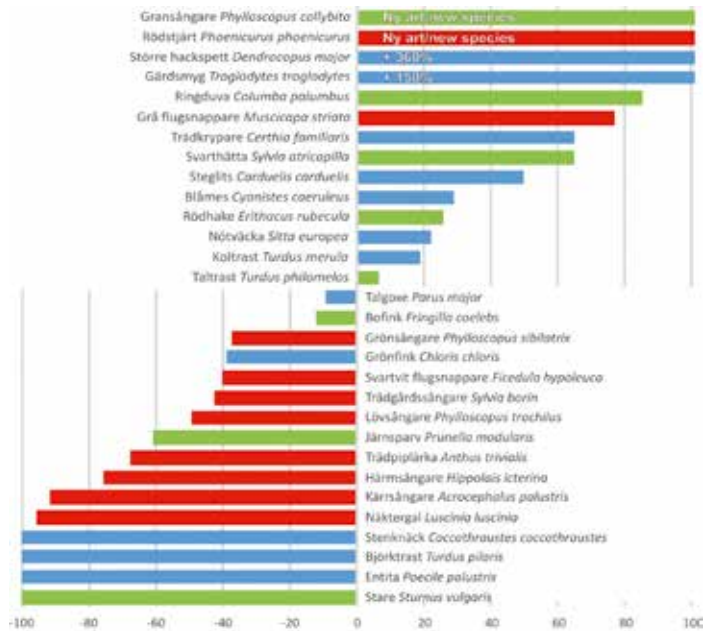
Blått = främst stannfåglar; Grönt = medeldistansflyttare (Europa); Rött = långdistansflyttare (Afrika).

rat i Borgen? Gärdsmygen visade en nedgång till noll revir under 1979, då beståndet slogs ut av en osedvanligt hård vinter. Minskningarna för näktergal, härmsångare och stare har varit mycket likartade (Figur 4c) även om orsakerna måste vara skilda på grund av arternas mycket olika ekologi. Förr var trafiken av stjärnor som flög med mat till ungarna mellan betesmarker och skogsdungar i Råddalen intensiv. Idag är denna flygtrafik mycket gles och jag upptäckte inga par som matade i Borgenytan under den senaste inventeringsperioden.

Förändringstakt

Den proportionella förändringshastigheten, uttryckt i procent ökning eller minskning av bestånden per år, redovisas i Tabell 2 för arterna med signifikant positiv eller negativ trend. Beräkningarna bygger på att antalen omvandlas till proportionell (logaritmisk) skala varvid den genomsnittliga förändringshastigheten visas av lutningen på linjen genom punkterna (Figur 5). Eftersom

Figure 3a (left) & 3b (right). Changes in number of territories among regular breeding bird species in Borgen (recorded during at least 11 of the 26 census years). Diagrams show the difference in mean number of territories between census period 4 (2015-2018) and census period 1 (1969-1979) according to Table 1. For great tit and pied flycatcher the means for census period 1 are based on only the years 1969-1972 (to avoid influence from the nest-box experiment; see Alerstam 1985a). (a) Change in absolute number of territories. (b) Change in %. In the latter diagram bars for new species (with no territories during the first census period) and for species with > 100 % increase have been drawn to + 100%. For disappearing species (with no territories during the last census period) the change is indicated correctly as - 100%.

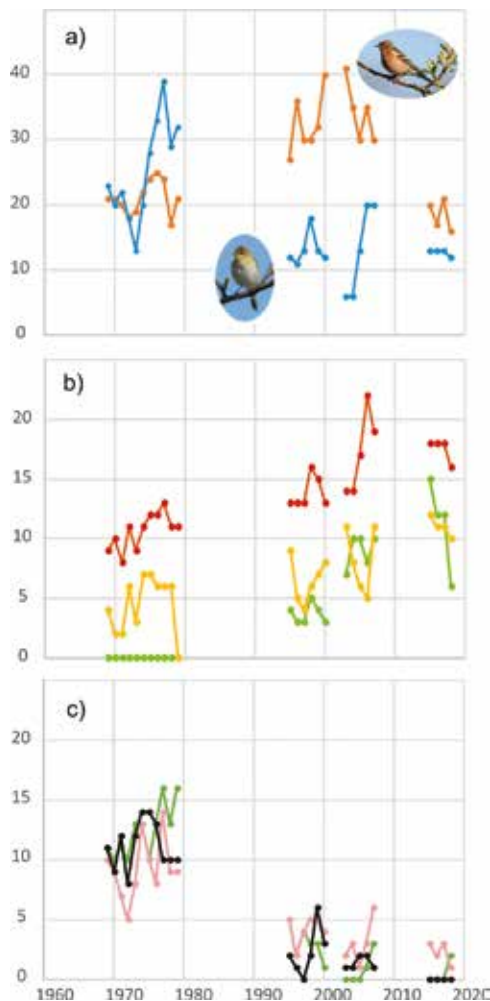

Bars to the right show increases and bars to the left show decreases. Blue = mainly resident; Green = short-distance migrant (Europe); Red = long-distance migrant (tropical Africa).

åren med noll i revir inte finns med i dessa beräkningar blir förändringshastigheten något underskattad om det tillfälligtvis finns nollår under i inventeringsserien. För invandrande eller försvinnande arter med en serie nollår i början eller slutet av den totala inventeringsperioden blir dock förändringshastigheten korrekt för den period då arten funnits i ytan.

Förändringshastigheterna ligger mellan en och sex procent per år utom för koltrasten som visat en mycket långsam ökningstakt på endast en halv procent per år (Tabell 2). En förändring på en procent om året motsvarar en fördubblings- eller halveringstid på ungefär 70 år för ökande eller minskande arter, medan en förändring på fem procent per år motsvarar en fördubblings/halveringstid på ungefär 14 år. De snabbaste ökningarna står de invandrande arterna gransångare och rödstjärt för. Gransångarens ökning på 5,5 % om året

sedan den 1995 bokfördes första gången som häckande (med 4 par; man kan anta att de första paret/paren började häcka i Borgen några år tidigare) motsvarar en fördubblingstid av beståndet på 13 år. Fortsätter ökningen i samma takt skulle beståndet alltså åttafaldigas efter 39 år (till 32 revir år 2034). I jämförelse med gransångaren är svarthättans stadiga ökning mycket mera långsam med 1,3 % per år, vilket motsvarar en fördubblingstid på ungefär 54 år (Figur 5a). Detta stämmer bra med att beståndet av svarthätta ungefär fördubblats från 9 till 18 revir under den femtioåriga inventeringsperioden (Tabell 1). Om man ser till de minskande arterna så har förändringarna gått ganska långsamt för lövsångaren (minus 1,7 % per år motsvarar en halveringstid på 40 år), medan det gått snabbt utför för näktergal och stare (med ungefär 6 % per år, motsvarande en halveringstid på 11 år; Figur 5b).

Figur 4a-c. Exempel på inventeringsresultat för olika arter under en 50-årsperiod i Borgen. Diagrammen visar årligt antal revir för totalt 26 år under fyra inventeringsperioder (1969-79, 1995-2000, 2003-2007, 2015-2018). (a) Ytans två talrikaste arter: bofink (orange) och lövsångare (blått). (b) Ökande arter: svarthätta (rött), gransångare (grönt) och gårdsmyg (gult). (c) Minskande arter: näktergal (mörkgrönt), stare (svart) och härmsångare (rosa).

Examples of census results for different species during a fifty-year period. Graphs show annual number of territories during 26 years divided into four census periods (1969-79, 1995-2000, 2003-2007, 2015-2018). (a) The two most numerous species in the census plot: chaffinch (orange) and willow warbler (blue). (b) Increasing species: black-cap (red), chiffchaff (green) and wren (yellow). (c) Declining species: Thrush nightingale (dark green), starling (black) and icterine warbler (pink).

DISKUSSION

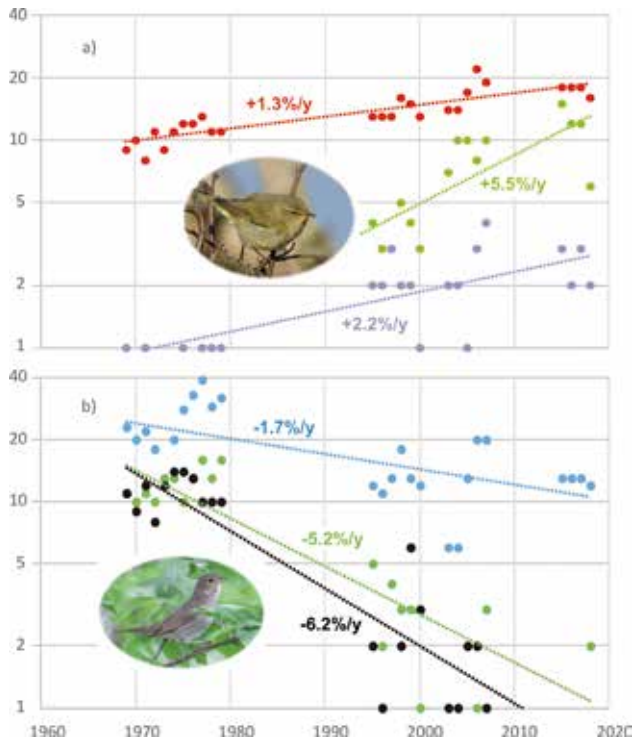
Inventeringarna visar att Borgens fågelsamhälle, om vi ser till det årliga antalet häckande arter och till den totala revirtätheten, varit tämligen stabilt under de senaste fem decennierna. Bakom stabiliteten i det totala fågelsamhället finns dock en dramatisk dynamik i form av invandrande, ökande, minskande och försvinnande arter!

Man kan spekulera att stabiliteten i det årliga antalet arter och revir beror på att den totala resurstillgången i form av t.ex. föda eller lämpliga boplatser, som kanske är

begränsande för fågelsamhället som helhet, inte ändrats i så hög grad under den femtioåriga inventeringsperioden. Konkurrensen om häckningsresurserna mellan olika arter gör att en ökning i beståndet av vissa arter sker till priset av beståndsnedgång hos andra arter (eller att en beståndsminskning av vissa arter öppnar vägen för expansion av andra arter). Låt oss diskutera de olika arterna för att få en uppfattning huruvida förändringarna i Borgen har lokala orsaker eller avspeglar storskaliga beståndsförändringar som registreras i det

Figur 5a-b. Exempel på förändringshastigheter för bestånden av olika arter i Borgen. Diagrammen visar årligt antal revir i logaritmisk skala under inventeringsperioden. Lutningen av regressionslinjerna visar den genomsnittliga förändringshastigheten i bestånden. (5a) Ökande arter: svarthätta (rött), gransångare (grönt) och större hackspett (violet). (5b) Minskande arter: lövsångare (blått), näktergal (mörkgrönt) och stare (svart).

Rates of population change for different example species. Graphs show the annual number of territories on a logarithmic scale. The slopes of the regression lines show the average rates of population change. (5a) Increasing species: blackcap (red), chiffchaff (green) and great spotted woodpecker (purple). (5b) Declining species: Willow warbler (blue), thrush nightingale (dark green) and starling (black).

svenska miljöövervakningsprogrammet Svensk Fågeltaxering (Green m.fl. 2019) eller den standardiserade ringmärkningen vid Falsterbo Fågelstation (Karlsson 2018, Ehnbohm & Karlsson 2019).

Ökande arter

Flera av de signifikant ökande arterna i Borgen (Tabell 2) är på tydlig storskalig frammarsch enligt Svensk Fågeltaxering (Green m.fl. 2019): svarthätta, sydlig gransångare, gärdsmyg, koltrast och blåmes. Även för ringduva och större hackspett har det skett en tydlig beståndsökning i Sverige sedan 1998 (enligt programmet med standardrutten; Green m.fl. 2019). Hur den storskaliga utvecklingen varit för rödstjärten och trädkryparen, som båda ökat i Borgen, är dock mera osäkert. Rödstjärten hade en nedgång under 1980- och 90-talen och därefter uppgång (Svensk Fågel-

taxering) eller stabilisering (Falsterbo Fågelstation; Karlsson 2018). Detta stämmer bara delvis med utvecklingen i Borgen, där rödstjärten saknades under 1970-talet, då den nådde sina högsta index enligt Svensk Fågeltaxering (Green m.fl. 2019). Rödstjärten noterades inte häcka i Borgen förrän 1998, varefter den häckat i stort sett årligen. Denna sentida ökning stämmer bra med en positiv trend för hela Sverige sedan millennieskiftet (Green m.fl. 2019). Rödstjärtens utveckling har varit mycket likartad i Fågelsångsdalen (Svensson m.fl. 2010) saknades arten (förutom någon ströhäckning) under 1950- till 80-talen och började inte häcka regelbundet förrän från slutet av 1990-talet. Även för den invandrande sydliga gransångaren finns en nära överensstämmelse mellan Borgen och Fågelsångsdalen, där arten noterades från och

Gärdsmygen – en art som ökar. Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

med 1995 i Borgen (med 4 par; troligen hade den etablerat sig några år tidigare) och från och med 1996 i Fågelsångsdalen (Svensson m.fl. 2010).

Vad kan det ligga för orsaker bakom de ökande bestånden i Borgen? För de stationära och kortflyttande arterna – gärdsmyg, koltrast och blåmes – ligger det nära till hands att gissa att ett mildare vinterklimat varit viktigt för ökningen. För häckarna i olika håligheter – större hackspett, trädkrypare, rödstjärt (och grå flugsnappare) – kan den åldrande skogen med döda och nedfallna almar och björkar vara en positiv faktor. När det gäller svarthätta och sydlig gransångare föreställer jag mig att dessa arter sedan länge varit talrika i t.ex. tyska lövskogar. Den tilltagande klimatuppvärmningen har troligen gynnat en nordlig expansion av gransångaren och ökad talrikhet av svarthättan i Skandinavien (och kanske är det främst svarthättor

som övervintrar i Medelhavsområdet och inte i östra Afrika som blivit talrikare?). Intressant är att den sydliga gransångarens kraftiga expansion verka att ha kommit av sig de allra senaste åren, såväl i Borgen (Figur 4) som enligt svensk fågelövervakning (Green m.fl. 2019) och fångstsiffrorna från Falsterbo fågelstation (se stationens hemsida). Även svarthättans expansion verkar att ha hejats. Är detta en tillfällighet eller börjar bestånden falla tillbaka, som ofta sker när negativa faktorer (anpassningar hos byten, predatorer, sjukdomar) ”hinner ifatt” en invandrande och expanderande population?

Minskande arter

De flesta arterna som minskat i Borgen (Tabell 3) har också en negativ långtidsutveckling i Sverige, vilket gäller den sydliga lövsångaren (stabilisering under de senaste decennierna), entitan, järnsparven,

Staren – en art som minskar. Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

trädpiplärkan, näktergalen och staren. Undantagen är trädgårdssångare, härmsångare och kärrsångare. Dessa tre arter har minskat tydligt i Borgen men visar ingen nedgång i den svenska övervakningen (Green m.fl. 2019) utan istället en stadig uppgång (kärrsångare) eller en uppgång under de senaste 20 åren (trädgårdssångare, härmsångare). För trädgårdssångaren visar dock fångstsiffrorna från Falsterbo en tydlig nedgång efter 1980-talet till en lägre nivå som sedan dess varit tämligen stabil, vilket stämmer väl med utvecklingen i Borgen.

För kärrsångaren verkar det troligt att minskningen i Borgen beror på lokala förändringar, att gläntorna med högörtvegetation, där det förr sjöng flera kärrsångare, numera vuxit igen och därmed saknas lämplig häckningsbiotop inom ytan. Strax utanför Borgenskogen hörs kärrsångaren fortfarande sjunga från busk- och

högörtmarker. Mest förvånade är kanske härmsångarens minskning i Borgen, i ljuset av den positiva utvecklingen enligt de svenska standardrutterna under senaste 20-årsperioden (Green m.fl. 2019). Också fångstsiffrorna från Falsterbo pekar på en positiv utveckling under denna period (efter nedgång under 1980- och 90-talen; Karlsson 2018). I Fågelsångsdalen är dock utvecklingen likartad som i Borgen – härmsångaren har fortsatt att minska efter millemiumskiftet (Svensson m.fl. 2010). För härmsångaren verkar alltså populationsutvecklingen i skånska lövskogar skilja sig från den mera storskaliga utvecklingen.

Vilka är de troligaste orsakerna till beståndsminskningarna? En viktig faktor är förmodligen den ökande graden av ekologisk felanpassning ("mis-timing") som den snabba klimatförändringen ställer till med, särskilt för de långflyttande arterna med övervintringsområden i tropikerna (Both

m.fl. 2006). Det varmare klimatet leder till att våren kommer tidigare och att den bästa tiden för fåglarnas häckning, då det finns mest mat till stora ungfåglar, också infaller tidigare. Detta har medfört att flyttfåglarna ofta anländer tidigare på våren till sina häckningsrevir, men tropikflyttarna verkar inte kunna anpassa sin flyttning och häckning lika snabbt som kortflyttande arter, utan kommer alltmera ur fas med den bästa häckningstiden. Denna tilltagande felanpassning av fåglarnas ankomsttid i förhållande till bästa häckningstiden har orsakat en drastisk nedgång av svartvit flugsnappare i Holland (Both m.fl. 2006). Att beståndsminskningar är extra vanliga för tropikflyttare kan dessutom bero på att de är känsliga för miljöförändringar vid flera levnadsstationer längs den långa flyttningssvågen. Ändras betingelserna vid viktiga raststationer kan det försämra eller försena fåglarnas möjligheter att lagra upp fettreserver för den fortsatta flyttningen (Tøttrup m.fl. 2012).

Kortflyttande och stationära arter har bättre möjligheter att hålla sig i fas med vårens tidigare ankomst och att starta häckningen tidigare. Därför ligger det troligen andra faktorer bakom beståndsnedgångarna hos dessa arter. Starens hastiga nedgång och försvinnande från Borgen har troligen att göra med den minskande betesdriften i Råådal och omgivande åkerlandskap. Krympande betesmarker är kanske också orsaken till björktrastens försvinnande från Borgen. Björktrasten var på frammarsch under 1970-talet och häckade då tillfälligt i ytan. På 1990-talet blev den årlig häckare och kulminerade 1998–2000 med en häckningskoloni på 8–10 par inom ytan. Därefter minskade den snabbt och saknades helt under den sista inventeringsperioden på 2010-talet. Under toppåren sågs björktrastarna ofta födosöka i de närmaste beteshagarna intill Borgen, där gräset nu

står mestadels obetat och buskar brer ut sig. Ännu häckar björktrasten dock i Vallåkra samhälle där den finner klippta gräsmattor att födosöka på.

Varför beståndet av entita gått tillbaka, såväl i Borgen som i Sverige som helhet, under 1970-, 80- och 90-talen är en gåta. Sedan millennieskiftet har det svenska beståndet stabiliserats (Green m.fl. 2019) och till och med återhämtat sig som i Fågelsångsdalen (Svensson m.fl. 2010). I Borgen har entitan dock fortsatt minska och inga häckningar har noterats inom ytan under senaste inventeringsperioden. Även om enstaka par fortfarande häckar i Råådal är arten nu så glest förekommande att slumpmässiga beståndsvariationer kan leda till att den lokala populationen helt dör ut. På likande vis kan det vara för den glest förekommande stenknäcken som också försvunnit som häckfågel under senaste inventeringsperioden i Borgen (Figur 3b). Järnsparven är en kortflyttare vars bestånd i Borgen försvagats markant sedan 1970-talet (Figur 3), men orsakerna till detta är oklara.

Övriga arter

När man ser till de arter som inte uppvisat någon signifikant ökning eller minskning under den totala inventeringsperioden i Borgen, finns ett par fall som väcker förvåning när man jämför med populationsutvecklingen för det svenska beståndet.

Bofinken visar en markant kulmination under 1990- och 00-talen, med nästan dubbelt så höga tätheter som under 1970-talet och 2010-talet (Figur 4a). Några sådana förändringar ses inte alls för det svenska beståndet (Green m.fl. 2019) – här ligger populationen tämligen stabil sedan 1970-talet med tendens till ökning efter sekelskiftet enligt standardrutterna (Green m.fl. 2019). Däremot finns överensstämmelse med bofinkens utveckling

i Fågelsångsdalen, där bofinkbeståndet låg på en lägre nivå under 1950-, 60- och 70-talen (oftast 15–20 par), kulminerade 1980–2005 (med högstanotering på 28 revir 1994, 1997 och 2001) för att återgå till en lägre nivå efter 2005 (Svensson m.fl. 2010). Återigen ett fall där populationsdynamiken i de två skånska lövskogarna står i kontrast till utvecklingen i hela Sverige.

Steglitsen är ett annat exempel på tydlig skillnad i utvecklingen av det svenska beståndet kontra det lokala beståndet i Borgen. Det svenska steglitsbeståndet är under mycket snabb ökning sedan sekelskiftet (Green m.fl. 2019) men i Borgen håller sig steglitsen oförändrad på något eller några få par.

Vidare perspektiv

Vad säger oss inventeringsresultaten om Borgens fågelfauna i ljuset av de stora sammanhangen?

Människans framfart på jorden orsakar många hot mot naturen och fågelfaunan. Naturen och fågellivet riskeras att utarmas på grund av förstöring och fragmentering av rika naturmiljöer, intensifiering av jord- och skogsbruket, urbanisering, föroreningar och gifter, den globala klimatuppvärmningen m.m. Att det totala fågelbeståndet (antal individer) minskat under senare decennier kan vi se både i Sverige och över hela kontinenter. För Sveriges del uppskattades det totala antalet häckfåglar under 1970-talet till 95 miljoner par (Ulfstrand & Högstedt 1976), medan motsvarande uppskattning 35 år senare var 70 miljoner par (Ottosson m.fl. 2012). De fortlöpande inventeringarna i den svenska miljö-övervakningen bekräftar att det skett en minskning med ungefär 30 % i det totala svenska fågelbeståndet och att minskningen varit särskilt tydlig under 1970- och 80-talen (Ottosson m.fl. 2012, Green m.fl. 2019).

Nyligen kom en larmrapport om att det totala fågelbeståndet i Nordamerika minskat med tre miljarder fåglar (motsvarande nästan 30 %) sedan 1970-talet (Rosenberg m.fl. 2019). Totalantalet häckfåglar (antal individer) beräknades till tio miljarder 1970 och till 7,1 miljarder 2018. Minskningen gäller de flesta småfåglar och särskilt fåglar som häckar i skogs- och gräsmarker. Endast våtmarksfågeln har ökat i antal under de senaste fem decennierna (Rosenberg m.fl. 2019). Om man tar hänsyn till skillnaden i geografisk yta är det en häpnadsväckande likhet mellan det totala fågelbeståndet och dess utveckling i Sverige och Nordamerika! Nordamerikas yta (USA och Kanada) är femtio gånger större än Sveriges (20 miljoner resp. 0,4 miljoner km²) och det totala fågelbeståndet är också femtio gånger större i Nordamerika än i Sverige med en 30-procentig tillbakagång sedan 1970-talet!

Med tanke på dessa uppskattningar av minskande fågelbestånd (och dessutom finns larmrapporter om kraftiga storskaliga nedgångar i insektslivet från bl.a. Storbritannien och Tyskland som tidigare nämnts) skulle man kanske förvänta sig att Borgens fågelfauna visade tydliga tecken på att svikta i såväl art- som individantal. Men Borgens fågelsamhälle håller ställningarna med årligt antal häckande arter samt totalantal revir som är i stort sett desamma på 2010-talet som i början av 1970-talet (1969–1972 innan holkexperimentet: genomsnittligt antal arter = 26 och antal revir = 170; 2015–2018: genomsnittligt antal arter = 25 och antal revir = 162). Detta tyder på att Borgen bibehållit sin kvalitet i form av häckningsresurser som erbjudits fåglarna genom decennier. Att det dessutom finns potential för en imponerande ökning visade det holkexperiment som genomfördes under åren 1973 och 1974, då ett stort antal holkar (245)

sattes upp och totalantalet revir ökade från i genomsnitt 170 till 275 (plus 62 %!) på grund av den stora inflyttningen av främst talgoxe, svartvit flugsnappare och pilfink under de två holkåren. Holkeexperimentet visade att tillgången till goda boplatser kan vara starkt begränsande för fåglarnas häckningstäthet och att det finns utrymme för kraftig invandring av hålhäckare utan att fågelsamhället i övrigt sviktar (Alerstam 1985a).

Minskningarna i de totala fågelbestånden i Sverige och Nordamerika har kanske sin viktigaste förklaring i storskaliga landskapsförändringar med försämrade häcknings- och överlevnadsförutsättningar för fåglarna. Detta betyder dock inte nödvändigtvis att goda fågelmarker, såsom Borgen, kommer att behålla sin rikedom så länge deras lokala kvaliteter bevaras. Om begränsningar i levnadsresurserna slår mot större artgrupper, t.ex. de tropikflyttande arterna, kommer dessa att minska på bred front, och det är inte säkert att de till fullo kan ersättas av andra arter i de lokala fågelsamhällena. De minskande bestånden av många tropikflyttare (Figur 3) inger farhågor om en sådan utveckling. Fokus för fågelbevarande ligger naturligtvis inte bara (eller ens främst) på totala antalet fåglar utan även på artmångfald och sammansättning av kategorier med olika levnadsanpassningar.

Om det inger hopp att fågeltätheten kan bevaras eller ökas lokalt med lämplig skötsel av rika naturområden, så orsakas många förändringar i sammansättningen av lokala fågelbestånd (ökningar och minskningar av olika arter) av storskaliga förändringar som inte kan motverkas lokalt. Intressanta analyser har gjorts hur den pågående klimatuppvärmningen påverkar fågelsammansättningen. Genom att använda sommartemperaturer (april–augusti) sedan 1970-talet kan man räkna fram ett tem-

peraturindex för varje art på grundval av dess utbredningsområde (Lindström m.fl. 2013). Arter med utbredningsområde som sträcker sig ned till sydliga delar av Europa med varmare klimat får därmed ett högre index ("varmare" arter) än de som häckar vid nordligare latituder ("kallare" arter). Grundat på artsammansättningen kan man sedan räkna ut ett temperaturindex för hela fågelsamhället (t.ex. i södra Sverige eller i Fågelsångsdalen; Lindström m.fl. 2013). Poängen är att jämföra hur temperaturindex för fågelsamhället har utvecklats i jämförelse med den direkta temperaturförändringen under samma period. Här ser man en tydlig korrelation hur fågelsamhället i både södra Sverige (sedan 1970-talet) och Fågelsångsdalen (sedan 1950-talet) blivit "varmare" samtidigt som sommartemperaturerna har ökat. Detta betyder att "varmare" arter har blivit relativt vanligare i fågelsamhällena under de senare decennierna. Förändringen i fågelsamhällets temperaturindex går dock långsammare (motsvarade en nordförskjutning av fågelsamhället på 100 km sedan 1970-talet) än ökningstrenden i sommartemperatur (nordförskjutning på 300 km sedan 1970-talet), vilket kan leda till ökad felanpassning av fågelsamhället i förhållande till klimatet (se ovan om "mis-timing" hos tropikflyttare).

De arter som främst drivit ökningen av fågelsamhällets temperaturindex i södra Sverige (analys i Tayleur m.fl. 2016) är bl.a. följande "varma" arter (dvs med sydlig tyngdpunkt i utbredningen): nötväcka, grå flugsnappare, blåmes, större hackspett, svarthätta och sydlig gransångare, samt följande "kalla" arter (med nordligare utbredning): björktrast och lövsångare. I detta sammanhang har jag nämnt de arter som förekommer i Borgens fågelsamhälle. Ökningen av fågelsamhällets temperaturindex beror alltså på att de "varma"

arterna ökat i relativt antal (och i sydliga gransångarens fall har den invandrat) och att "kallare" arter minskat. Vi ser att de ovannämnda "varma" arterna har ökat även i Borgen och att de två kalla arterna har minskat, vilket visar hur viktig den pågående klimatförändringen är för att förstå förändringarna i sammansättningen av Borgens häckfågelfauna. Med fortsatt varmare klimat kan vi räkna med att Borgens fågelsamhälle kommer att fortsätta att förändras mot en artsammansättning som idag är typisk för lövskogarna i Tyskland. Det finns risker för mera dramatiska förändringar än så, om försämrade levnadsbetingelser för t.ex. långflyttande arter leder till att dessa i framtiden kommer att utgöra en mindre del av fågelsamhället.

Utvecklingen av fågelfaunan vid en liten skogsbacke i Skåne kan således bidra med ledtrådar om den relativa betydelsen av storskaliga, regionala och lokala faktorer för hela fågelsamhällets och de olika arternas utveckling. Jag hoppas att Borgen kan vara en provyta för fortsatt uppföljning av tillståndet för våra lövskogsfåglar i en både närmare och mera avlägsen framtid.

Tack

Inspirationen till studien kommer från Anders Enemar och Sören Svensson, närmare bestämt genom Anders Enemars utarbetande av revirkarteringsmetoden och hans inventeringar i Fågelsångsdalen samt genom Sören Svenssons start av Svensk Fågeltaxering där Borgen var med som revirkarteringsyta från 1969. Inga Rudebeck har varit min följeslagare vid många inventeringar och även i hög grad hjälpt till med att analysera resultaten från besöks- och artkartor. Johan Bäckman har bidragit med mycket hjälp med illustrationerna. Johan Bäckman och Åke Lindström har också läst manuskriptet och gett många goda

råd, upplysningar och ändringsförslag, och vi har haft stimulerande diskussioner om fågelfaunan och fågelinventeringar.

Summary

Changes in the breeding bird community in a deciduous woodland during five decades.

1. A 12 ha mixed deciduous woodland (55° 58' N, 12° 52' E) dominated by oak, ash, birch, alder and hazel and situated at a small hill in a valley surrounded by open farmland, was censused by the territory mapping method. Censuses were carried out during four periods, 1969-1979 (eleven years), 1995-2000 (six years), 2003-2007 (five years) and 2015-2018 (four years), giving a total of 26 census years during five decades. The results during the first eleven-year period, including an experiment where a large number of nestboxes were added during two years, have been presented by Alerstam (1985a). During the 18th century the landscape at the study area was open tree-less pasture and farmland. Woodland has gradually expanded during two-hundred years and now cover the whole census plot (Figure 1 & 2). Expansion of woodland and reduction of pasture still continues in the valley.

2. Census results (Table 1) showed that the annual number of breeding species (average 27 species) as well as the territories/pairs (average 188 pairs corresponding to a breeding density of about 150 pairs/10 ha) has remained rather stable across the five decades (disregarding the strong effect of adding nest-boxes; Alerstam 1985a).

3. In contrast to the relative stability in total number of species and pairs, the composition of the breeding bird community has changed in a very dynamic way. Nine species showed significant trends of increase and equally many of decline with additional species showing culmination (Table 2, Figu-

re 3-5). There was a dominance of declining species among long-distance migrants with tropical winter quarters (Figure 3).

4. Among the increasing species there were two immigrants during the fifty-year period – the chiffchaff and the redstart. Important causes for population increases were probably milder winter climate (wren, blackbird, blue tit, wood pigeon), maturing forest with increased amounts of dead wood (great spotted woodpecker, treecreeper, redstart and spotted flycatcher) and climate warming allowing expansion of species with more southerly mean distributions (chiffchaff, blackcap and others; see Lindström et al. 2013, Tayleur et al. 2016).

5. Among the declining species there were four that had disappeared from the study plot during the final census period 2015-2018: hawfinch, fieldfare, marsh tit and starling. Important causes of decline were probably habitat change with disappearing glades in the maturing forest (marsh warbler), reduced areas of pasture in the surroundings (starling, fieldfare), mis-timing of breeding caused by climate change (long-distance migrants) and temperature-related decrease of species with more northerly mean distributions (willow warbler, fieldfare, see Lindström et al. 2013, Tayleur et al. 2016).

6. The majority of population changes were in agreement with wide-ranging population trends recorded by the Swedish monitoring programme for birds (Green et al. 2019). There were also examples of a lower degree of agreement with wide-ranging trends but with very close covariation with long-term census results from another deciduous woodland in the same region (40 km away; Svensson et al. 2010), for redstart, chiffchaff, icterine warbler and chaffinch. Contrasting population changes between the census area and wide-ranging trends in Sweden, probably indicate effects of local

habitat change and perhaps random effects in very small populations (marsh warbler, icterine warbler, marsh tit, hawfinch, goldfinch).

7. Long-term censuses by territory mapping of local sites will add useful perspectives about the interplay between wide-ranging, regional and local factors – habitat and landscape changes, forestry and farming practices, climate change – affecting population changes and the composition of bird communities.

Referenser

- Alerstam, T. 1985a. Fågelsamhället i Borens lövskogsområde (Summary: *Breeding birds in a deciduous woodland: Effects of providing supernumerary nest-boxes in a high-density bird community*). *Anser* 24: 213-234.
- Alerstam, T. 1985b. Fåglarna i Borgen. Skånes Natur Årsbok 72: 115-125.
- Bengtsson, D., Lindström, Å. 2012. Häckfågelfaunan i en sydsvensk ädellövskog under 40 år – revirkartering av Ottenby lund 1972-2011 (Summary: *The breeding bird community over 40 years in a rich broadleaved forest at Ottenby in southern Sweden*). *Ornis Svecica* 22: 93-106.
- Bairlein, F. 2016. Migratory birds under threat. *Science* 354: 547-548.
- Both, C., Bowhuis, S., Lessells, C. M., Visser, M. 2006. Climate change and population declines in a long-distance migratory bird. *Nature* 441: 81-83.
- Conrad, K. F., Warren, M. S., Fox, R., Parsons, M. S., Woiwod, I. P. 2006. Rapid declines of common, widespread British moths provide evidence of an insect biodiversity crisis. *Biological conservation* 132: 279-291.
- Ehnbom, S., Karlsson, L. 2019. Ringmärkningen vid Falsterbo fågelstation 2018. I: *Fåglar i Skåne 2018*: 51-89. Skånes Ornitologiska Förening, Vellinge.

- Emanuelsson, U., Bergendorff, C., Billqvist, M., Carlsson, B., Lewan, N. 2002. Det skånska kulturlandskapet. Andra upplagan. Naturskyddsföreningen i Skåne, Lund.
- Enemar, A. 1959. On the determination of the size and composition of a passerine bird population during the breeding season. *Vår Fågelvärld*, suppl 2: 1-114.
- Fransson, T., Hall-Karlsson, S. 2008. Svensk ringmärkningsatlas. Volym 3. Naturhistoriska Riksmuseet, Stockholm.
- Green, M., Haas, F., Lindström, Å. 2019. Övervakning av fåglarnas populationsutveckling (Summary: *Monitoring population changes of birds in Sweden*). Årsrapport för 2018. Biologiska Institutionen, Lunds Universitet (92pp).
- Hallmann, C. A., Sorg, M., Jongejans, E., Siepel, H., Hofland, N., Schwan, H., Stenmans, W., Müller, A., Sumser, H., Hörren, T., Goulson, D., de Kroon, H. 2017. More than 75 percent decline over 27 years in total flying insect biomass in protected areas. *PLoS One* 12: e0185801.
- Häradskartan 1911. Malmöhus län – bladen Kvistofta och Ottarp. Generalstabens Litografiska Anstalt, Stockholm.
- Karlsson, L. 2018. Övervakning av beståndsväxlingar hos tropikflyttande småfåglar 1980-2017. Länsstyrelsen, Skåne (43pp).
- Larsson, A. 1985. Borgen – vegetation och flora. *Skånes Natur Årsbok* 72: 107-114.
- Lindström, Å., Green, M., Paulson, G., Smith, H., Devictor, V. 2013. Rapid changes in bird community composition at multiple temporal and spatial scales in response to recent climate change. *Ecography* 36: 313-322.
- Linnaeus, C. 1751. *Skånska resa 1749*. (Wahlström och Widstrand 1975).
- Nilsson, A. 1958. Borgen, en fornlämning och naturskön bäckkrav i Rååns dalgång. Inventering av floran. *Skånes Naturs Årsbok* 45: 22-45.
- Ottosson, U., Ottvall, R., Elmberg, J., Green, M., Gustafsson, R., Haas, F., Holmqvist, N., Lindström, Å., Nilsson, L., Svensson, M., Svensson, S., Tjernberg, M. 2012. Fåglarna i Sverige – antal och förekomst. Sveriges Ornitologiska Förening, Halmstad.
- Rosenberg, K. V., Dokter, A. M., Blancher, P. J., Sauer, J. R., Smith, A. C., Smith, P. A., Stanton, J. c., Panjabi, A., Helft, L., Parr, M., Marra, P. 2019. Decline of the North American avifauna. *Science* 10.1126/science.aaw1313
- Sjöbeck, M. 1920. Iakttagelser rörande floran och faunan i Vallåkradalen (Skåne). *Fauna och Flora* 15: 263-272.
- Sjöbeck, M. 1947. Det skånska landskapets förändring under den historiska tiden. I: *Natur i Skåne* (red. Hanström, B. & Curry-Lindahl, K) 39-46. Bokförlaget Svensk Natur, Stockholm.
- Skånska rekognosceringskartan 1812-1820. Lantmäteriet och Krigsarkivet (tryckt 1986; Berlings, Arlöv).
- Svensson, S. 1975. Handledning för svenska häckfågeltaxeringen, med beskrivningar av revirarteringsmetoden och punktarteringsmetoden. Zoologiska institutionen, Lunds Universitet.
- Svensson, S., Thorner, A. M., Nyholm, E. 2010. Species trends, turnover and composition of a woodland bird community in southern Sweden during a period of fifty-seven years. *Ornis Svecica* 20: 31-44.
- Tayleur, C. M., Devictor, V., Gaüzère, P., Jonzén, N., Smith, H., Lindström, Å. 2016. Regional variation in climate change winners and losers highlights the rapid loss of cold-dwelling species. *Diversity and Distributions* 22: 468-480.

Thomas Alerstam
thomas.alerstam@biol.lu.se

Kikare, käpp och klapp

De flesta skådare är ganska anspråkslösa. En klapp räcker långt.
Att se bra ut är heller inte fel.

Ulrik Alm

Fågelskådning är en resurssnål sysselsättning. Eller kan åtminstone vara det. Tappar och stavar är det enda som behövs. Jag har under åren introducerat vardags-skådare, som med det bara ögat nöjer sig med att registrera fåglarna runt hemmet eller arbetsplatsen. Och har stor behållning av detta. Vårt respekt. Att försöka ta in hela bilden. Många gånger efterföljansvärt. Vidga perspektivet. Fågeln som en del i panoramat. Plocka inte ut detaljerna! Mera av ögonblick mindre av ögonbrynsstreck, terräng istället för tertialer. Gå utanför ramen, bort från okularen. Betrakta helheten i hela ditt synfälts begränsning. Reflektera.

Likväl, inför stundande gåvohelg – eller i kalendern mer fria födelsedagar – har jag ändå ett råd i klappjakten: satsa på ett hårt paket – en kikare. Nää, det går kanske inte att göra någon motsträvig till fågelskådare. Men i vår splittrade tid är en kikare en underbar väg till fokus, ett knippe av koncentrerat ljus. En fantastisk gåva – nästan som att ge någon synen åter. (Och jag har inga uppdrag för Sveriges optikhandlare!) Genom kikaren kan man hitta sin plats, i stort och smått. Galileo Galilei gjorde i början av 1600-talet tidernas fältbestämning när han riktade sina "fjärrglas" mot galaxer och vintergator och insåg vår position i solsystemet. Siktet bort ledde hem. Den mest revolutionerande kikarbilden någonsin. Galileo själv fick plikta för sin klarsyn, men insikten överlevde hans påtvingade avbön. Kyrkan och kardinalerna blev ho-

nom till slut ursäkten skyldig. "Det krävs en stark ande, att bära visdomens börda", fint formulerat ett par hundra år senare.

Mitt klapptips har sin bakgrund i alla de grumliga titthål jag spanat genom när nybörjare inleder sin skådarkarriär, medbringande familjens gamla ingrodda svartknottriga båtkikare. Förfärliga instrument även i eventuella glansdagar. Tvingar ögonmuskler att jobba som en autofokus som fått spel. Allt för att kompensera illa slipade och snett infattade flaskbottnar. Usch, nej – det frestar ens diplomatiska språkbruk när man ska lämna tillbaka dessa bidrag till glasåtervinningen. Man måste helt enkelt se bra ut, annars är fågelskådning som idé körd. Med en ny kikare börjar en helt ny syn på skådarlivet.

Våga låna ut era små, greppvänliga och – bokstavligen talat – glasklara kikare. Jag minns sparvugglan i Ängelholm förra vintern. Vilka härliga leenden när man fick tillbaka kikaren! Det är en nära "gärning", nästan fysisk, att låna ut en kikare till en främmande människa. En tillfällig gåva, en inbjudande gest, som att dekorera någon med en utmärkelse. – Kom och dela, nu är du med i vårt gäng, du ska få se något alldeles fantastiskt. Hjälpa till att hänga runt halsen. Bistå med lite grundläggande handhavande av kikare. Förklara att ögonbryn har människan fått för att bjuda okularen en mjuk anläggning. Och seså, hakspetsen en aning mot bröstet, "knäck ihop/bredda" kikaren till ditt pupillavstånd, fingret på skärpeskruven, gör bilden suddig och glid

"Uggleögon möter tappar och stavar i koncentrat". Sparvuggla. Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

sen in mot klarhet. – Wow! Härligt! Uggleögon möter tappar och stavar i koncentrat. En bra kikare för folk närmare, begränsar synfältet, vidgar upplevelsen, förstörar ögonblicket. Jag vet, ty jag har varit med.

Kikaren är, om än inte nödvändig, så definitivt ett lyft. Övrig utrustning är mest dekoration. För egen del har jag nästan alltid burit käpp. Mina skådarkmarker, ofta åsens dalgångar och blockterräng, är riktigt käppland. Dessutom använder jag käppen som s.k. finsk pinne, d.v.s. ett behagligt stöd för handkikaren och – vid tillfällen – användbar vilopunkt för teleobjektiv.

Det är lätt att bära käpp, speciellt när varken ålder eller lyte gör det nödvändigt. Käppen, och dess högresta släkting staven, måste höra till människans allra äldsta verktyg. Den förlängde vår räckvidd utanför armarnas område, den gav oss en extra

stödjepunkt sen vi rest oss på två ben och dess funktion kunde varieras från det fin-känsligaste spröt till det brutalaste vapen. Det sistnämnda spinner den amerikanske biologen David Barash kring i sin bok *Det viskar därinne*. Med käppen och klubban inleds den tekniska och kulturella utveckling som löper ända fram till våra dagar och som svingat oss långt utanför det inre motstånd som ofta finns mot att döda andra av vår art.

Fundera ett slag (häpp!) över hur svårt – för att inte säga omöjligt – det är, för en naken obehäpnad människa att döda en annan storleksmässigt jämbördig människa. (Vi saknar ju klor, huggtänder, vår käke är för klen etc.) Jämför sedan dessa förhållanden med filmbilder du säkert sett från krigsscener. Hur lätt verkar det inte att vara att lägga en byggnad mitt i siktets

hårkors, kröka fingret om styrspakens avtryckare och sen vråla hemåt med bullrande efterbrännkammare. Något viskar därinne, men tekniken har gett oss möjligheter att inte behöva lyssna eller känna. Glorifiera sen inte bara våra vänner djuren. Även bland dessa finns det flera exempel på dråp inom arten.

Men nu hamnar jag långt ute på sidospår. Det skulle handla om min käpp. Vart tog den vägen? Jo, den hamnade i den lilla byn Humahuaca, på några tusen meters höjd i nordvästra Argentina.

Upp genom djupa raviner, där jättelika pelarkaktusar reste sig som orgelpipor mot skyn, och över högs slätten – punan – kom jag åkande. En hostande och dåligt syresatt buss hade med knackiga kolvslag tuggat oss upp decimeter för decimeter. Jag bodde några nätter på gästhuset i byn och på dagarna rörde jag mig i det omgivande landskapet. Tittade på jättekolibrier (sådana finns!), lamadjur och blommande kaktusar. I ryggen Andernas toppar som spetsade regnstinna moln. Silverstreck ledde molnens vattenlaster mot skarp-skurna dalar. En omgivning att tappa andan i, pausernas landskap. Röda blodkroppar i kustbons koncentration bestämmer allt. Ingen vilja i världen hjälper ...

Mamman till gästhusets föreståndare var en åldrig kvinna med mycket indianblod i ådrorna. Hon hade spanat in mig, eller rättare, min käpp. Sent märkte jag detta när min uppbrottsdag kom. Hon haffade mig i armen och ur hennes tandlösa mun kom ord som jag inte förstod. Kvinnan kämpade med en inre konflikt mellan vädigheten att inte påfluet tigga av husets gäster och önskan om att få min käpp. Hon hade själv en egen. En spretig naturgren, som kanske fyllde sin funktion, men som var helt utan den lyster som främlingens hade. Naturligtvis kunde jag inte motstå den gamla kvinnans önskan. Hon fick min

käpp och blev översvallande lycklig, precis som jag i givandets stund.

Nu hemma käpplös (jag har en ny) har jag funderat över min trästickas öde. Medan jag hade den i min hand tänkte jag inte så ofta på att någon hade kramat handtaget innan jag fick tag i det. Vem hade käppen stöttat? Vilka gator hade den vandrat? Så flyr tanken till Humahuaca. Kanske gumman stapplade ner till plazan och berättade om främlingens gåva. Anade hon vad käppen varit med om? Om hur jag fastnade i Singapores tull eftersom en officer var övertygad om att en knivklinga doldes i käppens innanmäte. Om hur jag med käppens hjälp lyckades hålla en attackerande apflock på avstånd på Sri Lanka tills stenkastande bybor bistod mig. Om alla vandringar i hemmamarkerna, då käppen hade fungerat som stativ, taggträdsröjare, ritspets eller pekpinne. Eller kunde gumman känna hur hårt jag höll i handtaget den där kvällen i Mexico City när jag var på väg hem mot hotellet efter biobesöket? Nöjd efter att ha sett Oscarsnerlusade *África mía* (Mitt Afrika) och haft privilegiet att sitta mitt uppe i en resa och genom filmbilderna få underbara hågkomster från en annan resa.

Oh, vad många minnen jag hade förknippade med denna käpp! Ändå känns det riktigt att ha lämnat den ifrån sig. Att under en resa lämna något kvar, inte bara sträva efter att få så mycket som möjligt med hem. På något sätt tycker jag det känns bra att en käpp ska vandra. I rummet hade min käpp gjort enorma vandringar, i tiden likaså, tror jag. I en gammal bok står det talas om "... din käpp och stav som trösta mig ...". Vem tog vid när den katolska patern läste de orden över graven där uppe på kullen med utsikt över Humahuacas förblåsta små gator och gränder?

Ulrik Alm
alm.ulrik@telia.com

Rara arter 2019

Den traditionella genomgången av våra ovanligaste häckfåglar omfattar i år tolv arter, varav en är helt ny för Skåne.

Fyra arter som häckat under senare år saknas och det är svarthakedopping, brun glada, ängshök och svarthuvad mås. För dessa saknas alltså uppgifter om häckning i landskapet 2019.

Svarthalsad dopping

Det finns en säker häckning rapporterad och det handlar då om Gäddängen i Hörby kommun. Här sågs paret med åtminstone en unge. Arten sågs dessutom på flera andra lämpliga platser under häckningstid och som exempel kan nämnas Örtofta sockerbruksdammar, Hasslarps dammar, Furuhus mosse och Näsbyholmssjön. Däremot saknas uppgifter från Bokholmen i

Svalövs kommun. Här har häckningar konstaterats under tidigare år.

Kenneth Bengtsson

Havsörn

Vi konstaterade 34 påbörjade häckningar med känt resultat. För dessa blev det 54 ungar varav 42 ringmärktes. I fyra fall blev det misslyckade häckningar. Ytterligare sju par tros ha påbörjat häckning. I två fall

Adult havsörn med gräsandhane. Foto: Rolf Nordquist.

ligger bona på öar som är svårinventerade och i fem fall antas paren ha etablerat sig på nya och okända platser. Det går alltså fortsatt bra för havsörnarna i Skåne och de kan etablera sig på tillsynes märkliga platser. Vi har t.ex. två kända "trädgårdshäckningar" – om vi med trädgårdar även räknar in parkliknande dungar med bebodda hus 150–200 meter bort alltså. Bland de häckande individerna i Skåne finns numera bekräftade fynd av örnar födda i övriga Sverige samt i Danmark och Tyskland.

David Folkesson

Kungsörn

Under året konstaterades åtta häckningsförsök i Skåne och det är i paritet med tidigare år. Tyvärr förstärktes trenden med många misslyckade häckningar. Vi var faktiskt på väg mot ett år utan ungar när vi i grevens tid fick bekräftat att ett par som bytt boplatz faktiskt fick ut två flygga ungar. Resterande sju par misslyckades alltså. I två fall är det osäkert om ägg ens lagts men i fem bon vet vi att det ruvats och i minst två har ungar kläckts. Men vid ringmärkningsbesöken var alla dessa bon tomma (sånär som på ett rötägg i ett bo, samt ett delvis trasigt ägg i ett annat). I ett bo visade en bokamera att två ungar kläcktes, men också att båda dog av svält i ung ålder. Samma sak hände i detta bo 2015 och paret har misslyckats de tre senaste åren. Vi har ingen förklaring till varför paret misslyckas med matleveranserna.

Den lyckade häckningen med två flygga ungar skedde i det revir som upptäcktes 2018. Paret hade dock övergivit det kända boet och det nya har ännu inte hittats. De flygga ungarna i reviret 1 augusti.

Kenneth Bengtsson

Pilgrimsfalk

Fyra par har konstaterats häcka i Skåne 2019, traditionsenligt ett på Kullaberg

samt ett i Helsingborg. För de andra två paren avslöjas inte häckplatserna. På dessa fyra lokaler har samtliga tio ungar ringmärkts. Det finns indikationer på ytterligare två par, vilka vi av olika anledningar inte har kunnat följa upp.

Alf Petersson

Rödspov

Rödspovsbeståndet i Skåne ligger fortfarande på en väldigt låg nivå och de få häckande paren inskränker sig till ett par lokaler i Kristianstads Vattenrike. Sedan bottenåret 2016 har dock en liten ökning av antalet par skett.

Vattenriket

Under de senaste åren har det genom Biosfärenheten vid Kristianstads kommun och länsstyrelsen getts möjligheter att följa upp rödspovarna i Vattenriket. Rödspovens bottennivå nåddes under 2016 då endast tre par och ett tiotal operade hanar fanns i området. Därefter har antalet ökat och i år, 2019, fanns 8–9 honor och 11–12 hanar.

Minst tre möjligen fyra par inledde häckning på Håslövs ängar och tre par bedöms ha påbörjat häckning på Isternäset. Ytterligare två par var mycket rörliga och antas utgöra de fåglar som tillfälligt noterades på Näsby fält, Hovby ängar, Rinkaby och Horna ängar, Pulken och Adinal. Kanske var det också dessa fåglar som iakttogs i Vombsänkan under våren?

Tyvärr medgav inte resurserna under 2019 fördjupade studier av rödspovarnas häckningsframgång. Av gjorda iakttagelser verkar det dock som att få eller inga ungar kommit på vingarna på Håslövs ängar. Orsaken är okänd men kan möjligen vara snabb uttorkning. Även på Isternäset verkar häckningsframgången ha varit dålig med bara en lyckad häckning. Här skulle orsaken till misslyckandena kunna vara predation.

Glädjande är att antalet tofsvipor som påbörjar häckning och får fram ungar har ökat på Håslövs ängar och Isternäset. Med fler vadare som hjälps åt i det gemensamma luftförsvaret minskar risken för att predatorer ska lyckas plocka ägg eller ungar.

Det är viktigt att fortsätta åtgärder för att hålla kvar grunda vattensamlingar på strandängarna görs och att planerat projekt för att hålla tillbaka predatorer på de viktigaste strandängsområdena i Vattenriket kommer till utförande.

Årets inventeringsuppdrag innehades av Ottvall Consulting AB. Fälthärbete och utvärdering utfördes av Roine Strandberg och Mirja Ström-Eriksson.

Övriga Skåne

Under perioden början av april till mitten av maj har 1–2 ex. observerats längs Löddeåns nedre delar och vid Borgeby våtmark. Fynd görs också regelbundet vid Vombs ängar och i år har 1–2 ex. setts under april och början av maj. Inga indikationer om häckning finns.

Vombs ängars vårblötläggning attraherar rödspovarna och det är bara att hoppas att ett fortsatt restaureringsarbete leder till etablering och en välbehövlig förstärkning av den skånska rödspovspopulationen.

Hans Cronert

Sydlig kärrsnäppa

För att uppskatta antalet häckande kärrsnäppor eftersöktes och iaktogs kärrsnäppor *Calidris alpina schinzii* på lokalerna Inre Foteviken, Hököpinge, Eskilstorps och Vellinge ängar samt Lilla Hammars näs. På två av lokalerna, Inre Foteviken och Hököpinge ängar, hittades inga sydliga kärrsnäppor alls. Överlägset mest arbete lades på lokalerna Vellinge och Eskilstorps ängar. Eftersom Vellinge ängar är en mycket stor lokal i nord-sydlig riktning kan lokalen delas in i tre delar: södra, mellersta och norra. För andra året i rad noterades inga sydliga

kärrsnäppor på mellersta och norra delarna. Vi noterade var fåglarna sågs, om de var färgringmärkta och färgringarnas eller färgflaggornas koder, position på benen, kön och om de höll ihop med en partner.

Detta ger totalt minst 20 adulta under året, och detta är troligen två färre än föregående år.

Samma hona häckade framgångsrikt med två olika hanar på Vellinge ängar under året. 1–2 små pulli sågs första gången i mitten av maj och 1–2 små pulli (ny kull) sågs sista dagarna i juni. Att en kärrsnäppa hinner med två häckningar under samma säsong är ovanligt. På Eskilstorps ängar försökte troligen fem olika par häcka. I två fall vet vi att deras bon blev prederade. Inga ungfåglar alls sågs på Eskilstorps ängar i år. Ute på Näsholmarna sågs en flygg 1K-fågel (ganska nyligen flygg) i mitten av juli. Det är troligt, men inte säkert, att denna kom från Vellinge ängar. Således har vi 1–5 flygga unga under året.

Mattias Ullman

Svarttärna

Nordöstra Skåne: På Håslövs ängar fick tio par ut två flygga ungar. Ängarna/centrala våtan där fåglarna häckade torkade tyvärr ut, så de flesta paren misslyckades.

Sydvästra Skåne: Här gick det bättre. I Klosterviken fick 13 par ut åtta flygga ungar och i Krankesjön fick fem par fem flygga ungar. Samtliga häckningar gjordes på plattformar.

Patrik Olofsson

Berguv

Tolv säkra berguvshäckningar konstaterades i Skåne 2019. Fördelningen i landskapet blev fyra i NV, två i NO, sex i SV och ingen i SO, d.v.s. totalt tolv häckande par. Tillsammans fick tio av paren minst sjutton ungar.

Det publika paret i Hardeberga stenbrott fick i år två ungar. Ett par i NV misslyckas

des helt med häckningen p.g.a. störning (nödvändigt reparationsarbete i täkt). Vid en andra häckplats i NV elddöddes den ena häckande uven 23 juli. Dessbättre var ungarna då stora och flygga. Den farliga elinstallationen är nu säkrad med "Huven Uven". För en tredje häckning i NV förblev häckningsresultatet okänt. Endast en unge ringmärktes (i NV).

Därutöver fanns tre lokaler med revirhållande berguvar, varav en är den ensamma uven i Limhamns kalkbrott och övriga två är fasta revir i NO. Från fyra tidigare lokaler har negativa rapporter inkommit.

Sammantaget ger detta 15 bebodda revir (med en eller två uvar under längre tid) i Skåne 2019.

Berguv Skånes avelspar fick tillsammans nio ungar under 2019. Från Nordens Ark tog vi emot ytterligare två ungar. Tio av dessa årsungar ringmärktes och släpptes fria på förhösten, medan den elfte tills vidare hålls kvar i hägn p.g.a. bristfällig flygförmåga.

Åtta ströobservationer av berguvar har inrapporterats under året, däribland fem i anslutning till kända/potentiella häcklokaler. Därutöver 1 ex. Ravlundatrakten i januari, 1 ex. Vombs fure 18 augusti och en födosökande Backåkra (Hagestad) 19 september.

Thomas Lindblad

Blåhake

För första gången har blåhake konstaterats häcka i Skåne. Häckningar har bekräftats både vid Löddesnäs och vid Farhultsviken, då ungfåglar har setts på båda lokalerna. Fåglarna tillhör givetvis den sydliga underarten *Luscinia svecica cyaneacula*, vitstjärnig blåhake, som successivt spridit sig norrut och österut genom Danmark från Holland och Tyskland. Den nordliga underarten *L. s. svecica* häckar som närmast i de svenska och norska fjällen. Redan 2014 hittades en sjungande fågel vid Farhultsviken och året därpå sågs fyra hanar och två honor (ho-

Vitstjärnig blåhake. Foto: Mikael Nord.

norna ej godkända av RK) på samma plats. Häckningar har således misstänkts i landskapet tidigare, men det är först i år som säkra häckningar har konstaterats.

Janne Dahlén

Svarthakad buskskvätta

Totalt bedöms 16 häckningar ha påbörjats på 13 olika lokaler. Det är i linje med antalet häckningar 2016 och 2017 och klart bättre än förra årets nio häckningar.

De flesta häckningarna har precis som tidigare år hittats längs kusterna, såväl väst- som syd- och ostkusten. Endast häckningsplatserna vid Klostersågen i Lunds kommun och Vittskövle mosse ligger i inlandet. Det normala förefaller vara att paren lägger två kullar. Som exempel kan nämnas paret som häckade vid Kämpingevassen. Det studerades noggrant av Peter Öhrström och fick ut fem ungar i första kullen och minst tre ungar i andra kullen. Det förefaller dock vara ett ovanligt bra häckningsutfall.

Janne Dahlén

Trädgårdsträdkrupare

Den lilla permanenta populationen i Helsingborg fick ytterligare fotfäste under året med en ökning från förra årets tre till minst fyra par 2019. Samtliga bekräftade par fick ut ungar fördelade på tre kullar i Pålssjö skog och en kull i Slottshagen. Minst 15 ungar lämnade bona, men vidare öden är okända. Vid Sofiero slott fanns endast en sjungande under större delen av säsongen men 2 ex. noterades i september. Vid Rosendal strax öster om Helsingborg fanns likt tidigare år två individer men det är oklart utifrån rapporteringen ifall det rörde sig om ett par eller två hanar. Likt förra året konstaterades ingen häckning på platsen, vilket tyder på det senare alternativet. Utöver de permanenta reviren har det rapporterats ytterligare fem till sex individer

på en handfull lämpliga lokaler i staden. Utanför Helsingborgs kommun går det betydligt trögare med endast ett ströfynd från januari i Alnarpsparken, Lomma.

Roine Strandberg

Kornsparv

Mellan 14 maj och 17 juli inventerades kornsparvarna på Österlen. Inventeringen utfördes delvis gående, men även från bil. Samtliga grusvägar, större landsvägar och kända lokaler i kärnområdet i sydost granskades. Själva utförandet pågick från tidig gryning till kl. 11.00, sedan avtog aktiviteten.

Tio säkra par noterades, varav fyra sågs med ungar.

Det förekom en hel del ensamma sjungande hanar och dessa kan mycket väl flytta omkring i området, sökande efter honor. En del ungfåglar observerades, men mörkertalet är nog stort, då många vistas inne i sädesfälten.

Från övriga Skåne finns det enstaka fynd från Torekov, Löddesnäs, Falsterbo, Böste och Smygehuk, men inga tecken på häckningar utanför kärnområdet (Artportalen).

Från övriga Sverige finns flera rapporter från Halland, Blekinge, Öland och Gotland, samt vardera ett från Småland och Närke. Dessutom två fynd från Västerbotten – en långstannande individ vid Holmsund 5 januari–2 februari samt en individ på Holmön 23 augusti.

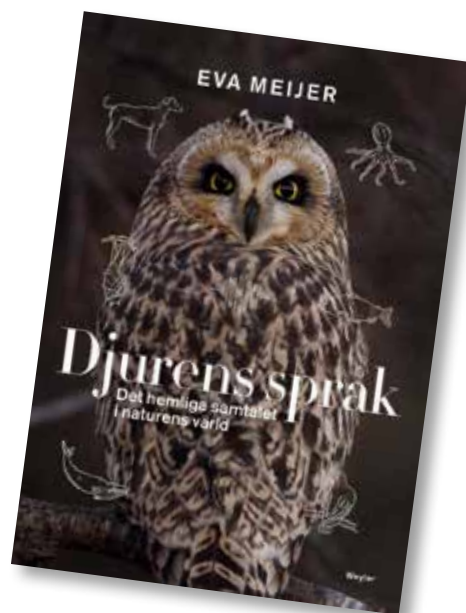
Richard Bergendahl

Djurens språk – Det hemliga samtalet i naturens värld

Eva Meijer
Weyler 2019
Inbunden 221 sidor
Adlibris 188 kr

Att djur kommunicerar på allehanda sätt vet vi och börjar få alltmer insikt i. Ämnet fascinerar. Men är människan det enda djur som verkligen har ett språk per definition? Är språk den avgörande skillnaden mellan oss och djuren? Eller rättare sagt, människan och de *andra djuren* eftersom vi naturligtvis också är en djurart, en ursprungligen afrikansk apa som har stor hjärna, går på bakbenen och har mist det mesta av pälsen. Otaliga gånger har det hävdats att språk är unikt för oss Homo sapiens. Så är det inte. Vi är inte så mycket "finare"! Många andra arter har språk, i vissa fall avancerade, men av evolutionära skäl inte likadana som vårt språk. Att hela tiden anse att språk måste vara just som vårt för att definieras som ett riktigt språk har lett oss fel. Det är ett uttryck för den antropocentriska inställning av högfärd som placerat oss på piedestalen.

I *Djurens språk* utsätts denna syn på andra djur för en kraftfull attack. Här finns många exempel på hur varierade olika arters språk är, och hur vi har massor att lära. Flera arter, från präriehundar till kråkfåglar, har olika läten för olika saker, precis som våra benämningar i ord. På samma sätt har delfiner specifika ljud för olika individer som de använder på samma sätt som vi gör. Som namn alltså, och varför skulle vi inte erkänna att de använder namn på "delfinska" när de gör det på sätt som motsvarar vårt? Och sedan kan vi tänka på doftspråk och språk av visuella signaler. Ibland får man intryck att vi inte velat veta för mycket i ämnet eftersom det kan utmana den klyfta mellan oss och andra arter som vi haft sådan vilja att upprätthålla. En ständig svaghet är, som sagt, att vi klamrat oss fast vid uppfattningen att språk måste vara precis som människospråk för att tas på allvar. Det har bara lett till hinder i forskningen. Det är det lilla vi hittills fattat i världen av djurs kommunikation.

I åtta kapitel går Eva Meijer igenom olika vinklar på vad de många språkvarianterna innebär. Hon är författare och filosof från Nederländerna och boken har blivit en framgång på flera språk. Någon gång blir hon lite väl abstrakt och strukturen i texterna är inte alltid den bästa. Många gamla filosofer, främst tyska och franska, citeras upprepade gånger och deras språksyn belyses. Det blir aningen för mycket av detta, inte minst för att de knappast hade kunskaper i biologi. Då är det så mycket bättre när hon går tillbaka till Charles Darwin och Konrad Lorenz. Ämnet är fantastiskt och boken är avgjort nyttig läsning.

Det är en liten behändig bok på 190 x 140 mm, på 221 sidor varav 28 är referenser. Författaren är alltså väl påläst men kanske är det bakgrundsmaterialets omfattning som gör att textens flyt haltar något i vissa avsnitt.

Att populärvetenskapliga böcker av det här slaget, och inte minst de som skrivits av den tyske skogvaktaren Peter Wohlleben, når ut till "vanliga" människor i ett flertal länder är glädjande. Eva Meijers slutsats att "Människornas språk är kanske unikt i sin komplexitet och mångsidighet, men det är andra djurs språk också" bör vi skriva under på.

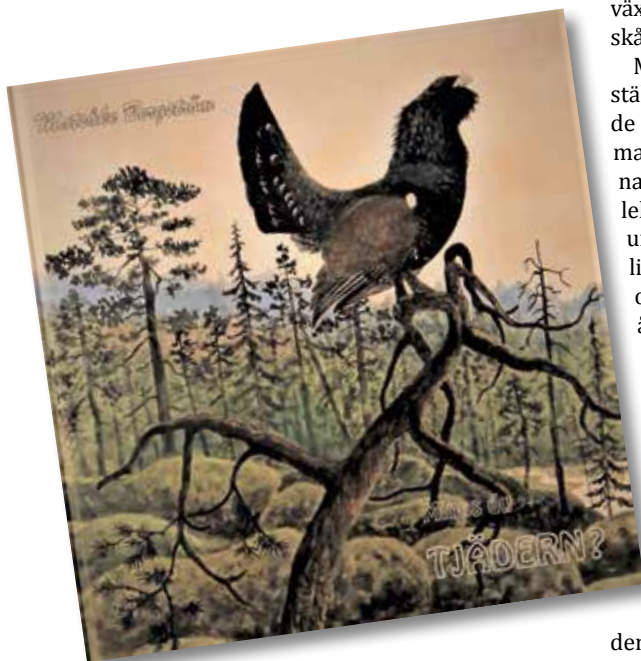
ARNE OHLSSON

Minns du tjädern?

Matsåke Bergström
Eget förlag 2019
(beställes från författaren:
matsbergstrom@telia.com)
Inbunden 88 sidor
300 kr

"Få fåglar i vår fauna har sådan karisma som tjädern, ja i mitt tycke finns bara en till, lappugglan." Så skriver konstnären och tjäderkännaren Matsåke Bergström i sin nyutgivna bok om vårt största skogshöns i landet.

Att tjädern och tjäderns lek under våren varit en av författarens stora passioner i livet är inte svårt att konstatera efter en genomläsning av den vackra, välillustrerade bok som getts titeln *Minns du tjädern?* Bergström är uppvuxen i norra Sverige, uppe i Norrbotten. Under 1980–90-talen hade han flitig kontakt med Ingemar Hjorth och blev också huvudillustratör till Hjorths gedigna, genomarbetade monografi över detta spännande skogshöns: *Tjädern, en skogsfågel* (1994).

I denna Bergströms kärleksförklaring till tjädern ägnas de flesta sidorna åt hans många möten med dessa fåglar under vårens spektakulära lekar med spelande tuppar och ofta tillstötande hönor. Matsåke nämner att antalet vårnätter han tillbringat vid lekplatserna i norr kan räknas till bortåt 400, dock utspridda under en femtioårsperiod. I boken gör han neddykningar till framförallt 1980-talets och 90-talets tjädernätter. Vi får oss en blandad och initierad meny till livs! Visst är det så. Inte tal om att han inte vet vad han pratar om, Matsåke Bergström. Och till råga på allt får läsaren förutom den välskrivna texten även njuta av de konstnärliga illustrationerna: detaljrika skisser i svartvitt och stämningsfyllda akvareller i färg. Han återskapar stämning och fascination kring en fågelart som betytt och betyder så mycket.

I denna vackra, sobert illustrerade bok vill alltså författaren ge vidare tjäderkunskap av skilda slag till den läsare som vill frossa i gångna tiders tjäderlekar sedda med en kännares och konstnärs vakna, detaljstarka öga. Att genom både ord och teckning få sig till livs tjäderns liv och leklust från en och samme man, visst är det säreget. Det är att få följa denne norrbottnings växlande erfarenheter under ett helt halvsekels skådande av vår största skogshönsfågel!

Matsåke har i sin bok en mycket kritisk inställning till skogsbrukets bedrivande under de senaste tre-fyra-fem decennierna. Han sammanfattar denna sin syn genom att bland annat konstatera att ingen av de många tjäderlekar han under sitt liv besökt och upplevt under sista halvseket numera finns kvar i livet! Hänsynen till lekplatserna och deras omgivning har varit smått obefintlig genom åren. När skogsbrukets företrädare och vissa sentida forskare hävdar att hänsynen till tjäderlekarna är ett onödigt spel för galleriet – ja, då skakar inte minst Matsåke på sitt huvud. Aktivt skogsbruk och befogad hänsyn till tjäderförekomst och aktiva lekplatser är knappast någon sannsaga vart man än kommer i landet. Är det verkligen oftast så?

Den erfarenhet jag själv i viss mån har av aktiv hänsyn till södra Sveriges tjäderbestånd, den är mest negativ den också. Något egentligt intresse från Skogsstyrelsens el-

ler länsstyrelsernas sida är svårt att vaska fram även här i södra delen av landet. Okej, det finns undantag. Men när situationen för en mäktig, smått välkänd och historisk art som tjädern på många håll i söder är så pass prekär – varför händer då inget? Årtionden kommer och går och inga samlade insatser kommer på bordet. Det kan dessutom tyckas som om dagens fågelskådare är nästan lika ljumma i sitt engagemang. Har arten blivit för sällsynt? Ett årskryss ska man kanske ha, men att långsiktigt verka för tjäderns fortlevnad? Nej, det får någon annan göra.

Om nu Matsåke Bergström efter ett långt liv ger till torgs sina kritiska norrbottenkommentarer om tjäderns situation och negativa beståndsutveckling, hur bör inte då vi i vår del av landet uttrycka oss, i Skånes skogsbygd, i Smålands södra tassemarker? Dagens emellanåt ganska konstiga debatt om tjäderns liv och

leverne i olika delar av landet borde föras över till en mer verklighetsnära analys av fågelns situation i nutid. Byggt på nya, utförliga inventeringar av tjäderbestånden i väl valda delar av Skåne, södra Småland – en krass analys av södra Sveriges förgranade verklighet. Följd av en kraftsamling för att kanske rädda vad som räddas kan och för att ta fram landskapsplaner för ett återskapande av en mer omväxlande skogsframtid än dagens. Det är ett långsiktigt arbete, onekligen här i vårt mycket sargade, blandade, förvandlade skogs- och myrlandskap. Är det på något plan vi sörlänningar ligger i fas med den konstnärlige norrbotteningen Bergströms melankoliska fråga om tjäderns framtid, så är det väl just med återkopplingen till bokens titel *Minns du tjädern?*

JANNE JOHANSSON

Hönshjärna, magnetkompass och delat föräldraskap

*Magnus Ullman
Apus förlag 2019
Inbunden 192 sidor
Naturbokhandeln 279 kr*

Att vara fågel – hur är det? Det är frågan som Magnus Ullman ställer inledningsvis och som han försöker besvara i denna bok. På sedvanligt pedagogiskt sätt berättar Ullman om likheter och skillnader mellan fåglarnas och andra djurs liv och leverne. Fokus ligger förstås på fåglarna, men vi får lite annat till livs också – inte minst genom det rika och förträffliga bildmaterialet. Här dyker det upp så skilda djur som sjöelefant, amiral, hanumanlangur, kortfenad grindval och iberisk smaragdödlia. Bland fåglarna, som givetvis dominerar bildmaterialet, hittar vi en salig, men strukturerad röra av allt från gräsand till beringtärna, amurfalk och rubinkolibri.

I tio kapitel behandlas många ämnen och Ullman täcker in det mesta. Det handlar bl.a. om flygförmåga, flyttning, häckning, ägg, syn, luktsinne, fjädrar och fåglars ålder. Varje kapitel har

sina utvecklingar och där kommer ofta de andra djuren, inklusive människan, in. De jämförelser som görs är informativa och tänkvärda.

Det är alltså en mängd fakta och egna funDERingar som presenteras om de förmågor och begränsningar som fåglarna och vi andra har och som gör det möjligt att leva de liv vi alla lever. Texterna är föredömligt korta, ibland mycket korta, vilket innebär att information formligen öses över läsaren. Det rika bildmaterialet ger oss emellertid chansen att stanna upp i läsandet!

Korta texter innebär dock en risk för förenkling och missförstånd. En sådan risk ser jag i stycket om den föda, den s.k. duvmjölken, som duvornas ungar får under sin allra första tid. Läsaren kan förvillas tro att duvungarna föds upp enbart på denna "mjölk". Så är det emellertid inte – fast föda i form av framför allt frön och bär dominerar efter första veckan.

Det är inte heller lätt att följa all forskning och alla dementier. I stycket om ultraviolett ljus förmedlar Ullman den tidigare "sanningen" om tornfalkarnas förmåga att se det ultraviolette ljus som sorkarna sades lämna efter sig. Efter att denna nyhet släpptes för åtskilliga år sedan har den fått stor spridning och nu nämns den

alltså en gång till. Det Ullman och säkert många andra har missat är att denna förmåga är motbevisad idag. Om detta kan man läsa i *Anser* 2013:4.

Jag hittar också några slarvfel på sidan 63. Unga näktergalar och altajrödstjärter väger inte 0,2 respektive 0,15 kilo. Här handlar det om hekton istället. Och harkraken i stycket ovan, som handlar om dessa fåglars föda, bör vara en harkrank. Vem vet vad en 200 gram tung näktergal skulle kunna göra med en stackars harkrake? En bokstav och en decimal kan göra stor skillnad!

Ett stycke är jag mycket kritisk till och det är det indirekta försvaret av katternas härjningar på sidan 182. Det är förmodligen korrekt att många av de småfåglar som tas av katter redan är dödsmärkta av sjukdom eller annat, men jag vet ju att åtskilliga livskraftiga fåglar också hamnar i katternas klor och gap. Och då är varje gång en gång för mycket i min värld – en värld där lösgående katter likställs med en invasiv

art. Det ska nämnas att Ullmans text handlar om vuxna fåglar och alltså inte avser fågelungar. Men risken finns att katternas beskyddare tar till sig fullt ut och hänvisar till den friande innebörden i stycket.

Dessa mina anmärkningar är inte ämnade att sänka boken. Men Ullman är en driven ornitolog och man kan därför ställa stora krav på honom. Därav mina anmärkningar. Som helhet har boken ett stort värde och innehåller mycket fakta som presenteras på ett tilltalande sätt. Boken kan också läsas av såväl nybörjare som drivna skådare. Mycket av det som beskrivs är nämligen sådant som många skådare nog inte funderar så mycket över. Nya kunskaper och aha-upplevelser kan alltså utlovas. Och nybörjaren ska inte tveka – texterna är trevligt berättande och alls inte torrt nördiga.

KENNETH BENGTTSSON

Europeisk jätte

Världens största och tyngsta fåglar kan inte flyga. Det är en fysisk omöjlighet för strutsar i Afrika, nanduer i Sydamerika och emuer och kasuarer i Australien att lyfta och se världen från ovan. Men ännu större fåglar har funnits: elefantfågeln på Madagaskar och Nya Zeelands troligen nio arter av moafåglar som idag bara finns kvar som benrester och äggskal. Därtill kan man se skulpturer av dem i Nya Zeeland och bli påmind om förlusten av dem. Det första mänskliga intåget i det långa vita molnets land, Aotearoa på maoriernas språk, var det värsta som kunde hända. Det var ett dråpslag mot moafåglarna (och många andra) som fullbordades under 1300- och 1400-talen.

Sådana jättefåglar har vi aldrig förknipat med Europa. Men i en grotta på Krim har fossil nyligen hittats efter en imponerande fågel av "strutstyp". Förvåningen är stor bland forskarna, som framgår av avslöjandet av fyndet i *Journal of Vertebrate Paleontology* och Taylor & Francis Group, June 2019.

Är det en strutssläkting man hittat? Det vet vi inte riktigt men den vägde uppskattningsvis inte mindre än ca 450 kg. Det är nästan som en vuxen isbjörn och tre gånger en nutida struts. Med uppsträckt hals beräknas dess höjd till åtminstone 3,5 meter, att jämföra med en struts på upp emot 2 meter. Över huvud taget är det ett förstafynd av detta slag på norra halvklotet. Man bedömer att fyndet är 1,5–2 miljoner år gammalt, och några i jämförelse små medlemmar av vår art i form av istids-

Illustration: Andrey Atuchin/National Geographic.

jägare slapp den möta. Då hade vi förmodligen blivit skyldiga till dess undergång. Men möjligen stötte den trots åldern ihop med *Homo sapiens'* förfäder. Ben av både jättefågeln och tidiga medlemmar i släktet *Homo* har hittats i Georgien. Mer än en art på hominidlinjen lämnade ju Afrika.

Fyndet gjordes i en grotta som heter Taurida och den upptäcktes så nyligen som 2018. Men upptäckten av den var inte så vetenskapligt sökande: det hände vid byggandet av en motorväg på Krim (som ju nu är annekterat från Ukraina av Ryssland).

Den väldiga fågeln i ett arkaiskt Europa är inskriven i vetenskapen som *Pachystruthio dmanisensis*. Associationen till strutsen är nog svår att utelämnas.

Man skulle knappt behövt kikare för att skåda den!

ARNE OHLSSON
LUND

Häng dom! Holkarna alltså!

I *Anser* 2019:3 delger Sven-Olof Björkman alldeles förträffligt och omtänksamt sina erfarenheter av modell "Skogsholken". Råd och idéer som verkligen är värda att följa. Tack, Sven-Olof! Holkar kan det sällan bli för många av.

Hur att få dem på plats är alltid ett trixigt moment. Min ringmärkare Arne Nihlén och jag har säkert ett 35-tal kattuggleholkar på vår runda i nordvästra Skåne. En stor andel av dessa holkar, liksom småfågelvarianterna, är upphängda med tvärså. Det betyder att man först måste leta upp ett träd med lämpligt grenvarv. Ofta lätt att hitta under höst och vinter. I en ordinär skånsk skog överstigande åtta träd i varierande åldrar är minst ett träd lämpligt för tvärsåhängning. Unga bokar, ekar och tallar erbjuder massor av platser. I trädgår-

dar och parker med dyrbara träd är tvärså ett bra argument gentemot dem som vill slingra sig med att spik, skruv, rep eller hålbånd gör skada på trädet.

Med teleskopskaft på några meter med Y-klyka längst fram är det lätt att lyfta ner småfågelholk för koll. Den större uggleholken är också lätt att omgruppera om det är så att dungen röjs eller förändras på annat sätt.

Dessutom är jag ofta lat... Hålet ersätts av nedsågning längst upp. Virkessnålt, har ingen som helst betydelse för fåglarna, ej heller om holken inte hamnar helt perfekt i lod och våg.

ULRIK ALM
INGELSTRÅDE

Upphängning av kattuggleholk.

Foto: Ulrik Alm.

Fåglarnas svenske vän på Capri

I år är det 70 år sedan Axel Munthe gick bort. Som fågelvänner har vi anledning att minnas Munthe och hans kamp för att fåglarna skulle slippa att möta döden genom onödig nöjesjakt vid hans ägor på ön Capri. Med sin humanitära och respektfulla syn på fåglarna som växte fram efterhand, var han långt före sin tid, och i viss mån skulle han fortfarande vara det. Han uttryckte det i handling och i skrift vid ett flertal tillfällen.

Axel Munthe föddes 1857 i Oskarshamn och avled i Stockholm 1949 vid 91 års ålder. Men det var utrikes det allra mesta av hans livsgärning ägde rum, främst i Italien. Det han är mest känd för hos allmänheten är att han var livläkare och nära vän till vår svenska drottning Victoria (olyckligt gift med kung Gustaf V), skapare av fashionabla Villa San Michele på Capri och författare till den internationella bestsellern *Boken om San Michele** (som han skrev på engelska som *The Story of San Michele*) 1929, sedermera översatt till mer än 50 språk. Den finns fortfarande i bokhandeln vilket nog får sägas vara en bedrift. Från bokens intäkter skänkte han 100 000 kronor till Vetenskapsakademien för inköp av Knisa mosse på Öland med syftet att den skulle bli naturreservat och därmed en fristad för fågellivet, vilket också skedde på 1930-talet. (100 000 kronor då motsvarar drygt tre miljoner kronor 2019, enligt beräkning på Kungliga myntkabinettets hemsida). Förvånansvärt nog blev Knisa aldrig utdikad som de flesta andra öländska mossar blev. Reservatet kallades initialt Drottning Victorias fågelskyddsområde till hennes minne efter att hon gick ur tiden 1930 vid 67 års ålder. Det har senare utvidgats till 150 ha och är Natura 2000-område.

* Fotnot: *San Michele* uttalas "sann mikéle".

Byst av Axel Munthe i den blommande trädgården.
Foto: Arne Ohlsson.

Munthe skrev flera andra böcker, även om djurskydd, och det har också skrivits böcker och gjorts TV-program om honom. Inte minst har vi Bengt Jangfeldts båda böcker *Drömmen om San Michele. En resa i Axel Munthes fotspår* (Bonniers, 2000) och *En osalig ande. Berättelsen om Axel Munthe* (Wahlström & Widstrand, 2003). Omdömet "osalig" refererar till hans komplexa natur.

Han var en stor djurvän och det gällde allt från hans hundar och tama apa till naturens vilda varelser. Jakt, inte minst på småfåglar, praktiserades vida i Italien, och gör så fortfarande. Munthe hade ju rätt inställning mot att behandla fågellivet på det viset och det blev många kontroverser med Capris fågelskyttar. Jaktraditionen var djupt rotad och det fanns pengar att tjäna på köttet vid försäljning till restau-

ranger, ibland med leverans ända bort till Paris. Men även fågeljägarna uppsökte gärna *il signor dottore* Munthe när krämporna satte in och det gav honom många tillfällen att konfrontera dem och deras synnerligen inhumana hobby. Motsättningarna var många och en av hans hundar förgiftades som hämnd. Så småningom lyckades dock den förmögne Munthe att köpa berget Barbarossa 1904 efter mycket köpslående och därmed få ett slut på den tidigare ägarens skytte och fångst med nät och fällor. Kanske var det hans talang och intresse för musik som gjorde att Munthe var särskilt förtjust i fåglarnas sång. Så ofta han hade tid lär han ha lyssnat på dem i sin älskade trädgård. Hur bevandrad han var i de olika arternas sång är nog svårt att säga idag.

Så småningom påbörjades ringmärkning på Barbarossa vid den gamla borgen. Fågelstationen på Capri drevs under ett antal år av Sveriges Ornitologiska Fören-

ing genom Ottenby, med början 1956. På 1980-talet blev italienska ornitologer aktiva här och deras verksamhet sorterar under universitetet i Bologna. Högsäsong för ringmärkningen är den sköna tiden från mitten på april till mitten på maj när tropikflyttarna drar norrut längs den långa halvö som Italien är.

Capri, som bara är 10,4 km², är uppbyggt av kalksten med stenek och tall (pinje) som dominerande vegetation. Det är ett stort turistmål och ser ut att så förbli. En del skulle kalla det turistfälla! Båtturerna från fastlandet till ön är många. Villa San Michele, byggt i slutet av 1890-talet, är sedan länge museum och som sig bör uppmärksammas även Axel Munthes modiga fågelskyddsarbete med en liten utställning, information och fågelrelaterade souvenirer. Att åka dit kan för ett ögonblick kännas som en pilgrimsresa. Trädgården är fantastisk och utsikten vidunderlig från 327 meter över havet. Om inte flyttfåglar på sträck fångar uppmärksamheten ser man Capris hamn, Sorrento och vulkanberget Vesuvius som ödelade Pompeji år 79 e. Kr.

Intendent för Villa San Michele-stiftelsen är nu Kristina Kappelin, välkänd journalist och författare.

Arvet från Axel Munthe och minnet av hans livsgärningar lever vidare.

ARNE OHLSSON
LUND

Den romantiska gången med den vida utsikten.
Foto: Arne Ohlsson.

Varifrån kommer storlabbarna?

Den 23 september i år hittade jag en nyligen död storlabb vid Spillepeng. Det är ju inte var dag man gör det och än ovanligare är det att det sitter en ring om ena benet på en sådan. Ringen var brittisk och fyndet upplevdes som spännande.

Fyndet väckte många frågor, inte minst om ursprunget för de storlabbar vi ser längs den svenska västkusten. Jag bad därför Ringmärkningscentralen om kopior på tidigare fynd. Det visade sig att mitt fynd var det 16:e av utlandsmärkta storlabbar funna i Sverige. Ett av dessa 16 fynd handlar om en norskmärkt fågel som ringmärktes till havs norr om Shetlandsöarna som 1K+, alltså flygg. Kanske märktes den på en oljerigg? Denna lämnar vi därhän.

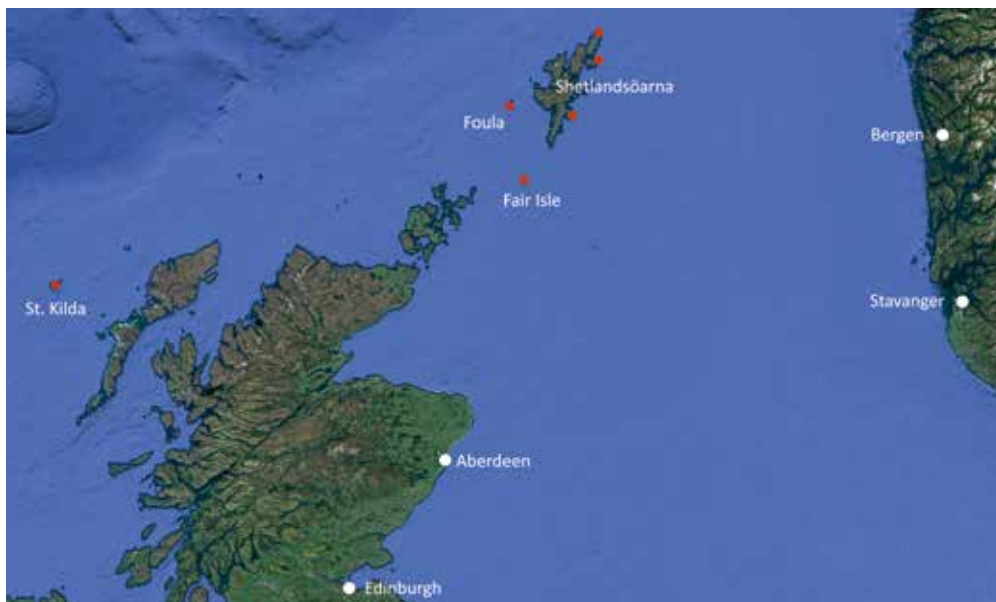
Övriga 15 labbar har burit brittiska ringar och 13 av dem har ringmärkts på Shetlandsöarna. För den fjortonde handlar det om Fair Isle, söder om Shetland. Min återkommer vi till.

Tolv av de brittiska fåglarna har ringmärkts som boungar och övriga tre som vuxna (på förmodad häckplats). Märkplatserna på Shetlandsöarna är Bressay (1), Fetlar (1), Foula (6), och Unst (5).

Fynden före mitt har gjorts i Bohuslän (8), Västergötland (3) och Halland (3). De tre i Västergötland handlar om Mölnadalstrakten samt två fynd i södra Vänern. Ett fynd i Halland avser en levande, avläst fågel. Övriga är funna döda eller i två fall skadade (som avled i vård). Åldern på de funna pullmärkta fåglarna har varierat

Storlabben på fyndplatsen. Foto: Kenneth Bengtsson.

Märkplatser (röda prickar) för storlabbar återfunna i Sverige. Underlag: Google Earth.

mellan 1K till 27K. Storlabbar kan alltså bli mycket gamla och om mina gamla anteckningar stämmer blev den äldsta kända 34 år och 6 månader gammal.

Fynden i Sverige har gjorts mellan 1973 och 2019. Det finns två fynd från 2019, mitt och ett från Öckerö i Bohuslän. Dessförinnan gjordes det senaste fyndet 2008.

Så till mitt fynd vid Spillepeng. Man är ju bara mänsklig och vill därför gärna göra fynd som sticker ut. Något åldersrekord blev det inte – min var född och märkt 2009, alltså var den tio år gammal. Men det var det första fyndet av en ringmärkt storlabbar för Skånes del och det var ju alltid något. Bättre var att märkplatsen var udda och i mitt tycke intressant. Den var nämligen pullmärkt på St. Kilda.

För den som inte känner till denna lilla ögrupp kan berättas att den ligger cirka sex mil väster om Yttre Hebriderna, alltså långt bort från allting, och att den idag saknar fast befolkning. De sista fastboende lämnade frivilligt platsen 1930 efter att

generation efter generation ha levt i den karga miljön i århundraden. Idag är ön, eller rättare den lilla ögruppen, ett världsarv under beskydd av National Trust for Scotland. Ögruppen är hemvist för mängder av havsfåglar och har dessutom en egen endemisk gärdsmygsart/-underart.

Storlabben från Spillepeng var alltså den första ringmärkta individen funnen i Skåne och den av svenskfunda storlabbar som kom längst västerifrån. Alltid något! Kroppen är skickad till Naturhistoriska Riksmuseet i Stockholm för vidare bevarande.

KENNETH BENGSSON
ARLÖV

Författarens kommentar:

I grevens tid upptäckte jag att det finns ett tidigare fynd av ringmärkt storlabbar i Skåne. Det handlar om en individ som märktes med färgringar på ön Handa utanför Skottlands västkust 2010 och som sågs vid Kullen i september 2018 (*Fåglar i Skåne 2018*).

Bokollon – spelar de någon roll?

Bokollontillgången varierar stort år för år. Vissa år finns det knappt några medan det fullkomligt dräller av ollon under andra år. Hösten 2019 gällde det senare. Drällde är kanske till och med en underdrift – på många platser upplevdes tillgången som oerhörd. Hur påverkar då denna förekomst eller icke-förekomst fåglarna?

För egen del har jag sedan många år noterat att ringduvorna förlänger sin häckningssäsong ganska rejält under rika bokollonår. Så blev det också i år. Det fanns små ungar i många bon långt in i september och andelen flygga ungar under hösten föreföll också vara ovanligt många. För att reda ut om bokollonen ingick i födan för höstens ringduvor dissekerade vi därför en del olycksoffer. Och visst hade de ätit bokollon.

I krävan på en nymatad och ca tre veckor gammal unge fanns 54 bokollon samt en del annat. I magen låg ytterligare ett ollon (Foto 1). Ollonen var definitivt den föda som föräldrarna prioriterade för denna unge. Värst bland de examinerade duvorna var en flygg unge vars kräva innehöll hela 110 bokollon (varav tre saknade skal) samt en daggmask (Foto 2). Så nog spelade bokollonen en stor roll för ringduvorna under hösten 2019.

En annan art som påverkas av bokollonförekomsten är blåmesen. Det är välkänt att färre blåmesar flyttar ut ur Sverige under ollonår, och sällan har det märkts tydligare än under hösten 2019. Blåmesen är en av Falsterbo Fågelstations paradarter och vissa år uppgår antalet ringmärkta till långt över 10 000 individer. I år stannade totalsumman på häpnadsväckande låga 112 exemplar och det är den lägsta årssumman sedan de standardiserade märkningarna startade 1980.

Foto 1: Innehåll i mage och kräva på nedfallen bokollon. Foto: Kenneth Bengtsson.

Foto 2: Innehåll i mage och kräva på fönsterkraschad flygg unge. Foto: Kenneth Bengtsson.

Det märktes knappt några invasionsrelser under hösten 2019. Vi kan därför misstänka att många fåglar kommer att satsa på övervintring hos oss och att bokollonen tillsammans med andra ymnigt förekommande födoämnen är orsak till detta. Vi kan t.ex. förmodligen se fram emot stora flockar av bergfink i de skånska skogarna under vintern. Så brukar det bli när skogsgolven är fulla med god och näringsrik mat.

KENNETH BENGTSOON
ARLÖV

Ännu en grånad kaja

I slutet på oktober tipsade Göran Lundqvist oss om en ringmärkt, spräcklig kaja i stadsdelen Bellevue i Malmö. Vi åkte dit 26 oktober och kunde ganska omgående fotodokumentera fågeln. Ringen berättade att kajan var minst 15 år gammal. Den var ringmärkt i Pildammsparken som 3K+ i juni 2006.

Sannolikt kan vi lägga till något år utöver de 15 och då närmar vi oss den åldersgräns på 20 år som ytterst få kajor verkar kunna uppnå. Denna ålder kan förmodligen jämföras med omkring 100 år för oss människor. Vi fick alltså ännu ett besked som styrker teorin om att färgfelet "gradvis grånande" är åldersbetingat.

Traditionell ringmärkning kritiserar då och då och ett argument är att det idag finns andra tekniska lösningar som avslöjar fåglarnas rörelser mycket effektivare än vad vanlig ringmärkning kan göra.

Visst, senare tiders fantastiska avslöjande om nattskärrors, tärnors, bivråkars och många andra arters flyttningsrörelser hade aldrig kunnat fastställas via traditionell ringmärkning. Men det finns andra frågor som tekniska hjälpmedel förmodligen aldrig kan svara på och fåglars ålder är en av dem.

Den massmärkning av kajor i Pildammsparken i Malmö som Lennarth Blomquist bedrev under många år ifrågasattes också av flera. Vad tjänar det till, undrade man. Men utan denna ringmärkning hade vi idag, åtskilliga år senare, aldrig kunnat visa att kajornas gradvisa grånande med största sannolikhet handlar om ett åldersfenomen. Utan ringarna hade kajorna bara varit "två år eller äldre" allihop.

KENNETH BENGTTSSON
FÅGELSKYDD SPILLEPENG

Aktuell kaja. Foto: Kenneth Bengtsson.

En ursäkt till ringduvorna

Vi har många gånger och på ett raljerande sätt påstått att ringduvorna bygger slarviga bon bestående av några kvistar lagda i kors. Eftersom "några" (nånna på skånska) ofta anses vara sju, har vi väl menat sju kvistar. Men snack är en sak och fakta en annan. Så när vi fick ett bra läge att gå till botten med frågan så tog vi chansen. Ett lämpligt bo upptäcktes i mitten av september och det innehöll två veckogamla ungar. Det låg på lagom höjd och vi bestämde oss för att kolla det när ungarna lämnat. Den möjligheten kom oväntat snart efter att skatorna gjort processen kort med ungarna. Det är många ringduveungars öde och det bör vi inte ha några synpunkter på.

Vi plockade alltså ner boet och konstaterade att det var slarvigt byggt. Det påståendet står vi således fast vid. Men stommen bestod inte av blott sju kvistar – det handlade istället om 93. Dessutom var det fodrat med 46 grässtrån och 14 tunna ståltrådstbitar. Det något ranka bygget var också armerat med en del av ungarnas spillning. Kanske är det denna armering som räddar många av dessa slarviga bon?

Nu får vi alltså be ringduvorna om ursäkt och justera våra kommande kommentarer om deras bon till att de är slarviga och består av 93 kvistar i kors.

KENNETH BENGTSOON
FÅGELSKYDD SPILLEPENG

Det demonterade ringduveboet. Klykan utgjorde fundament för boet. Foto: Kenneth Bengtsson.

SkOF Res 2020

Södra Spanien 17 – 24 september

Fåglar och natur

Reseledare: Tommy Holmgren

Pris: 19 000 kr (enkelrumstillägg: 2 200 kr)

I priset ingår: Flyg, transporter under resan, del i dubbelrum på hotell, all mat från middag första dagen till lunch sista dagen samt lokal fågelguide.

I fågelväg kommer vi att kunna se rovfågelsträcket förbi Tarifa, afrikanska "gäster" som eremitibis, rüppelgam, stubbstjartseglare och trädgårdsbulbyl samt lokala specialiteter som marmorand, kopparand och kamsöthöna.

Detaljerat dagsprogram och anmälan på
www.skof.se.

Scanbird

Teknisk arrangör och kontakt:

Scanbird ApS

Telefon: +45 234 234 04

Hemsida: www.scanbird.com

Email: scanbird@scanbird.com

SKÅDA FÅGLAR MED OSS!

Fler resor på www.avifauna.se

SÖDRA POLEN

19 – 25 APRIL

GAMBIA

3 – 15 FEB

Låt dig introduceras till Västafrikas fina fåglar av afrikakännaren Ulf Ottosson. Fågelresa, medeltempo.

IRLAND

3 – 8 MARS

Perfekt för dig som just har börjat skåda fåglar och vill upptäcka mer. Reseledare Erik Hirschfeld. Fågelresa, medeltempo.

FLORIDA

4 – 12 APRIL

Följ med Jim Sundberg på fågel-skådning i lugnt tempo över påsken.

Naturresa med HG Karlsson till Krakow och Tatra-bergens speciella fauna. Stadsrundtur i Krakow ingår i detta centraleuropeiska paradiset.

Vi gör även botanik- och naturresor i vår, läs och boka på hemsidan!

Tids

AVIFAUNA
NATURRESOR

Får fåglarna kalla fötter?

Det var en mycket kall och ruggig vinterdag. Visserligen visade sig solen då och då, men det var inte skönt utomhus. Man satt därför helst inne i värmen och tittade på fåglarna i vattnet utanför.

Då väcktes en fråga. Det stod några fåglar på isen och andra stod eller simmade i det grunda vattnet. Detta hade jag givetvis sett förr, men nu började jag fundera på en sak: Fryser inte fåglar? De borde ju åtminstone frysa om de nakna benen och fötterna. De står ju på is och simmar i fyragradigt vatten. Några fåglar höll dessutom på att bada i det kalla vattnet.

Nej, fåglar fryser inte om de är friska och i god kondition. Alla fåglar har en fjäderdräkt som fungerar som en dunsovsäck

och i den håller de sig torra och varma. Fjäderdräkten hos vattenlevande fåglar är dessutom vattenavstötande och håller alltså vattnet borta från huden. Man kan alltså säga att de simmar omkring i sin sovsäck!

Men benen då – de är ju helt nakna! Hur kan fåglarna då stå på is och simma i mycket kallt vatten? Förklaringen är att fåglarna har ett mycket effektivt system i sina ben. Det kallas för en värmeväxlare och det handlar om blodets färd i ådrorna, alltså de ”rör” som blodet transporteras i. Blodet som strömmar ner i benet i en blodåder är ju varmt och det blir förstås kallare när det kommer ner i tårna. Men när det kallare blodet strömmar tillbaka in i kroppen i en annan blodåder värms det upp igen efter-

Sångsvanarna simmar omkring i sin dunsovsäck! Foto: Anders Åkesson.

Rödhaken har kalla fötter, men varm kropp. Foto: Anders Åkesson.

Ormvråken räds inte snö.
Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

som denna blodåder ligger tätt intill den varma – de båda ådrorna liksom slingrar sig om varandra.

Det varma inkommande blodet värmer alltså upp det kalla utgående innan detta når kroppen. Värmen stannar i kroppen och kylan stannar i tårna och då upplever inte fågeln någon värmeförlust. Och om man inte upplever värmeförluster, fryser man inte! Vi människor kan inte gå utan strumpor och skor på kalla ytor utan att frysa. Men så har vi inte heller samma fiffiga blodådersystem i våra ben som fåglarna har.

KENNETH BENGTTSSON
ARLÖV

Carry Akroyd

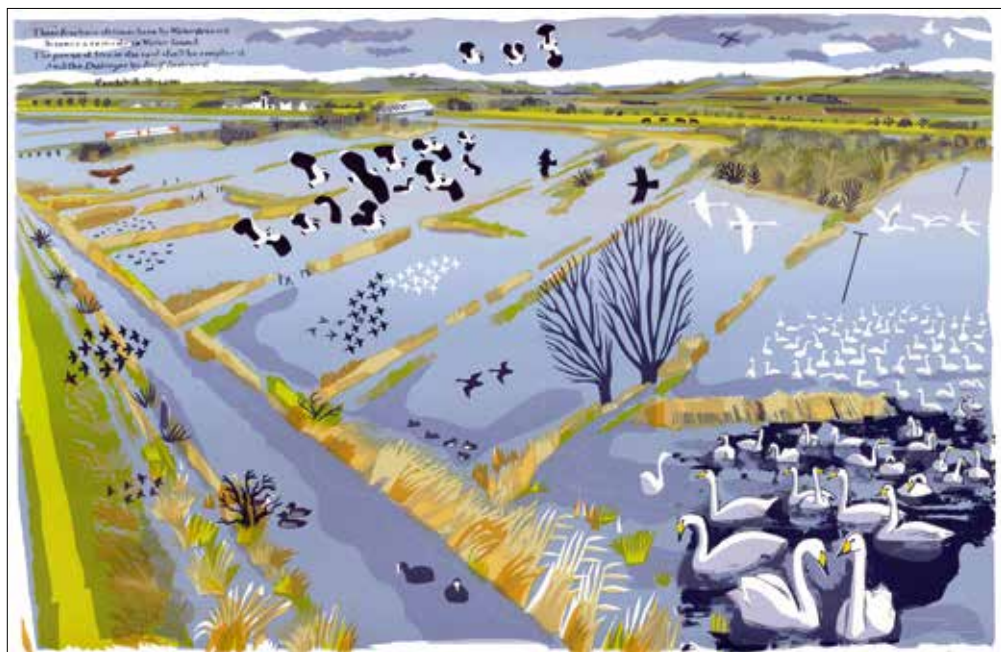
I Northamptonshire, nästan i hjärtat av England, fångar Carry Akroyd landskapets många detaljer och årstidernas skiftningar, ofta ur fåglarnas perspektiv.

Hennes stil är distinkt och motiven vill påminna oss om det vildas rätt att finnas kvar i vårt alltför ofta människodominerade landskap.

Som konstnär brukar jag få etiketten *wild-life artist*. Även om jag år 2000 valdes in i *Society of Wildlife Artists* brukar jag inte se mig själv på det sättet. Jag är främst konstnär i ateljén och målar inte så ofta utomhus. Men det mesta av mitt arbete inspireras av promenader i landskapet, ibland med ett litet skissblock. Och det händer att jag sitter några timmar och tecknar och jag försöker fånga så mycket som möjligt av allt som finns omkring mig. När jag går eller sitter still ser jag fåglarna. Jag noterar om det är fåglar som flyger förbi eller tillhör habitatet där jag vistas. I så fall brukar de få sin plats i min färdiga avbildning.

Jag prioriterar alltid komposition och färger, oavsett vad som först inspirerat mig till ett motiv. Jag försöker finna en tvådimensionell motsvarighet till min upplevelse av platsen. Jag är intresserad av naturen omkring mig och lägger vikt vid att förstå varje område som jag målar av.

Jag bor där jag växte upp och det har gjort mig medveten om de väldiga förändringar som området genomgått genom politiska beslut om jordbrukets utformning. När jag var barn älskade jag att se flockarna av tofsvipor, men nu finns de inte kvar. De återinplanterade gladorna går det bra för men jag saknar exempelvis minervaugglor

och flugsnappare. Livskvaliteten påverkas inte minst av hur vi förlorat vilda blommor och de småkryp som är beroende av dem.

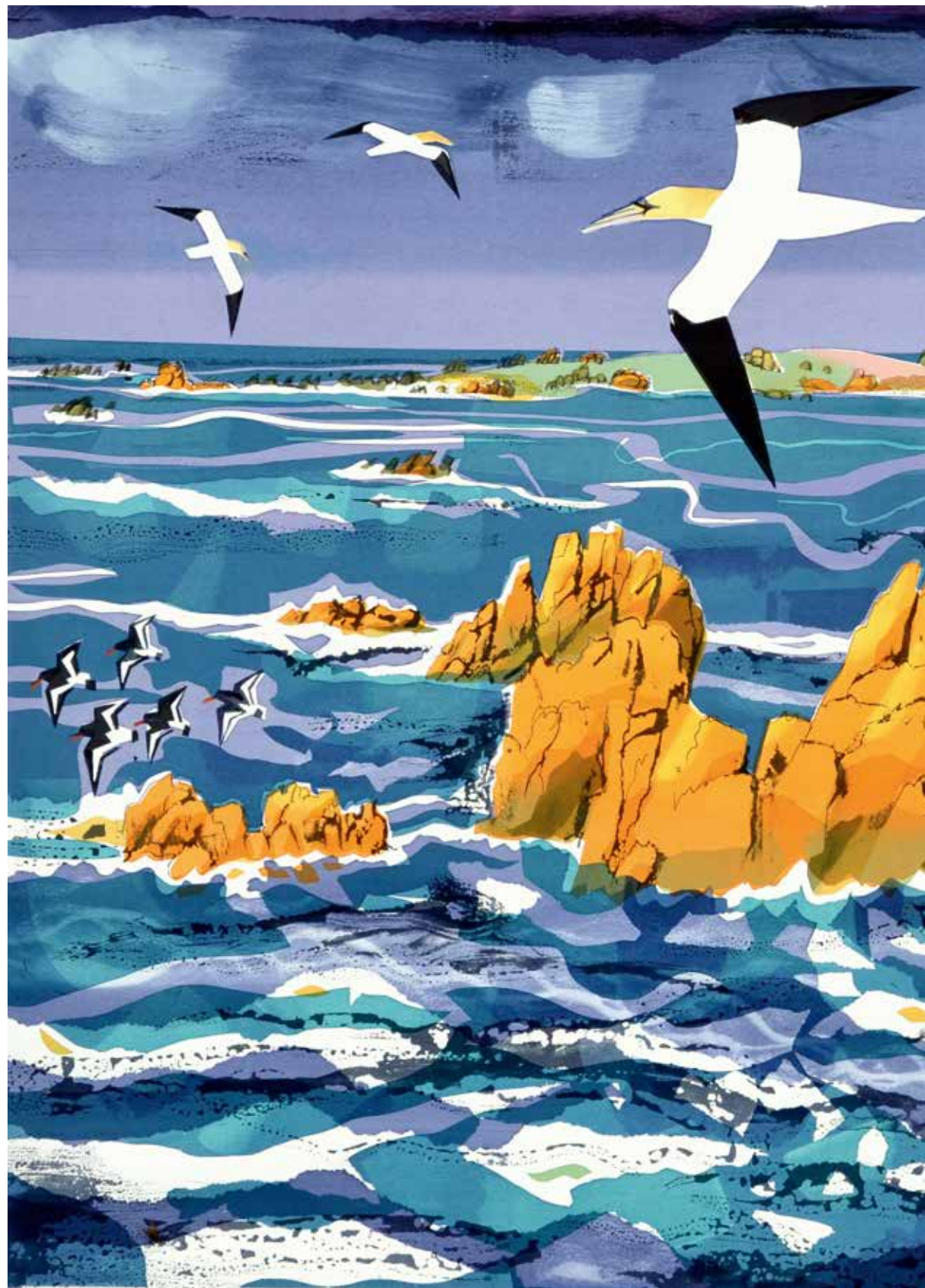
Bakom den abstrakta kvaliteten i en bild finns dilemmat om bildens innehåll, om man ska avbilda det bleka och modernt industrialiserade jordbrukslandskapet eller det fina i de små hörn där naturen överlever. Det är ett val mellan det dominerande landskapet och det fina i naturreservat och nationalparker. Jag tror att det är spänningen mellan dessa olika aspekter som stimulerar mina idéer. Det är omöjligt att bortse från förändringarna i markerna och ha lite insikt i detta, även om detta inte framgår av det färdiga motivet. Man blir inte sentimental av detta.

Jag arbetar både som målare och grafiker. Det passar min rastlösa natur att växla från det ena förhållningssättet till det andra om jag skulle tycka att arbetet börjar bli det minsta tråkigt. Grafik kräver redigering och förenkling av motivet. Jag arbetar bäst om jag kämpar mot en utmaning eller begränsning i materialet.

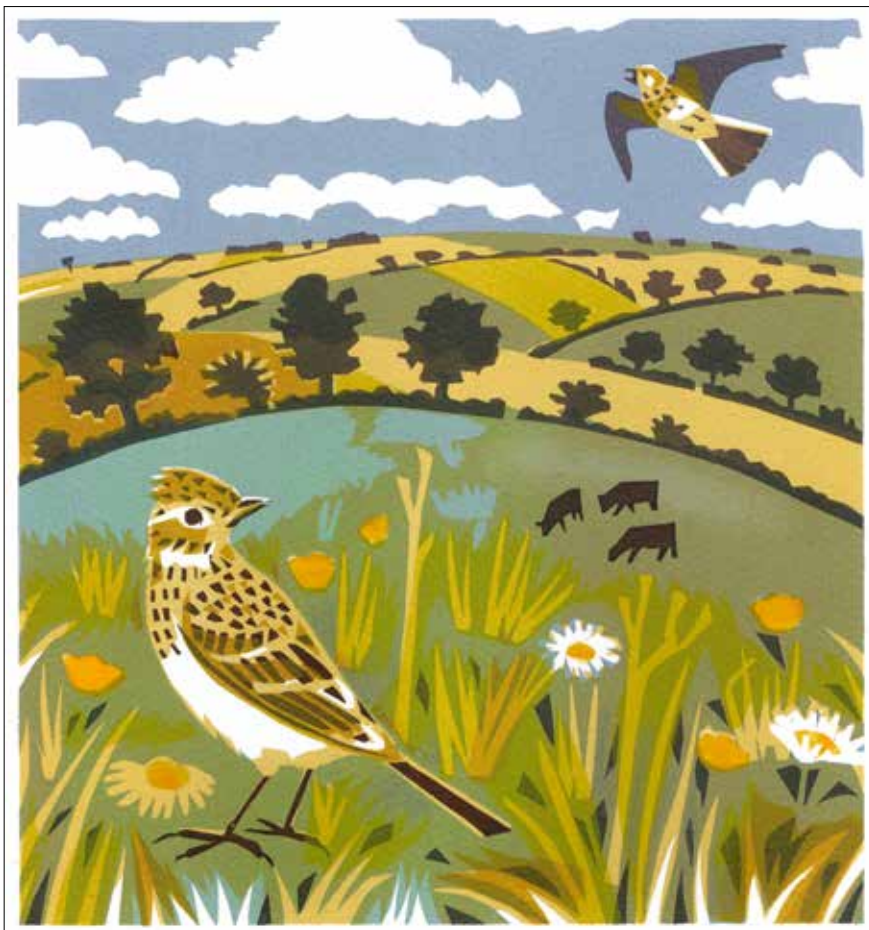
På senare tid har jag av tillfälligheter blivit illustratör. Jag har blivit tillfrågad att illustrera några böcker och bokomslag. Regelbundet illustrerar jag spalten *Bird of the Month* ("Månadens fågel") i tidskriften *The Oldie* (skapad som motvikt mot ungdomskulturen). Jag tycker om att göra dessa små enkla teckningar och försöker placera fågeln i dess naturliga sammanhang. De 66 första av dessa illustrationer har just kommit ut i bokform tillsammans med artiklarna. Bokens titel är *A Sparrow's Life is as Sweet as Ours* – ett citat från poeten John Clare, som jag har stort intresse för. Han var en poet som skrev om livet på den engelska landsbygden under tidigt 1800-tal och han är känd för sina fågelobservationer.

Jag har skrivit två egna böcker. Den första, *Nature's Powers & Spells* från 2009, berättar om hur jag blev intresserad av John Clare med text inspirerad av honom. Min nästa bok består mestadels av mina bilder i *Found in the Fields*.

(Översättning: Arne Ohlsson)

Carry Akroyd (född 1953)

4 Luddington in the Brook,
Oundle, Peterborough PE8 5QU
England

www.carryakroyd.co.uk
carry@carryakroyd.co.uk

Carrys verk:

1. Flooded washes. (Sidan 54).
2. Cormorants. (Sidan 55).
3. Granite, Gannet. (Föregående uppslag).
4. Skylark. (Ovan).
5. Big Turns and Little Terns. (Motstående sida).

PROGRAM VÅREN 2020

Välkommen till SkOFs måndagskvällar på Ekologihuset, Sölvegatan 37 i Lund!

Föredragen börjar kl. 19.00 och sista insläpp sker ca kl. 19.15. Därefter går det inte att komma in eftersom ytterdörren är låst.

27 januari – Carl-Axel Bauer:
"Madagaskar"

Madagaskar är ett av jordens mest egenartade länder med en fauna och flora med mycket hög andel endemiska arter. Carl-Axel, reseledare på AviFauna, tar oss med på en spännande resa i landet, med fokus på fåglar och lemurer. Bakgrunden till varför Madagaskars fauna och flora utvecklats på ett så unikt sätt kommer också att kort beröras, liksom något om öns befolkning.

3 februari – Pär Söderquist:
"Utsättning av gräsänder"

Varje år sätts hundratusentals handuppfödda ällingar ut i våtmarker runt om i Sverige i jaktsyfte. Hur går det för dessa ällingar? Hur påverkas den vilda gräsandspopulationen av dessa utsättningar? Och hur påverkas våtmarkerna där änderna sätts ut? Dessa frågor har Pär jobbat med under sin tid som doktorand och post-doc på Högskolan Kristianstad. Föredraget visar hur dessa utsättningar går till, forskningsresultat samt lite matnyttiga kuriositeter om gäs- och andkött från ett av våra sidoprojekt. Pär är uppvuxen i Karlskrona och började inte skåda fågel förrän han flyttade ner till Lund för att studera på biologprogrammet.

10 februari – Kristian Gärdsbörn:
"Sandmarksliv i nordöstra Skåne"

Med sina bilder vill Kristian visa den biologiska mångfalden som är så viktig för allt levande. Ja, det blir några fågelbilder också. Målsättningen är att förmedla en stämning, en känsla eller visa ett beteende. Hans fotografering är som balsam för själen och det är ett sätt för honom att hitta sig själv och komma långt från vardag och jobb.

17 februari – Karin Persson:
"Falsterbo Fågelstation – då, nu och sen"

Vad händer egentligen på en fågelstation? Arbetet handlar inte bara om fåglar och många historier har blivit klassiska. Utvecklingen under 65 år är omfattande och det som en gång var en hobbyverksamhet har blivit förankrad forskning. Karin har jobbat på Falsterbo Fågelstation de senaste 40 åren och berättar om olika tidsepoker. Fågelarter försvinner och nya kommer till, flyttningvägar förändras och beskrivningen av fågel tillgången ger insikter om framtiden.

PROGRAM VÅREN 2020

24 februari – Johan Nilsson:

"Kattugglan – Hur mycket vet vi egentligen om Skånes vanligaste uggle?"

Kattugglan är utan tvekan den uggle som flest är bekant med. Den häckar gärna i holk och är också relativt vanlig i städernas parker, men hur mycket vet vi egentligen om deras liv? I föredraget berättar Johan om den forskning som bedrivs på kattugglor inom det relativt nystartade kattuggleprojektet vid Lunds universitet. Tillsammans med kollegan Hannah Watson har han satt upp runt 100 uggleholkar i Lunds kommun, där ugglornas liv och rörelser nu studeras i detalj.

2 mars – Thomas Andersson
& Göran Johansson:

"Rovfåglarnas återkomst i Halland"

Havsörnen är tillbaka som häckfågel i Halland efter 100 år. För pilgrimsfalken går det också bra med över tio häckande par. Tornfalk, lärkfalk, brun kärrhök ökar i antal. Men nya orosmoln har tornat upp sig. Fiskgjusen minskar kraftigt.

Föreläsningen är uppdelad i två delar. Först en lägesrapport om några av rovfågelsarterna i Halland. Därefter en 30 minuters film om vårt 50-åriga arbete med fiskgjusar i mellersta Halland.

9 MARS – ÅRSMÖTE kl. 18 i Blå Rummet, Ekologihuset, Sölvegatan 37, Lund
I pausen mellan årsmötet och föredraget bjuder föreningen på fika.

Kl 19.30: Hans Cronert: *"Ryska fjärran östern – en skådardröm som gått i uppfyllelse"*

Att resa i österled står på många fågelskådares önskelista. Ryssland och Sibirien både skrämmer och lockar med sin många gånger otrevliga historia och med den spännande fauna och flora som finns inom områdets väldiga yta.

Hans berättar om en resa till Rysslands allra östligaste delar, det mytiska "Ryska fjärran östern" med delrepublikerna Ussurien och Amur. Här möts fåglar, djur och växter från öster till väster och söder till nord, vilket resulterat i en spännande mix av arter och naturtyper. Resan sträckte sig från skärgården i Peter den Store bukten söder om Vladivostok till den stora Amurflodens mynning i Stilla havet i nordost. De flesta transportslag kom till användning och färden gick genom odlingsbygder med bilar, buss och tåg men också med båt på floder och sjöar för att nå orörda skogsområden där få ornitologer från väst satt sin fot. Förutom de östliga rariteter vi spanar efter i hemmamarkerna under hösten, som blåstjärt, azurmes, kungsfågelsångare och rubinnäktergal kommer vi att få ta del av karismatiska arter som jättehavsörn och amurskrake och små juveler som narcissusflugsnappare, praktsparv och olika papegojnäbbar.

Lokalklubbar i Skåne

GÖINGEBYGDENS BIOLOGISKA FÖRENING (GBF) www.gbfnatur.se
Kontaktperson: Håkan Winqvist, 0725 79 48 66, familjen.winqvist@telia.com

KULLABYGDENS ORNITOLOGISKA FÖRENING (KOF) www.kof.nu
Samlingsplats: ICA Maxi (fd Brännborns), Ängelholm
Kontaktpersoner: Mats Peterz, 0706 47 31 21, info@kof.nu

LUNDBYGDENS FÅGELKLUBB (LFK) www.lundabygdensfagelklubb.se
Samlingsplats: P-platsen vid KFS, Sölvegatan 22 F, Lund (mitt emot Ekologihuset).
Kontaktperson: Lars G R Nilsson, 0706 96 51 80, lgrn@bredband.net

MALMÖORNITOLOGERNA (MO) www.malmorn.se
Samlingsplats: P-platsen vid Sjölandstorg (korsningen Roskilde-/Margaretavägen).
Kontaktperson: Sven-Erik Svensson, 0706 65 64 32, svenerik.svensson1949@gmail.com

NORDÖSTRA SKÅNES FÅGELKLUBB (NÖSFK) www.spoven.com
Samlingsplats: Parkeringen vid naturum i Kristianstad.
Kontaktperson: Evert Valfridsson, 044-32 30 45, evert.valfridsson@naturskyddsforeningen.se

RINGSJÖBYGDENS FÅGELSKÅDARE (GJUSE) www.gjuse.se
Samlingsplats: Parkeringen vid ICA Kvantum i Hörby.
Kontaktperson: Lars-Olof Nilsson, 0723 93 74 14, lars-olof.nilsson1@comhem.se

COCCOTHAUSTES (Co) – FÅGLAR I SYDOST
Samlingsplats: Meddelas i programmet.
Kontaktperson: Bengt Celandier, 0709 29 95 88

GLADORNA – NÄTVERKET RAPPHÖNAN SKÅNE
Samlingsplats: Västra Stationstorget Lund (baksidan av tågstationen).
Kontaktpersoner: Monica Pedersen, 0735 50 61 47, m0nick@hotmail.com
Eva Engberg, 0708 25 66 50, seeveg@gmail.com

LOKALKLUBBARNAS PROGRAM VINTERN 2019/2020

Alla SkOF:s medlemmar är välkomna att delta i lokalklubbarnas programverksamhet.
Om inte annat anges gäller ordinarie samlingsplats.

Datum	Programpunkt	Arrangör
December		
7	Vinterfåglar i vår närhet. Samling kl. 08.15 ICA Kvantum i Hörby.	Gjuse
8	Fåglarna längs Linnérundan.	
	Samling kl. 10.00 p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
8	Gåsexkursion. Samling kl. 09.00.	LFK
8	Rovfåglar och gäss runt Havgård och Näsbyholm. Samling kl. 09.00.	MO
14	Fyledalen med fika. Samling kl. 09.00.	Gladorna
15	Lusseskådning.	
	KOF-funktionärer finns på plats vid Stureholm (plattformen) kl. 10.00-14.00.	KOF
26	Hallands Väderö. Samling kl. 8.30. Föranmälan till Olle Holst 0705-21 27 07.	LFK

LOKALKLUBBARNAS PROGRAM VINTERN 2019/2020 – FORTS.

Datum	Programpunkt	Arrangör
Januari		
11	Fågelvandring mellan Hälljaröd och Rönnen. Samling kl. 07.30.	Gladorna
11	Småbåtshamnen och Världens ände i Ystad. Samling kl. 09.00 i småbåtshamnen.	Co
12	Vinterns östkustfåglar. Samling kl. 09.00 på parkeringen i Äspet, Åhus.	Nö SkF
12	Gullåkra mosse och andra pärlor i Staffanstorps närhet. Samling kl. 09.00.	LFK
12	Andfågelräkning i Finjasjön, Magle & Stoby våtmark kl. 09.00-12.00. Samling vid "Spindeln", Hässleholm.	GBF
18	Vinterns fåglar längs årets första Linnérunda. Samling kl. 10.00 p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
19	Vinterfågelvandring. Samling kl. 09.00 vid Bjuvs vattentorn.	KOF
19	Örndagen i Tosteberga kl. 09.00-13.00 på hamnplanen i Tosteberga.	Nö SkF
26	Örnar vid Tosteberga. Samling kl. 08.00 vid ICA i Hörby.	Gjusarna
26	Hamnar i Malmös närhet. Samling kl. 09.00	MO
Februari		
2	Fåglar vid Skälderviken. Samling kl. 09.00 Linnéskolans p-plats, Hässleholm.	GBF
8	Lunds Reningsverk och Löddesnäs. Samling kl. 08.30 på Gårdstånga rastplats.	Gjuse
9	Lunds Reningsverk. Samling kl. 09.00	LFK
9	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 10.00 p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
16	Vomb. Samling 09.00.	MO
22	Sjöarna söder om landsvägen. Samling 08.00.	Gladorna
23	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 10.00 p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
23	Ringsjön runt. Samling kl. 08.30 på Idrottsplatsen i Snogeröd.	Gjuse
29	Fåglarna längs Skräbeån med Nils Waldemarsson. Samling kl. 09.00 vid Kvarnen i Nymölla.	Nö SkF
29	Gäss, änder och örn vid Krageholmssjön. Samling kl. 09.00 vid kyrkan i Sövestad.	Co
Mars		
7	Vårvinterns fåglar med Mats Johannesson. Samling kl. 09.00 p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF
8	Fåglarna längs Linnérundan. Samling kl. 09.00 p-platsen naturum Vattenriket, Kristianstad.	Nö SkF

Medlemmarna i SkOF kallas härmed till

ÅRSMÖTE MÅNDAGEN 9 MARS 2020

Skånes Ornitologiska Förening håller ordinarie årsmöte
måndagen 9 mars 2020 kl. 18.00 i Blå Rummet på Ekologihuset, Sölvegatan 37, Lund.

Dagordning:

1. Val av mötesordförande	9. Val av revisorer och revisorsuppleanter
2. Val av sekreterare för mötet	10. Val av föreningens firmatecknare
3. Val av två justeringsmän	11. Val av valberedning
4. Fråga om kallelse behöri gen skett	12. Förslag från styrelsen
5. Behandling av års- och revisionsberättelse	13. Fastställande av inkomst- och utgiftsstat för 2020 samt medlemsavgift för 2021
6. Fråga om ansvarsfrihet för styrelsen	14. Övriga frågor (inkomna till styrelsen före 15 januari 2020)
7. Val av styrelseledamöter	
8. Val av ordförande för år 2020	

Efter årsmötesförhandlingarna, kl. 19.30, håller Hans Cronert föredraget
"Ryska fjärran östern – en skådardröm som gått i uppfyllelse" (se vidare Program våren 2020).
 I pausen mellan årsmötet och föredraget bjuder föreningen på fika.

Mer information om årsmötet finner du på www.skof.se.

Falsterbo Bird Show 2019

I år var det tionde gången som Falsterbo Bird Show ägde rum på Falsterbo Strandbad. Traditionsenligt genomfördes evenemanget första helgen i september, i år 30 augusti – 1 september.

Dagarna före, onsdag, torsdag och fredag, var det även i år naturpedagogiska dagar för skolbarn med lärare.

Och fyra skånska ornitologer tog hem fyra av de fem fina utmärkelserna som delades ut. Skåne rules!

Staffan Åkeby

Foto: Anette Barr.

Foto: Linda Niklasson.

Även i år inleddes Falsterbo Bird Show med de naturpedagogiska dagarna. Björn Malmhagen från Falsterbo Fågelstation demonstrerade ringmärkning vid flera tillfällen. Längs stränder och i sanddynen håvades flitigt efter småkryp bland bandtång och strandråg. Under ledning av de kunniga volontärer som ställer upp under dagarna var artbestämningen av allt som hittats ett mycket spännande moment! Här berättar Linda Niklasson om sädesärlan som setts under dagen.

Foto: Björn Malmhagen.

Foto: Björn Malmhagen.

Fågelskådning från den stora plattformen uppe på taket till Strandbadan är bokstavligt talat en höjdare! Många besökare tillbringade mycket tid här uppe och för barnen fanns det en kikarskola under de naturpedagogiska dagarna. På samma sätt som tidigare år var utbudet på mässan mycket stort. Som vanligt dominerade kikarföretagen och där visades branschens senaste nyheter upp. Många reseföretag erbjöd spännande resor till när och fjärran och naturligtvis fanns det passande böcker att köpa. Många föreningar hade egna montrar där det värvades medlemmar och såldes souvenirer.

Foto: Björn Malmhagen.

Foto: Linda Niklasson.

Ett nytt inslag för året var den intervjuoffa som tronade på ett podium i ett hörn av terrassen utanför restaurangen. I soffan satt tv-kändisen Martin Emtenäs och där placerades den ena ornitologiska tungviktaren efter den andra för lättsamma och underhållande samtal. Här är det välkände fågel målaren Lars Jonssons tur att bli utfrågad inför en lunchmumsande publik på terrassen.

Foto: Peter Berglin.

Foto: Björn Malmhagen.

SkOFs och Falsterbo Fågelstations montrar var strategiskt placerade vid entrén till det stora utställartältet. Här syns gänget som höll ställningarna. Det är tradition att dessa dagar dela ut de finaste utmärkelserna inom svensk ornitologi. Från SkOFs sida utdelas ett stipendium från Gustaf Rudebecks stipendiefond. Här överlämnar SkOFs ordförande Per-Magnus Åhrén stipendiet till Kenneth Bengtsson, författare, fågelräddare och redaktör. Kenneth är en ovanligt välmeriterad kandidat, men han blev trots detta överraskad, mycket glad och en smula rörd över utmärkelsen!

Foto: Peter Berglin.

Foto: Per-Magnus Åhrén.

BirdLife Sveriges amatörforskningspris förärades SkOF-aren Nils-Åke Andersson som i mer än 30 år studerat Abiskoområdet bl. a. med olika holkprojekt och inventeringar i fjällen. Nils-Åke fick för övrigt Gustaf Rudebeckstipendiet 2010. Caroline Sjöström, även hon från SkOF, fick priset som årets kvinnliga fågelskådare, "Silvertärnan". Nestorn bland fågelskådare på Falsterbonäset, årsboksredaktören inom såväl SkOF som Birdlife, guiden m.m. vid Falsterbo Fågelstation, P-G Bentz, fick mycket välförtjänt motta BirdLife Sveriges förtjänstplakett. Här gratulerar Caroline och P-G varandra när deras förening tar hem fyra av fem utmärkelser på årets Falsterbo Bird Show.

Tag plats! 2019

Lördagen 11 maj 2019 gick SkOF:s traditionella arttävling Tag plats! av stapeln, vilket var något tidigare än vanligt. Totalt deltog 13 lag bestående av 41 deltagare. Lagen placerade sig runt om i landskapet för sex timmars stillastående fågelskådning. I år saknades helt lag i östra Skåne. Ovanligt få lag, endast 5, stod vid kusten. Övriga utgjorde inlandslag. Det blåste ganska kyliga vindar och vädret var något växlande.

På sedvanligt vis var det de båda lagen vid Skäldervikens inre del som gjorde upp om förstaplaceringen. Det blev laget *Norrlands Guld* vid Farhult som segrade för femte året i rad, med en lista på 93 arter. Laget utgjordes av Patrik Wantzin, Thomas Svanberg, Mårten Müller, Oskar Lindberg och Patrik Söderberg. Andraplaceringen gick till laget vid Sandön, Utvälinge, som detta år gick under namnet *VG-åskådarna* och bestod av Henrik Johansson, Bengt Johansson, Mats Rellmar och Peter Franzén. De kom upp i 83 arter. Bland inlandslagen blev det dött lopp mellan *Gladorna* i Almentornet vid Krankesjön och *Ornis Skurupensis* (Näsbyholmssjön). Båda lagen fick ihop 67 arter vardera.

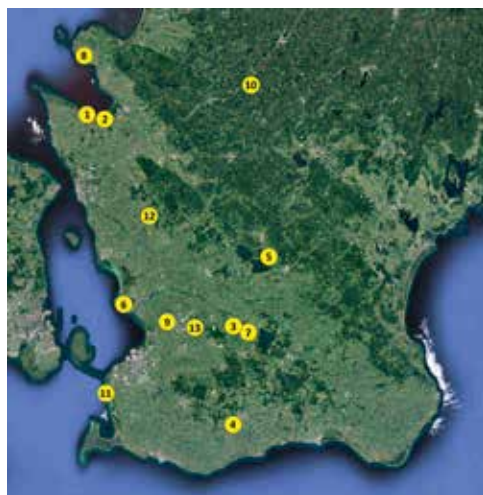
Sammanlagt kom lagen upp i 142 arter. *Norrlands guld* bidrog med en för tävlingen ny art i form av en medelhavstrut vid Farhult. De tre lag som stod vid Skälderviken fick alla se havssula. *Nilsson Harriers* i Silvåkratornet var ensamma om att få med rördrom, medan ägretthäger sågs vid inte mindre än fyra olika platser: Klagshamn, Salviken, Gäddängen och Sandön. Vid Kannikdammen hade *Die Schmarotzer* en sen fjällvråk. Officiellt var det bara laget vid Sandön som kunde räkna kustlabb, men även *Bulls eyes* vid inlandslokalen Bulls måse fick oväntat nog se en sådan sträcka förbi. Tyvärr lyckades inte hela laget se

Tag plats! – Resultat 2019

1. Norrlands Guld (Farhult) 93
2. VG-åskådarna (Sandön, Utvälinge) 83
3. Gladorna (Almentornet, Krankesjön) 67
3. Ornis Skurupensis (Näsbyholmssjön) 67
5. Ringsjöskådarna (Gäddängen, Fulltofta) 64
6. Salt viigis engenn (Salviken) 63
7. Nilsson Harriers (Silvåkratornet, Krankesjön) 62
8. Masters of Fine Art (Mäsinge strand) 60
9. Die Schmarotzer (Kannikdammen) 56
10. Skogsmullarna (Värsjön, Örkelljunga) 55
10. Fångarna på fortet / Olas örnar (Olas hörna, Klagshamn) 55
12. Bulls eyes (Bulls måse) 54
13. Råbyligan (Råbydammen) 51

labben. Som vanligt när *Skogsmullarna* är med uppe i norra Skåne berikades artlistan med några skogsarter, i år duvhök, dubbeltrast och nötskrika. Det tidiga datumet, kombinerat med en ganska kall majmånad, bidrog till att en del arter bara sågs sparsamt eller saknades helt. Endast två lag fick lyssna på näktergal och tornseglare fanns inte att se någonstans.

Nedan följer ett referat från *Skogsmullarna* nedtecknat av Björn Herrlund.

Tag plats vid Näsbyholmssjön.
Foto: Staffan Nilsson.

En seger i tävlingen finns inte på vår karta, det blir alltid något av kustlagen, men målet är som brukligt för oss att undvika sista platsen. I fjol hade vi några bakom oss. Första arten på listan för oss blev sjöns karaktärsfågel, storlommen, på en lokal som troligen är Skånes bästa lomsjö. Under de första timmarna, kanske de två, tre första, fylls som vanligt artlistan på ganska snabbt, sjöns arter noterades då. Lommen som sagt, storskrake, drill- och skogssnäppa, vitfågeln, fiskgjusen, lärkfalk och våra stationära gäss, grå- och kanadagåsen.

Den talrikaste arten under dagen var ändå en flyttande art, vitkindade gåsen. Under tävlingstiden, från lite över fem och sex timmar framåt passerade minst 1100 vitkindade sjön, på sin resa åt NO, de första 60 sågs redan vid vårt startskott. Under första halvlek fick vi årets första, här i norra Skånes inland, trädgårdssångare. Ladusvalorna kom igång allt eftersom solen steg, och min-sann, kanske vår enda, numera lite ovanliga art, bland alla dessa ladusvalor, sträckte en backsvala över oss. Roligt, en svala som inte längre finns att hitta i vår kommun. Lite senare hittades även hussvalan, ganska många över sjön och en större grupp i luften

över gården Värslönäs, säkert fler än 20 ex där. Efter halva tävlingstiden stod 43 arter i vårt tävlingsprotokoll.

Fika hör skådning till, och det blev ett antal sådana i en god lysande sol. Då passerade steglitsen, som blev notering nummer 52 i listan, men ännu sex upp till förra årets resultat på 58. Och knappa timmen kvar. I slutet tickar klockan på allt snabbare, känns det som. Ingen skata hade setts till. Men då, tvärs över sjön, nedan Värslönäs, i en solbelyst öppning i en skogsdunge fick Lennart syn på ett skatpar! Några minuter efter flög ett antal tamduvor över sjön, och bakom oss ljud helt kort en större hackspett, vilket blev det sista krysset. Tre inte alls märkvärdiga arter som räknades in under de sista tio minuterna och som är lika mycket värda i detta sammanhang. Totalt blev resultatet för Skogsmullarna 55 arter och vi hoppas ha något eller några lag efter oss i resultatlistan.

Nästa år infaller Tag plats! lördagen 16 maj. Såväl tidigare som nya lag är då varmt välkomna!

STAFFAN NILSSON
LUND

Värna naturvärdena på Kullaberg!

Länsstyrelsen har skickat ut ett förslag till ett nytt samlat naturreservat för Kullaberg, som innebär en sammanslagning av de två tidigare naturreservaten Västra respektive Östra Kullaberg. Ett område som kommer att vara ett av Skånes största naturreservat på närmare ett tusen hektar. Förslaget, som har varit på remiss fram till den 17 oktober under två omgångar under året, har sänts ut för yttrande till att stort antal myndigheter, organisationer och ideella föreningar och däribland SkOF och Kullabygdens Ornitologiska Förening (KOF). Syftet med sammanslagningen är bl.a. att samordna föreskrifterna och att stärka utvecklingen av lövskogsvärdena. Ett avtal har ingåtts med markägaren av östra Kullaberg, Krapperupsstiftelsen, för att avsluta det tidigare pågående skogsbruket och istället utveckla de biologiska värdena för lövskogen.

I förslaget formuleras syftet enligt följande: "Syftet med reservatet är att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer, tillgodose områden för friluftslivet samt skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer eller livsmiljöer för skyddsvärda arter."

Det har olyckligtvis blivit en mycket animerad diskussion i lokal press och sociala medier om länsstyrelsens förslag, främst inriktad på kritik av en skärpning av flera av de föreskrifter som föreslagits av länsstyrelsen. Detta trots att det samtidigt mjukas upp av att länsstyrelsen genom att flera av föreskrifterna avses vara delvis flexibla i tid och rum och kan anpassas till rådande förhållande inom ramen för en adaptiv förvaltning och som skall stämmas av i ett s.k. skötselråd. Starkast kritik har framförts från flera av utövarna av äventyrssporterna, men även från politiskt håll

Josefinelust, Kullabergs norrsida. Foto: Alf Petersson.

Den sol- och vindexponerade sydsidan vid Ransvik. Foto: Alf Petersson.

i Höganäs kommun. Flera har gått så långt att man vill att länsstyrelsens förslag helt ska dras tillbaka.

SkOF och KOF har i ett gemensamt remissvar till länsstyrelsen tydliggjort att naturvärdena måste stå i starkare fokus och att bl.a. en tydlig kanalisering av friluftslivet är angeläget för att fortsatt undvika en pågående utarmning av de biologiska värdena när olika former av f.a. äventyrssporter fått utökat utrymme i området under senare år. Detta betonas också av övriga "gröna" organisationer efter den första remissomgången. KOF har under senare år noterat hur trycket och slitaget i området kraftigt ökat. Under 2018 uppskattades antalet besökare till ca 600 000. Antalet häckande fågelarter har under perioden 2004–2014 minskat med hela 20 %. Det är uppenbart att flera av de äventyrsinriktade och kommersiella friluftaktiviteterna behöver avgränsas till mindre känsliga delar och vid tidpunkter då naturvärden

inte äventyras. Därjämte bör det göras en zonering i området så att vissa områden avlastas från ett alltmer ökande tryck. Vi bedömer att det nu liggande förslaget med nämnda justeringar har stor potential att utveckla naturvärdena i det unika område som Kullaberg utgör. Tillsammans med angränsande värdefulla marina områden bör Kullaberg vara en stark kandidat till en framtida nationalpark.

Referenser

- Länsstyrelsen Skåne. 2019. *Förslag till bildande av naturreservatet Kullaberg i Höganäs kommun*. Länsstyrelsen Skåne. 2019-07-26. Dnr. 511-1412-2018.
- Nilsson, K.G. & Peterz, M. 2016. Häckfågel-fågelfaunan på Kullaberg 1974–2014. *Anser. Suppl. nr. 70*. 40 sid.

PER-MAGNUS ÅHRÉN
ORDF. SKOF

Fågelräkning för femtonde året

När "Vinterfåglar Inpå Knuten" inleds fredagen 31 januari 2020 är det femtonde gången vi tar svenska folket till hjälp för att räkna gästerna vid våra fågelmatningar. Det innebär att vi nu börjar få ett ganska digert material att plocka information om. Bland annat vet vi bättre idag än för 15 år sedan om hur vinterfåglarna fördelar sig över landet, men vi har också fått en bra bild av klimatförändringens följder. Sist men inte minst har denna räkning engagerat mängder av människor och fått allt fler att på allvar få upp ögonen för fåglar!

Det sistnämnda är alltså inte det minst viktiga, snarare tvärtom! Idag är det mer angeläget än någon gång tidigare att väcka förståelsen för biologisk mångfald. Fåglarna utanför fönstret är en bra inkörsport. Det är en av de lärdomar vi skaffat oss under åren med fågelräkningen. Vi har nått människor vi inte nådde tidigare, och många av dessa har blivit genuint intresserade av fåglar och natur. Det är inte heller någon överdrift att hävda att Vinterfåglar Inpå Knuten är den enskilt viktigaste faktorn bakom att BirdLife Sveriges medlemsantal ökat från ca 10 000 i början av 2000-talet till ca 16 000 idag.

Vad vi också lärt oss under dessa år är att svenska folket kan sina vinterfåglar. Visst förekommer det fel i rapporteringen, som lappmesar i Småland, men i det stora hela kan vi faktiskt sätta tilltro till rapporterna. Som redan antytts innebär detta att vi nu också kan använda materialet för att öka vårt kunnande om dessa fåglar.

Ett exempel gäller domherren. Visst kände vi till att det är en art som är väl anpassad till vårt vinterklimat och att den övervintrar i hela landet. Men denna förekomst är inte jämnt fördelad. Tvärtom har vi vad vi kan kalla för ett domherre-bälte tvärs över Sverige som omfattar landskapen Dalarna, Härjedalen, Jämtland, Hälsingland, Medelpad och Ångermanland. Såväl norr som söder om detta bälte är domherren sparsammare som gäst vid fågelmatningarna – och i Sydsvetige är den numera ovanlig.

På motsvarande vis kan vi peka ut sydvästra Sverige som rödhakens vinterdomän. Det är framför allt i Skåne, Halland och Bohuslän som denna art övervintrar. Andra exempel är bofink och ringduva som är utpräglade skånska vinterspecialiteter, även om de på senare år rapporterats i större antal från andra sydsvenska landskap.

Ringduvan – en skånsk vinterspecialitet.

Foto: P-G Bentz/Sturnus.se.

Det sistnämnda är rimligtvis en följd av att vinterklimatet blivit något varmare under den här perioden (även om perioden också inrymmer ett par kallare vintrar). I det sammanhanget måste även nötväckans expansion norrut i landet nämnas. Läser vi i fågelböcker från slutet av 1900-talet sägs att denna arts nordgräns går ungefär vid Dalälven. När vi startade Vinterfåglar Inpå Knuten 2006, hade nötväcken spridit sig ytterligare ca 50 mil norrut – och idag har vi nötväcker ända upp i Norrbottens kustland. I nötväckans fall har säkert det ökade intresset för fågelmatning haft betydelse för expansionen. Men det varmare vinterklimatet spelar förmodligen också en roll. Vi ser nämligen ett tydligt hack i den uppåtgående kurvan som en följd av de båda kalla vintrarna 2009/10 och 2010/11.

Fågelmatning vintertid har blivit en folkrörelse i Sverige, och räkandet av fåglarna sista helgen i januari är på god väg att bli det. De senaste åren har vi fått omkring 2 000 rapporter från Skåne. Det får gärna bli ännu fler, så tipsa både vänner och bekanta om vad de kan hitta på sista helgen i januari!

ANDERS WIRDHEIM
BIRDLIFE SVERIGE

Vinterfågelsafari 2020

Lördagen 18 januari 2020
går SkOF:s årliga fågelrally
av stapeln över hela Skåne.

Hur mycket fågel kommer det att finnas i vårt landskap vintern 2020?
Var med och ta reda på det du också!

*Precis som i fjor samlas vi på Ekologihuset i Lund efteråt, där vi umgås,
äter och går igenom resultatet.*

*Var och en ordnar egen mat, antingen genom att beställa hämtmat eller ha med matlåda.
Arrangemanget är i övrigt kostnadsfritt.*

Kontakta Staffan Nilsson för mer information och anmälan.

Sista anmälningsdag är 13 januari.

E-post: staffan.u.nilsson@gmail.com

Tel: 0738 43 34 94

I övrigt samma förutsättningar som i fjol:

- En bil och minst två personer per lag
- Tre tävlingsklasser: total, kommunindex och kommuntotal
- Samling kl 18:00

Väl mött i fält!

Foto: Theodor Steinwinkel.

Tipsa oss om skånska fågeltorn!

Vi planerar att ge ut ett litet häfte där Skånes förnämsta fågeltorn, plattformar och gömslen presenteras. Det kommer att handla om cirka 25 objekt och de ska vara spridda runt om i landskapet. Vi vill ha hjälp med urvalet och ställer därför frågan till hela läsekretsen. Vilken anläggning tycker du "bara måste vara med"?

Tillsammans med ditt tips vill vi ha en kort beskrivning av anläggningen, t.ex. typ av konstruktion, läge, tillgänglighet/handikappanpassning, toalett i närheten, samt lite om det man kan uppleva i området. Vi hoppas också att du kan ta några beskrivande foton av tornet, plattformen eller gömslet.

Skicka ditt förslag till P-G Bentz
pgb@sturnus.se

Julklappstips!

Storlom i kök och fasan i grill

I denna bok berättar Kenneth Bengtsson med humor och inlevelse om ett kanske mindre vanligt sätt att bedriva sitt fågelintresse på – ett sätt där utövarna bokstavligen har fåglarnas öden i sina händer. Det handlar om fågelrehabilitering eller kanske bättre uttryckt – hjälp åt nödställda fåglar.

Under de 22 år som Fågelskydd Spillepeng* hittills varit verksamt har mer än 6 000 unika fågelindivider passerat genom de aktivas händer. I 44 korta kapitel berättas om några av dessa fåglars öden.

Det är spännande inblickar i vad som kan hända i fåglars liv, inte minst för de fåglar som lever nära oss människor. Berättelserna visar också att hjälpinsatser kan betyda mycket, både för fågeln ifråga och för den engagerade allmänheten.

Boken ges ut av Skånes Ornitologiska Förening.

Den kan beställas via www.skof.se och kostar 90 kronor plus porto (54 kronor).

* Fågelskydd Spillepeng är ett samarbetsprojekt mellan SkOF och Sysav.

Kontakt med Kenneth Bengtsson:

0702 661466 eller kenneth.bengtsson1@comhem.se

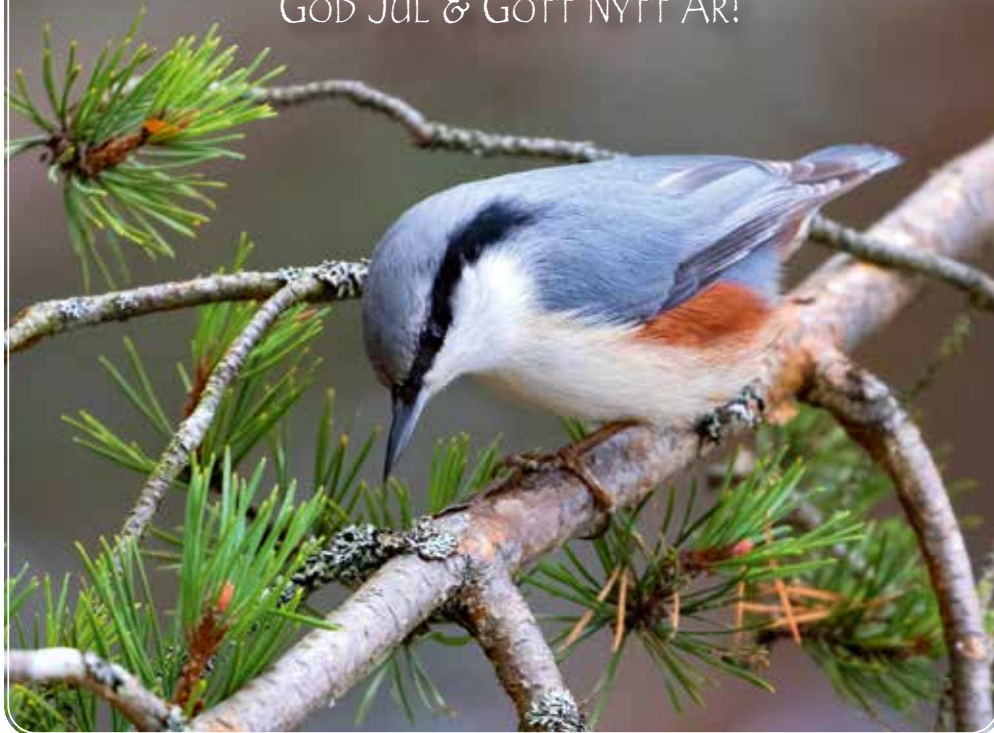
Vill du inventera Fågelsångsdalens fågelliv?

I det vackra naturreservatet Fågelsångsdalen vid Södra Sandby inventeras häckfågelfaunan varje vår sedan 1953. Det är en av världens längsta inventeringsserier som ger en fascinerande bild av hur det gått för de olika arterna. Vi vill att inventeringsarbetet ska fortsätta och söker ny inventerare fr.o.m. 2021. Det innebär att man går genom området tio gånger mellan 1 april och 30 maj för att anteckna fåglarna man ser och hör, för en årlig sammanställning. Det är lämpligt att följa med nuvarande inventerare 2020 för en god inblick i uppdraget.

Du som kan tänka dig detta spännande uppdrag under årets vackraste tid, kontakta Eva Engberg, seeveg@gmail.com eller på tel. 070-825 66 50.

Ansers redaktion önskar alla tidskriftens läsare
GOD JUL & GOTT NYTT ÅR!

**SVENSK
INSAMLINGS
KONTROLL**

Insamlingen till stöd för Falsterbo Fågelstation fortsätter.

Fågelstationen har tilldelats 90-konto:

Pg 900301-3; Bg 900-3013

Betalningsmottagare: Skånes Ornitologiska Förening

Falsterbo Fågelstation

Andra halvåret 2019

Hösten 2019 var västvindsdominerad och tidvis också rejält blåsig, vilket påverkar nätfångsten i negativ riktning. Det var varmt eller milt väder hela perioden utom några dagar i början av oktober då det gnistrade till med nattfrost och kyligt väder. Det blev en fågelrik säsong vid Nabben, där mer än fyra miljoner utsträckande fåglar räknades. Ringmärkningen stördes en hel del av det myckna blåsandet, särskilt vid Flommen. Därtill saknades invasionsarter som t.ex. blåmes och talgoxe nästan totalt.

RINGMÄRKNING

Fyren (21 juli–10 november)

Ringmärkningen vid Fyren gav 7 602 fåglar av 57 arter + en hybrid. Det är den fjärde lägsta säsongssumman i den nu 40-åriga serien, bara 1995, 2009 och 2017 har varit lägre. Lite oroväckande är det förvisso att sex av de sju lägsta säsongssummorna har infallit under 2000-talets två första decen-

nier. Å andra sidan har fyra av de sju högsta säsongssummorna också infallit under samma tidsperiod.

TVå arter ringmärktes i fyrsiffrigt antal nämligen rödhake 2 250 och kungsfågel 1 417. Rödhakesiffran ligger bara något tiotal från riktvärdet (medeltal 1980–2009) medan kungsfågelsiffran är tusentalet under. I topp-5 följer sedan gransångare 742,

Två törnskator (1K) ringmärkta 8 september 2019. Lägg märke till skillnaderna i färg och teckning.
Foto: Björn Malmhagen.

gärdsmyg 682 och lövsångare 473 med riktvärden 154, 663 och 1 111. Alltså en art ligger skyhögt över riktvärdet, en alldeles i närheten och en långt under. Alla topp-5 arterna är nattsträckare men bara en (lövsångare) flyttar till tropikerna.

En starkt bidragande orsak till den låga säsongssumman är den närmast totala frånvaron av invasionsarter, särskilt mesar. Invasionerna uppstår när en stor population, som normalt inte flyttar, tvingas ge sig iväg p.g.a. födobrist. Fåglarna är beroende av frösättning hos träd, för mesarnas del särskilt hos bok. Hösten 2019 var (och är) det mycket gott om bokollon. Vi noterade tidernas bottenrekord för såväl blåmes (112) som talgoxe (20) att jämföra med respektive riktvärden, som är 3 987 för blåmes och 571 för talgoxe. Kanske det även var ett år med dålig reproduktion hos mesarna, som bidrog till dessa exceptionellt låga siffror?

Det fanns förstås arter som var långt talrikare än sina riktvärden. Gransångare är redan nämnd. Andra arter var t.ex. sparvhök 69 (högsta i serien/riktvärde 30), koltrast 90/47, ärtsångare 100/75, brandkronad kungsfågel 20/2 och pilfink 188/71.

Säsongens högsta dagssumma uppnåddes 21 oktober, då 1 463 fåglar ringmärktes, mest rödhake (713), kungsfågel (428), gärdsmyg (183) och gransångare (87). Ytterligare 14 arter ringmärktes denna dag, ingen av dem i mer än tio exemplar. Bland dessa fanns sena fynd av rörsångare och trädgårdssångare.

Hösten 2019 var inte rariteternas säsong precis. Den mest ovanliga arten var en ringtrast 1 oktober. Två vinterhämlingar ringmärktes i början av november, de första sedan år 2000. Under 1980-talet ringmärktes vinterhämling varje höst, under 1990-talet fem höstar, under 2000-talet en höst och under 2010-talet också en höst. Detta är ett annat sätt att beskriva föränd-

ringar hos en art, speciellt sådana som är relativt fåtaliga.

Flommen (21 juli–30 september)

Den 40:e standardiserade höstsäsongen i Flommens vassar gav 2 475 fåglar av 45 arter, den fjärde lägsta säsongssumman i serien och endast 58 % av riktvärdet (4 258). Som tidigare påpekats var det en mycket blåsig höst med friska västvindar under långa perioder. Lägg därtill att vassen hade ett uselt växtår. Naturligtvis påverkar det hur många fåglar som fångas i de vindkänsliga näten. Många gånger gick det inte ens att använda näten av hänsyn till fåglarna.

De talrikaste arterna var som så ofta rörsångare 1 023/riktvärde 1 940, sävsångare 468/588, kärrsångare 163/92 (3:e högsta i serien efter 1985 och 2018), backsvala 117/43 och ladusvala 101/140.

En av de största skillnaderna mellan säsongssumma och riktvärde ses hos lövsångare, som endast kom upp till 98 märkta, vilket är 16 % av riktvärdet (628). Eventuellt kan dålig tillgång på bladlöss ha påverkat resultatet men situationen var liknande för lövsångare vid Fyren (43 % av riktvärdet) och lövsångaren är en art som långsiktigt minskar i våra mätningar.

Några arter som sällan ringmärks vid Flommen var skogssnäppa (4), grönbena (1), drillsnäppa (1), kungsfiskare (1), göktyta (2), näktergal (1), svarthakad buskskvätta (1), vassångare (2), trastsångare (2) och pungmes (3) samt fyra främmande kontroller märkta med svenska ringar.

Det finns anledning att påpeka att förhållandena i vassen ser ut att försämrats allt snabbare. Flera år utan någon behövlig skötsel har medfört att mängden "skräpvass" (förtorkad fjolårsvass antingen stående eller liggande på marken) har ökat. Därtill har vattencirkulationen försämrats genom att Slusan stängs för att hindra översvämningar på golfbanorna. Det finns

därmed också en risk att förorenat vatten i bottenavlagringar når högre koncentration, vilket påverkar vassen, inte minst efter föregående vinters alltför djupa urgrävning av kanalen vid Sopebron (där det som namnet anger förr kastades sopor ...).

Vassen har aldrig varit så låg som i år. Den var som mest 1,4 m hög och därtill glesare än tidigare. Samtidigt dyker nya växter upp, vilket förändrar biotopen och därmed också kan göra platsen mer eller mindre lämplig för olika fågelarter.

Övrig märkning

Under denna rubrik samlas diverse insatser utanför det standardiserade programmet. Vår katalanske ringmärkare Marc Illa provar gärna på nya metoder eller nya arter. Ett exempel på båda är att lokalisera jordgetingbon och spana i omgivningen efter unga bivråkar som är ute i samma ärende. Tack vare detta blev tre bivråkar

ringmärkta, de första sedan 1962.

Andra insatser är t.ex. nattlig fångst av vadare och tärnor vid Nabben, vilket bl.a. gav två smalnäbbade simsnäppor men i övrigt färre fåglar än förväntat.

Några kvällar i senare delen av hösten gjordes försök till ugglefångst vid Fyren (Janne Dahlén m.fl.). Det blev 37 horn- och tre jordugglor men allra häftigast var det nog på kvällen 6 november, då en tornuggla sågs en kort stund sittande i en av talarna öster om fyrdungen.

STRÄCKRÄKNING

Hösten präglades återigen av västvindar, vilket generellt leder till en bättre koncentration av sträcket till Falsterbohalvön. Dessutom verkar häckningen allmänt ha gått bra denna vådermässigt relativt normala sommar.

Totalt 4,3 miljoner sträckare innebär den högsta siffran i serien. Grunden till

Marc Illa med ung bivråk 11 september 2019. Foto: Bernat Garcia.

Ung stäpphök på sträck förbi Nabben 4 september 2019. Foto: Bengt Grandin.

detta är främst att de tre vanligaste arterna var ovanligt talrika; nästan 2 miljoner bo/bergfink, 1 miljon ringduvor och närmare en halv miljon vitkindade gäss. På fjärde plats hamnade staren med 135 000, vilket innebär andra hösten i rad väl över medel för denna långsiktigt minskande art. En annan fågel som verkligen vänt de senaste tio åren är hämpling, där knappt 97 000 utgör den i särklass högsta siffran hittills. Kajan hade åter ett talrikt år och landade på drygt 89 000. Däremot går det sämre för ejdern som slutade på 69 000 sträckande. Därefter följer gulärta med 50 000 (en hög siffra) och grönsiska med 48 000, vilket ligger strax över medel.

För rovfåglarna var resultatet något blandat. Sparvhökssiffran slutade på 29 000, vilket ligger väl över medel. Ormvråken hade emellertid en dålig säsong med endast 8 700 sträckande, vilket främst förklaras av en dålig koncentration till Falsterbo. Gnagarförekomsten i norra

Skandinavien var uppenbarligen återigen förhållandevis god, vilket främst speglas av fler blå kärrhökar, tornfalkar och varfåglar än normalt. Däremot var antalet fjällvråkar (258) lågt, även om ungfågelsandelen var över medel. Huvuddelen av de adulta bivråkarna missade återigen Falsterbo, medan antalet ungfåglar låg något över medel. Arter som fiskgjuse (391), brun kärrhök (782), stäpphök (40), brun glada (59), havsörn (52), aftonfalk (12) och pilgrimsfalk (121) var förhållandevis talrika, medan duvhök (2), ängshök (6) och lärkfalk (35) uppträdde fåtaligt. Bland udda rovfåglar kan nämnas ormörn, större skrikörn (2) samt stäppörn.

Totalt 923 smålommar utgör en ny högst notering. Tack vare ett kallluftsgenombrott räknades ovanligt många sångsvanar. Flertalet gäss och simänder ökar för närvarande. Bilden är mer splittrad för dykänderna, där dock sjöorre återigen noterades för en ny toppnotering med drygt

45 000. Gråhäger (489) och ägretthäger (183) fortsätter att öka i antal, liksom havssula. Hösten gav 106 vita projektstorkar, medan tre svarta storkar är den högsta siffran på flera år.

Som en följd av bra sträckväder uppträdde flertalet vadare med många adulta under augusti. Ungproduktionen för de flesta sibiriska arterna förefaller också ha varit något bättre jämfört med flertalet senare år. Samtliga labbar räknades över medel, där främst 127 unga fjällabbar visar på gott häckningsresultat på den ryska tundran. Såväl skrattmåsar som fiskmåsar räknades i stort antal och kanske är den förstnämnda nu på väg upp ur en lång svacka. Det gick återigen bra för fisk- och silvertärnorna, men även flertalet övriga tärnarter var talrika.

Nästan alla tropikflyttare uppträdde tämligen talrikt, vilket antyder att häckningen gått förhållandevis bra. Orosmolnet utgörs av hussvala, som nästan befinner sig i fritt fall. De båda andra svalorna verkar emellertid ha lyckats bra med häckningen. Totalt 3 300 trädlärkor utgör en ny toppnotering, vilket speglar en allmän ökning. Endast två fältpiplärkor och fyra rödstrupiga piplärkor ligger i linje med fjolårets bottennoteringar. Forsärlan hade däremot en talrik säsong. Bland trastarna uppträdde endast den ökande dubbeltrasten talrikt (2 550). Flertalet mindre finkar klarade sig relativt bra, med t.ex. 30 gulhämplingar och 21 000 steglitser. Positivt är att grönfinken verkar vara på väg upp från ett bottenläge och att antalet vinterhämplingar låg väl över medel för andra hösten i rad. Flertalet sparvar minskar långsiktigt. En ortolansparv och sex lappsparvar speglar en kraftig tillbakagång. Sävspärven har hämtat sig något på senare år, medan det ser mörkt ut för gulspärven och snöspärven.

Uppenbarligen har frö- och fruktsätt-

ning varit osedvanligt bra över större delen av landet. Detta torde vara den främsta förklaringen till att invasionsarterna nästan helt uteblev. Endast 80 sträckande blåmesar utgör den lägsta siffran på många år och övriga mesar saknades nästan helt. Bland korsnäbbarna var endast den större arten i rörelse, men 277 sträckare ligger väl under medel. Inte en enda hackspett, nötskrika eller nötkråka sågs under hösten. Även sidensvansen uteblev, medan domherre och gråsiska var mycket fåtaliga.

ÖVRIGT

Guidning hösten 2019

Det var en blåsig och regnig höst och en hel del ringmärkningsguidningar vid foten av fyren fick genomföras inomhus i fyrmästarbostaden eller under partytälttak. Ensam guide hela hösten var Karin Persson. Deltagarna varierade från riktigt små förskolebarn, barn med ganska svåra handikapp, grundskole- och gymnasieelever, skoladministratörer, Friluftsförbundets olika grupper, folkhögskolor, naturkonstföretag, andra företag, golfare, utländska besökare, födelsedagsfestdeltagare, naturskyddsföreningar, SkOF-styrelsen och kyrkoförsamlingar till busslaster med pensionärer.

Många skolbarn deltog i Falsterbo Bird Shows gratis guidningar, som genomförs av fågelstationens egen Björn Malmhagen, men det drabbar fågelstationens ordinarie visningar till viss del. Till FBS kom ca 700 barn i låg- och mellanstadieåldern. Antalet hade detta år begränsats något, så alla kunde få ta del av de olika aktiviteterna. Totalt blev också under showen 785 vuxna personer ringmärkningsguidade av Björn Malmhagen, förutom alla andra event han bistod med.

Guidningarna utanför fyren, kallade "Fågelskådning i lagom tempo" eller mera populärt "Skåda med P-G", hade samma

Nykalkad fågelstation.
Foto: Mikael Kristersson.

väderleksbekymmer. Det blåste friskt och regnade ymnigt på helgerna, men vägle-daren P-G Bentz och deltagarna var tro-gna och envisa. Totalt bevistade ca 2 500 personer visningarna, som även innehöll framvisade ringmärkta fåglar i handen

Summan guidade personer under hösten blev 5 619 fördelade på 125 grupper, vilket ligger på topp-5-listan vad gäller antal personer och på topp-10-listan gällande antal grupper under höstarna. Totalt blev under 2019 gruppantalet 197 och deltagarna 7 249 personer, vilket är fler grupper, men lite färre deltagare än under 2018.

Renovering

Putsning och kalkmålning av stationens fasader har nu nått så långt att tre av fyra är färdiga. Det är stationens evige hustomte och hantverksmästare Mikael Kristersson som har utfört detta arbete. Det sker med utomordentlig precision och noggrannhet. Förutom kalkningen asfalmålas grunden närmast markytan och stensättning runt grunden bidrar till

dräneringen nära huset. En fasad återstår – den östra och den största – den blir föremål för behandling 2020.

Det är en ynnest att ha skickliga hantverkare i kretsen kring stationen. Förutom Mikael har vi ju också snickarmästare Bengt Morin och, inte minst, Göran Walinder, som hjälper till med allehanda reparationer och dessutom har rensat fyrdungen från björnbär i de delar vi inte vill ha dem.

Epilog

Till ovanstående text har följande personer bidragit: Marc Illa (Flommen ringmärkning), Nils Kjellén (sträckräkning) och Karin Persson (guidning). Tack!

Resten har jag skrivit och jag har även pusslat ihop alla bitarna till en enhet. Jag har därmed fullbordat min medverkan i Falsterbonytt för 105:e och sista gången.

LENNART KARLSSON